

ΑΝΤ. ΧΩΡΑΦΑ — ΑΝΤ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

Αρ. εισ. 45104

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

ΚΑΙ

Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΛΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑΝ 1933 - 1935

ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΕΞΑΤΑΞΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Ἀντίτυπα 1000

μθ. ἔγκριτικῆς ἀποφάσεως 1/8

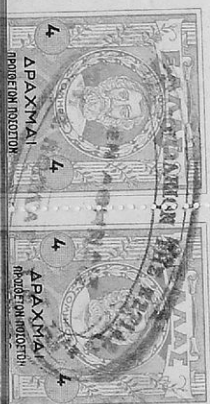
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"

ΝΟΥ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α. Ε.

46α—Ὁδὸς Σταδίου—46α

1935

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὰ γνήσια αντίτυπα φέρουν τὴν σφραγίδα τοῦ βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας».

Τυπογραφεῖον ΠΑΡ. ΛΕΩΝΗ — Περικλέους 30.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ

Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, ἀφ' οὗ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (395) ἐχωρίσθη ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς Δύσεως, καθ' ὅλον τὸν Ε' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΣΤ' αἰῶνος ἀγωνίζεται ν' ἀποφύγῃ τοὺς ἀπειλήσαντας αὐτὴν ἑξωτερικοὺς (βαρβαρικοὺς καὶ ἐπιδρομαί) καὶ ἑσωτερικοὺς (θηρησκευτικαὶ ἔριδες) κινδύνους καὶ ἐν τέλει κατορθώνει νὰ ἐξέλθῃ ἀβλαβής.

Ἡ ἐπακολουθήσασα κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527—565) ἀποτελεῖ μίαν ἰσχυρὰν προσπάθειαν πρὸς ἀνίδρυσιν τῆς παλαιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Ἰουστινιανὸς διαθέτει πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ κράτους. Ἐσωτερικὴ ἀναδιοργάνωσις καὶ ἑξωτερικοὶ μακροὶ πόλεμοι πρὸς ἀνάκτησιν τῶν χωρῶν τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τὰς ὁποίας κατεῖχον οἱ βάρβαροι, περιποιοῦν μεγίστην δόξαν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ λαμπρύνουν τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὥστε νὰ θεωρῆται αὕτη ὡς μία τῶν ἐνδοξοτέρων ἐποχῶν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Συγχρόνως ὁμως ἐξαντλοῦν τοὺς πόρους τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον, ὅταν ἔλειπεν ἢ ἰσχυρὰ φυσιογνωμία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀσφαλισθῆ ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἐκ βορρᾶ βαρβάρων (Λογγοβάρδων, Ἀβάρων, Σλαύων) καὶ τῶν Περσῶν ἐξ ἀνατολῶν καὶ διέτρεξε σοβαρὰν κρίσιν.

Ἀπὸ τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους ἀντιμετώπισε τότε ἡ αὐτοκρατορία, ἔσωσεν αὐτὴν ὁ Ἡράκλειος (610—641), ὁ ὁποῖος διὰ τῶν μακρῶν πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμων, χάριν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, πολεμουμένου ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Χοσροῦ τοῦ Β', θέλοντος νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν πυρολατρείαν τοῦ Ζωροάστρου, συνέτριψε τὴν δύναμιν αὐτῶν. Ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου ἡ αὐτοκρατορία λαμβάνει τὸν ἑλληνικὸν τῆς χαρακτῆρα

διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὡς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ Κράτους.

Ἄλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου ἐμφανίζεται ἀπὸ ἀνατολῶν νέος μεγαλύτερος κίνδυνος, οἱ Ἄραβες, πλήρης φανατισμοῦ ἐκ τῆς νέας τοῦ Μωάμεθ θρησκείας, οἱ ὅποιοι καταλύσαντες τὸ περσικὸν κράτος ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος κατέκτησαν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Ἐπὶ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ Ἡρακλείου ἐξακολουθοῦν τὰς ἐπιθέσεις των καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ πολιορκοῦν καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου ἀνέδειξεν εὐτυχῶς καὶ πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἄνδρας ἀνταξίους τῶν περιστάσεων καὶ οὕτω ἀνακοπέισις τῆς ὁρμῆς τῶν Ἀράβων ἐφάνη ὅτι τὸ κράτος θὰ εὔρισκε τὴν εὐτυχίαν του.

Περὶ τὰ τέλη ὁμως τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου ἐσωτερικαὶ ἔριδες δημιουργοῦν ἀναρχίαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπωφελοῦνται οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί, Βούλγαροι καὶ Ἄραβες, καὶ λεηλατοῦν τὰς εὐρωπαϊκὰς καὶ ἀσιατικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους.

Ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν καὶ τοὺς ἐκ ταύτης κινδύνους σώζει τὸ κράτος ὁ στρατηγὸς τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ στρατευμάτων Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος, ὁ ὁποῖος ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον (717) ἔγινεν ἰδρυτῆς νέας δυναστείας, τῆς τῶν Ἰσαύρων.

Ὁ Λέων καὶ οἱ διάδοχοί του κατώρθωσαν νὰ συντρίψουν τὴν δύναμιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ ἐκ παραλλήλου ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς αὐτοκρατορίας καταστρώσαντες εὐρύτατον μεταρρυθμιστικὸν πρόγραμμα. Ἡ μεταρρυθμιστικὴ αὕτη προσπάθεια τῶν Ἰσαύρων βασιλέων, ἂν καὶ ἀπέτυχε, λόγῳ τῆς σφοδρᾶς ἀντιδράσεως τὴν ὁποίαν συνήνητησεν ἰδίως τὸ θρησκευτικὸν αὐτῆς μέρος, ἀφῆκεν οὐχ ἥττον ἔχνη πολὺν βαθέα, τὰ ὁποῖα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς διαδόχου Μακεδονικῆς δυναστείας μεγάλην ἀκμὴν τῆς αὐτοκρατορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

1. Οἱ βασιλεῖς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἡ ἀποτυχία τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν ἦτο πλήρης. Πολλοὶ διατάξεις ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀνάπλασιν τοῦ ἔθνους δὲν κατηργήθησαν. Ἡ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἀναδιοργάνωσις τοῦ κράτους ἔδωκεν εἰς αὐτὸ νέαν ζωὴν. Καὶ ἐν γένει τὸ ἔθνικόν φρόνημα καὶ πνεῦμα δὲν ἐπανήλθεν εἰς τὴν κατάπτωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο. πρὸ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ταῦτα ἔφεραν τὴν μεγίστην ἀκμὴν τοῦ κράτους ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἡ *μακεδονικὴ δυναστεία* διετηρήθη ἐπὶ τοῦ θρόνου 190 ἔτη. Τοῦτο κατορθώθη διὰ τοῦ ἐπικρατήσαντος νέου συστήματος διαδοχῆς, τῆς συμβασιλείας. Καὶ προηγουμένως οἱ υἱοὶ τῶν βασιλέων προσελαμβάνοντο πολλάκις ὡς συνάρχοντες, καλούμενοι ὁμοίως βασιλεῖς. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς δυναστείας ταύτης συνέβη καὶ τὸ ἔξις. Ὅσάκις οἱ νόμιμοι διάδοχοι ἦσαν ἢ ἀνήλικοι ἢ ἀσθενοῦς χαρακτῆρος ἢ γυναῖκες, ἄνδρες ἐπιφανεῖς ἰδίως εἰς τὰ στρατιωτικὰ κατελάμβανον τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν καὶ διεξῆγον αὐτὴν κατὰ τύπους μὲν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν νομίμων διαδόχων, πράγματι ὅμως αὐτοὶ μόνοι. Οὕτω συνεδυσάσθη ἡ κληρονομικὴ βασιλεία, πρὸς τὴν ὁποίαν ἦτο τότε προσηλωμένη ἡ κοινὴ γνώμη, μετὰ τῆς αἵρετῆς, τὴν ὁποίαν ἀπῆτουν πολλάκις αἱ περιστάσεις, καὶ ἔλειψαν αἱ ταραχαί, αἱ ὁποῖαι συνέβαινον ἄλλοτε ἐκ τῆς συχνῆς νέων βασιλέων χειροτονίας.

Ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας ὑπῆρξεν ὁ *Βασίλειος ὁ Μακεδών* (867—886). Τὸν Βασίλειον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Λέων Σ' ὁ σοφὸς* (886—912) καὶ τοῦτον ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος* (912 — 959). Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος ἦτο ἀνήλικος, γίνεται ἐπὶ τινὰ ἔτη συμβασιλεὺς αὐτοῦ ὁ ναύαρχος *Ρωμανὸς Δεκαπληγὸς* (919—944).

Τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Ζ' διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Ρωμανὸς*

Β' (959—963), καὶ τοῦτον ὁ ἀνήλικος υἱὸς τοῦ **Βασίλειος Β'** ὁ **Βουλγαροκτόνος** (963—1025). Κατὰ τὸν χρόνον ὅμως τῆς ἀνηλικιότητος αὐτοῦ ἀναγορεύονται συμβασιλεῖς τοῦ κατὰ πρῶτον μὲν ὁ **Νικηφόρος Φωκᾶς** (963—969), ἔπειτα δὲ ὁ **Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς** (969—976).

Μετὰ τὸν Βασίλειον Β', ἀποθανόντα ἄτεκνον, ἐβασίλευσεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ **Κωνσταντῖνος Η'** (1025—1028) καὶ μετὰ τοῦτον αἱ θυγατέρες αὐτοῦ **Ζωὴ καὶ Θεοδώρα** (1028—1056), ἐπὶ τῶν ὁπίων ἀνέρχονται εἰς τὸν θρόνον, εἴτε ὡς σύζυγοι τῆς Ζωῆς εἴτε ὡς συμβασιλεῖς, ἄσημοί τινες ἄνδρες.

2. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδὼν (867—886).

Ὁ Βασίλειος ἦτο μὲν καταγωγῆς ἀσήμου καὶ ἀπαιδεντος, ἀλλ' ἦτο συνετὸς καὶ πρακτικὸς ἄνθρωπος. Καὶ πρῶτον μὲν ἐστρεψε τὴν προσοχὴν τοῦ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, ἣ ὁποία ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ' εἶχε παραλύσει. Ἐβελτίωσε λοιπὸν τὴν διοίκησιν, διορίσας εἰς τὰς διαφόρους ὑπηρεσίας χρηστοὺς καὶ πεπαιδευμένους ἀνθρώπους καὶ ἐπιτηρῶν ἀδιακόπως αὐτούς, καὶ ἀνώρθωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Συγχρόνως, ἐπειδὴ εἰς τὴν νομοθεσίαν, μετὰ τὴν κατάργησιν μάλιστα τῶν νόμων τοῦ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, ἐπεκράτει μεγάλη σύγχυσις, ἐξέδωκε δύο νομικὰς συλλογὰς, τὸν **Πρόχειρον νόμον**, ὁ ὁποῖος εἰς δευτέραν ἔκδοσιν διωρθωμένην ὠνομάσθη **Ἐπαναγωγὴ τῶν Νόμων**, καὶ τὴν **Ἀνακάθαρσιν τῶν Νόμων**. Καὶ ὁ μὲν Πρόχειρος Νόμος ἦτο ἐπιτομὴ τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περιλαμβάνουσα καὶ τινὰς διατάξεις ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Λέοντος, ἡ δὲ Ἀνακάθαρσις τῶν Νόμων ἦτο συλλογὴ καὶ κατάταξις τῶν ἐν ἰσχύϊ ὀρισμῶν τοῦ Δικαίου.

Πρὸ πάντων ὅμως ὁ Βασίλειος ἠσχολήθη εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, διότι τὸ κράτος ἐπιέζετο ὑπὸ διαφόρων ἐχθρῶν. Ὁ Βασίλειος δὲν ἦτο στρατηγός, ἀλλ' ἤξευρε νὰ ἐκλέγη τοὺς καταλλήλους ἄνδρας διὰ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ καὶ στόλου, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερος ὑπῆρξεν ὁ ἀνδρεῖος ναύαρχος **Βορούφας**. Διὰ τοῦτον κατώρθωσε νὰ περιορίσῃ καὶ τοὺς Σαρκηνοὺς πειρατὰς, οἱ ὁποῖοι ὀρμώμενοι ἀπὸ τῆς βορείου Ἀφρικῆς ἠρῆμωνον τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος.

καὶ τοὺς Ἄραβας τῆς Ἀσίας, οἱ ὅποιοι ἔκαμνον διαρκῶς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Τέλος ὁ Βασίλειος ἐνήργησε τὸν ἐκχριστιανισμόν τῶν σλαυικῶν φυλῶν τῆς Δαλματίας, αἱ ὁποῖαι ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ προσέτι τῶν ἐν Μάνη τῆς Πελοποννήσου Ἐλευθερολακῶνων, οἱ ὅποιοι μέχρι τοῦδε διετήρουν τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν.

3. Λέων ΣΤ' ὁ σοφὸς (886—912).

Τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τῆς σώφρονος διοικήσεως καὶ τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ κράτους ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης δὲν ἐφάνησαν εὐθύς ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν υἱοῦ του Λέοντος τοῦ ΣΤ'. Ὁ Λέων ὑπῆρξε τὸ ἀντίθετον τοῦ πατρὸς του. Ἦτο μὲν πεπαιδευμένος, ἐν ᾧ ὁ Βασίλειος ἦτο ἀπαιδευτος, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὸν πρακτικὸν νοῦν καὶ τὴν σύνεσιν τοῦ Βασιλείου. Καταγίνεται εἰς τὸ νὰ συνθέτῃ ὕμνους καὶ σοφὰ ὁμολογουμένως συγγράμματα. Ἡ διοίκησις ὅμως περιέρχεται εἰς χεῖρας ἀνικάνων καὶ θαδιούργων ἀυλικῶν, ὁ δὲ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικὸν παραμελοῦνται. Ἐνεκα τούτου τὸ κράτος πανταχόθεν ὑφίσταται συμφορὰς.

Οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης κάμνουν συχνὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὸ δὲ 904 κυριεύουν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τέλος τόσον ἀποθρασύνονται, ὥστε εἰσελθόντες εἰς τὸν Ἑλλήσποντον λεηλατοῦν τὰς ἀκτὰς τῆς Προποντίδος.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἠτῶνται ἐπανειλημμένως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Συγχρόνως ἐμφανίζονται καὶ πάλιν οἱ Βούλγαροι. Οἱ Βούλγαροι, ἀφ' ὅτου μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τῆς Μεσημβρίας εἰρήνευσαν τὸ 817 πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κράτος, εἶχον παύσει ὀπωσδήποτε τὸν πρότερον ληστρικὸν βίον. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ προσέλευσις αὐτῶν εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἡ ὁποία ἐγένεεν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Γ' καὶ τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Δύο Ἕλληνες μοναχοὶ ἐκ Θεσσαλονίκης, ὁ **Μεθόδιος** καὶ ὁ **Κύριλλος**, μαθόντες τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν, ἐκήρυξαν εἰς ὅλους τοὺς πρὸς βορρᾶν τῶν συνόρων τοῦ κράτους Σλαῦους τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Πρὸς τοῦτο μετέφρασαν τὴν ἱερὰν Γραφήν καὶ τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν σχηματίσαν-

τες ἀλφάβητον αὐτῆς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς. Τότε οἱ Βούλγαροι τῆς κάτω Μοισίας, οἱ ὅποιοι εἶχον ἤδη ἐκσλαυισθῆ, ἤρχισαν νὰ ἐκχριστιανίζωνται. Ἰδίως ὁμως συνεπληρώθη ὁ ἐκχριστιανισμὸς αὐτῶν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ἐβαπτίσθη ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις, λαβὼν τὸ ὄνομα **Μιχαήλ**, οὗτος δὲ κατόπιν ἐφρόντισε περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸ κράτος του. Ἐκτοτε οἱ Βούλγαροι καὶ ἰδίως αἱ ἀνώτεροι αὐτῶν τάξεις ἤρχισαν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ὁποσδήποτε νὰ ἐκπολιτίζωνται. Οἱ εὐγενεῖς Βούλγαροι ἐξεπαιδεύοντο εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ δὲ ἐμπορικαὶ τάξεις τῶν Βουλγάρων εἶχον ἐξοικειωθῆ μὲ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα, διότι ὅλαι αἱ παράλιαι τῆς Βουλγαρίας πόλεις, Ἀγχιάλος, Μεσημβρία, Πύργος, Σωζόπολις κ. ἄ. κατρωκούντο ὑπὸ Ἑλλήνων.

Εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν εὐρίσκοντο οἱ Βούλγαροι, ὅτε ἐπὶ Λέοντος τοῦ ΣΤ' ὁ τότε βασιλεὺς αὐτῶν **Συμεὼν**, μὴ ἀνεχόμενος τὰς καταπιέσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβάλλοντο οἱ Βούλγαροι ἐμποροὶ ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἐκίνησε πάλιν πόλεμον ἐναντίον τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ ἀνικανότης τοῦ Λέοντος ἔκαμε τὸν Συμεὼν ἀήττητον. Ὁ Συμεὼν ἐπεκτείνει τὸ κράτος του πρὸς Δ. ἐπὶ τῶν ἄλλοτε Ἰλλυρικῶν χωρῶν μέχρι τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους καὶ κάμνει καταστροφικὰς ἐπιδρομὰς εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπειλῶν δὲ νὰ καταλύσῃ αὐτὴν ἐπονομάζεται **ισάρος τῶν Βουλγάρων καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων**.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλος κίνδυνος ἀπειλεῖ τὴν αὐτοκρατορίαν ἐπὶ Λέοντος τοῦ ΣΤ'. Περὶ τὰ μέσα τῆς 9ης ἑκατονταετηρίδος οἱ Νορμανδοὶ (ἄνθρωποι τοῦ βορρᾶ), λαὸς γερμανικὸς, ὁρμώμενοι ἐκ τῶν περὶ τὴν Βαλτικὴν μερῶν ἐκυρίευσαν τὰς μεγάλας πόλεις Νοβογόροδον καὶ Κίεβον καὶ καταλαβόντες ὅλην σχεδὸν τὴν σημερινὴν Ρωσίαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου, ἢ ὁποία κατρωκεῖτο ὑπὸ σλαυικῶν φυλῶν, ἴδρυσαν τὸ ἰσχυρὸν κράτος τῶν Ρῶς ἢ **Ρῶσων**. Οἱ Ρῶσοι οὗτοι ἐπὶ Λέοντος τοῦ ΣΤ' τὸ 906 μὲ ἀπειράριθμα πλοιάρια πλέουν εἰς τὸν θρακικὸν Βόσπορον, λεηλατοῦν τὰς ἀκτὰς αὐτοῦ καὶ ἀπειλοῦν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Λέων τότε ἀναγκάζεται νὰ συνάψῃ μετ' αὐτῶν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιτρέπεται εἰς αὐτοὺς νὰ ἐμπορεύωνται μὲ τὸ ἑλληνικὸν κράτος.

4. Κωνσταντίνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (912—959) καὶ Ρωμανὸς Β' (959—963).

Καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Λέοντος, Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ κατόπιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ῥωμανοῦ, τὸ κράτος ἀσφαλῶς θὰ κατεστρέφετο, ἂν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἐνεφανίζοντο ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς μεγάλοι στρατηγοί, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ἤρχιζεν ἐφαρμοζόμενον τὸ σύστημα τῆς συμβασιλείας. Ὁ Κωνσταντίνος Ζ', ὅταν ἀπέθανεν ὁ Λέων, ἦτο ἀνήλικος, 7 μόλις ἔτῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπιτροπεύετο ὑπὸ τοῦ ἐκ πατρὸς θείου του Ἀλεξάνδρου καὶ κατόπιν ὑπὸ τῆς μητρὸς του Ζωῆς. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ ναύαρχος **Ρωμανὸς Δεκαπληγὸς** ἀφῆρεσεν ἀπὸ τὰς ἀσθενεῖς χεῖρας τῆς Ζωῆς τὴν ἀρχὴν καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως. Δὲν ἠρκέσθη δὲ εἰς τοῦτο μόνον ὁ Ρωμανός. Ἔδωκε προσέτι εἰς τὸν βασιλέα ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἑλένην, ἀνηγόρευσε δὲ ἑαυτὸν καὶ τοὺς τρεῖς υἱοὺς του συμβασιλεῖς. Καὶ ἦτο καιρὸς νὰ περιέλθῃ ἡ ἀρχὴ εἰς χεῖρας στιβαράς, διότι τὸ κράτος πανταχόθεν ἠπειλεῖτο.

Πρῶτον ὁ Ρωμανὸς κατώρθωσε νὰ συνάψῃ εἰρήνην μὲ τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὅποιοι εἶχον φθάσει μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειτα διὰ τοῦ ἐνδόξου στρατηγοῦ **Ἰωάννου Κουρμούα**, νικήσαντος ἐπανειλημμένως τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀσίας, τὰ σύνορα τοῦ κράτους μετετοπίσθησαν ἀπὸ τοῦ Ἄλβου εἰς τὸν Τίγρητα καὶ τὸν Εὐφράτην. Ὁ ναύαρχος **Ἰωάννης Ραδινός** κατεναυμάχησε τὸν πειρατικὸν στόλον τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης. Οἱ Ρῶσοι τέλος ἐπιχειρήσαντες καὶ ἄλλην ἐκστρατείαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑφίστανται πανωλεθρίαν.

Οὕτως ὁ Ρωμανὸς ἀνεστήλωσε τὴν τιμὴν καὶ τὴν δύναμιν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' ἤδη ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ παραγκωνίσῃ τὴν δυναστείαν τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου καὶ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ μὲ δυναστείαν τοῦ ἰδικοῦ του οἴκου. Ἡ κοινὴ ὅμως γνώμη ἦτο ἐναντία εἰς τοιαύτην μεταβολήν, καὶ ὁ Κωνσταντίνος ἀνδρωθεὶς ἐξέβαλε τῆς ἀρχῆς τοὺς σφετεριστὰς καὶ ἔμεινε μόνος κύριος αὐτῆς.

Ὁ Κωνσταντίνος, καὶ ἀφοῦ ἐμονάρχησε, δὲν ἐπέδειξεν οὔτε στρατιωτικὰς οὔτε πολιτικὰς ἀρετάς. Κατεγίνετο, ὡς καὶ ὁ πατήρ του, εἰς συγγραφάς. Ὁμοίως καὶ ὁ ἐπὶ 4 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον

τοῦ Κωνσταντίνου βασιλεύσας υἱός του Ρωμανός δὲν εἶχεν οὔτε πολιτικὴν οὔτε στρατηγικὴν ἱκανότητα. Ἐν τούτοις ἡ βασιλεία καὶ τῶν δύο εἶναι ἐνδοξοτάτη. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν. Ἡ μεταρρύθμισις εἶχεν ἐπιτελέσει τὸ θαῦμά της. Ἐσωτερικῶς τὸ κράτος διοικεῖτο ἄριστα ὑπὸ ἐξόχων πολιτικῶν. Ἐξωτερικῶς οἱ Φωκάδες καὶ ἄλλοι ἐνδοξοὶ στρατηγοὶ θριαμβεύουν ἐναντίον ὄλων τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους.

Εἰς τὴν Εὐρώπην οἱ Βούλγαροι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φροβροῦ Συμεὼν παύουν πλέον τὰς ἐπιδρομάς, οἱ δὲ Ρῶσοι ἔρχονται εἰς στενωτέρας σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλληνας. Ἡ ἡγεμονίς αὐτῶν Ὀλγα ἔρχεται τὸ 954 εἰς Κωνσταντινούπολιν, συνάπτει σχέσεις φιλικὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας βασιλεῖς καὶ βαπτίζεται χριστιανὴ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ἐκτοτε ἤρχισεν ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ρωσίαν. Ὡς ἐπίσημος ὁμως θρησκεία τοῦ κράτους δὲν ἀνεγνωρίσθη παρὰ μόνον ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τῆς Ὀλγας Βλαδιμήρου.

Εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Ἕλληνες στρατηγοὶ πολεμοῦντες ἐπιτυχῶς κυριεύουν ἀπὸ τῶν Ἀράβων 100 φρουρία τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας.

Τέλος ὁ στρατηγὸς *Νικηφόρος Φωκᾶς* ἀνακτᾷ τὴν Κρήτην τῷ 961. Ἡ Κρήτη πρὸ 138 ἐτῶν κατείχετο ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν καὶ εἶχε καταστῆ ὀρητήριον τῶν ἀνὰ τὴν Μεσόγειον καὶ τὸ Αἰγαῖον πειρατικῶν στόλων των. Ἐκτοτε οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες εἶχον πολλάκις προσπαθήσει νὰ τὴν ἀνακτήσουν, ἀλλ' εἰς μάτην. Τέλος τὸ 960 ἀνετέθη τοῦτο εἰς τὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Φωκᾶν. Ὁ Νικηφόρος μετὰ ἱκανοῦ στρατοῦ καὶ στόλου φθάνει εἰς τὴν Κρήτην καὶ ἀποβιβάζεται πλησίον τῆς πρωτεύουσης αὐτῆς Χάνδακος (νῦν Ἡράκλειον). Οἱ Σαρακηνοὶ μόλις ἐπὶ μικρὸν ἀνθίστανται καὶ ἀμέσως κλείονται εἰς τὸ φρουρίον τοῦ Χάνδακος. Ὁ Νικηφόρος πολιορκεῖ αὐτοὺς ἐπὶ 8 μῆνας. Ὁ Ἕλληνικὸς στρατὸς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὑπέφερε πολλὰς στερήσεις, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἔγινε κύριος τοῦ φρουρίου. Τὰ λάφυρα, τὰ ὁποῖα περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, ἦσαν ἄπειρα. Συνελήφθη δὲ αἰχμάλωτος αὐτὸς ὁ ἐμίρης τῆς Κρήτης Ἀβδούλ Ἀζίζ, ὁ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλούμενος Κουρούπης. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος κατελήφθη καὶ ὅλη ἡ νῆσος. Ὁ Νικηφόρος τότε ἐφρόντισε περὶ τῆς ἐπανόδου τῶν κατοίκων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐξισλαμισθῆ, εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἔφερε δ' εἰς τὴν νῆσον

καὶ πολλοὺς χριστιανοὺς ἀποίκους Ἀρμενίου καὶ Ἑλλήνας. Μετὰ ταῦτα ὁ Νικηφόρος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου τῇ ἀδείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος κατήγαγε μεγαλοπρεπῆ θρόναμβον.

Ἡ ἀνάκτησις αὐτῆ τῆς Κρήτης ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι ἄνευ αὐτῆς ὁ ἑλληνισμὸς τῆς νήσου δὲν ἤθελεν ἀναζωογονηθῆ καὶ ἐπομένως ἡ ἡρωϊκὴ μεγαλόνησος ἤθελε παύσει νὰ εἶναι ἑλληνικὴ.

5. Νικηφόρος Φωκᾶς (963—969).

Ἐν ᾧ ὁ δαφνοστεφῆς στρατηγὸς μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ἤρην ἄλλους θροιάμβους ἐναντίον τῶν Ἀράβων παρὰ τὸν Εὐφράτην, ἀποθνήσκει ὁ Ρωμανὸς Β', ἀφήσας δύο υἱοὺς ἀνηλικίους **Βασίλειον** καὶ **Κωνσταντῖνον**. Ὁ Νικηφόρος τότε σπεύδει εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀναγορεύεται συμβασιλεὺς τῶν ἀνηλικίων βασιλείων καὶ νυμφεύεται τὴν χήραν τοῦ Ρωμανοῦ **Θεοφανώ**.

Ὁ Νικηφόρος, ἔκαστ' οὗ ἔγινε βασιλεὺς, ὅλον τοῦ σχεδὸν τὸν βίον διάγει εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἰδίως ἀπορροφοῦν αὐτὸν οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας πόλεμοι, κατὰ τῶν ὁποίων ἐκστρατεῖ ἐπανειλημμένως. Εἰς ὅλας του δὲ τὰς ἐκστρατείας νικᾷ καὶ ἐμβάλλει εἰς αὐτοὺς τρόπον καὶ ἀνακτᾷ τὴν Ταρσόν, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ἀντιόχειαν.

Ἄλλ' ἤδη ἐμφανίζονται καὶ πάλιν οἱ Βούλγαροι. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεῶν (927) τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πέτρου εἶχεν ἀρχίσει νὰ παρακαμάζη. Οἱ ἡμέτεροι ὁμῶς ἐπὶ τοῦ Ρωμανοῦ ἐξηκολούθουν ἐνίοτε νὰ ἀποστέλλουν εἰς τοὺς Βουλγάρους χρηματικὰς δωρεάς, τὰς ὁποίας ὁ Νικηφόρος, ἀφ' ὅτου ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου, εἶχε παύσει. Ἦδη ἐν μέσῳ τῶν θροιάμβων του ἔρχονται εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβεις τῶν Βουλγάρων ἀπαιτοῦντες τὰς συνηθισμένας δωρεάς ὡς φόρον. Ὁ Νικηφόρος, ὡς ἦτο φυσικόν, ἀπέπεμψεν αὐτοὺς σκαιῶς καὶ ἠπέλησεν αὐτοὺς δι' ἐκστρατείας. Δυστυχῶς ὁ βασιλεὺς δὲν ἐπραγματοποίησε τὴν ἀπειλήν. Ἀντὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἴδιος, παρεκίνησε τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων Σβετοσλαῦον, υἱὸν τῆς Ὀλγας, νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

Ὀντως ὁ **Σβετοσλαῦος** εἰσβάλλει εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ καταλαμβάνει μέγα μέρος αὐτῆς. Ἀλλὰ τώρα οὗτος, παρὰ τὴν

μετὰ τοῦ Νικηφόρου συμφωνίαν, δὲν θέλει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Βουλγαρίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ μάλιστα περιέρονται εἰς χεῖρας τοῦ οἱ υἱοὶ τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως Πέτρου, καὶ γίνεται κύριος ὅλης τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Νικηφόρος τότε ἀποφασίζει νὰ παρασκευάσῃ ἐκστρατείαν ἐναντίον τῶν Ρώσων. Ἐν ᾧ ὅμως κατεγίνετο εἰς τοῦτο, πίπτει θῦμα συνωμοσίας, τὴν ὁποίαν παρεσκευάσαν ποικίλαι δυσαρέσκαιαι ἐναντίον του.

Ὁ Νικηφόρος δὲν ἦτο μόνον στρατηγὸς μέγας, ἀλλὰ καὶ κυβερνήτης δεξιός. Ἐμπνεόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐπροστάτευσε τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν κατὰ τῶν πείσεων τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀπηγόρευσε τὴν ἀφιέρωσιν κτημάτων εἰς ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια καὶ τὴν ἴδρυσιν νέων τοιούτων. Τοῦτο δ' ἐπραξε, διότι τὰ πλεῖστα τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων ἐνεκροῦντο μὴ καλλιεργούμενα ὅπως ὅτε ἀνῆκον εἰς ἰδιώτας. Διὰ τῶν διατάξεων ὅμως τούτων δυσηρέστησε τὸ μέγα πλῆθος τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ παρέσυραν εἰς τὴν δυσαρέσκαιαν ταύτην τὸ πλῆθος. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι τοῦ ἔθνους τάξεις ἦσαν δυσαρεστημένοι κατὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ Νικηφόρος χάριν τοῦ στρατοῦ καὶ τὰς διαφόρους χρηματικὰς δωρεὰς τὰς διδομένας ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου εἰς τοὺς συγκλητικοὺς καὶ τοὺς αὐλικοὺς εἶχε πύσει, καὶ πολλὰς οἰκονομίας εἰς τὴν διοίκησιν εἶχε φέρει, καὶ πολλὰς καταχορήσεις εἶχε περιορίσει. Ἐκ τῆς δυσαρεσκείας ταύτης ἡ νεαρὰ βασίλισσα Θεοφανὼ ἐφοβήθη, μὴ ἀπολέσῃ τὸν θρόνον. Συνεννοήθη λοιπὸν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ **Ἰωάννου Τσιμισκῆ**, ἀνεψιοῦ τοῦ Νικηφόρου, συνύφανον συνωμοσίαν καὶ ἐφόνησαν τὸν Νικηφόρον. Μετὰ τοῦτο καταλαμβάνει τὴν ἀρχὴν ὁ Ἰωάννης, ἀνακηρυχθεὶς συμβασιλεὺς τῶν ἀηλικῶν υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ. Ἀλλ' ἡ Θεοφανὼ, ἡ ὁποία ἤλπιζεν ὅτι θὰ γίνῃ σύζυγος τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἀπομακρύνεται ἀμέσως ἐκ τῶν ἀνακτόρων ὑπ' αὐτοῦ.

6. Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969 — 976).

Ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς ἀνῆκεν εἰς μεγάλην στρατιωτικὴν οἰκογένειαν. Ἐκ πατρὸς ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ ἐπὶ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Κουρκούα, ἐκ μητρὸς δὲ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Καὶ ὁ ἴδιος δὲ μέχρι τοῦδε εἶχε δεῖξει ἔξοχα στρατιωτικὰ προτερήματα.

Ἐνεληθὼν λοιπὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐξηκολούθησε τὰ πολεμικὰ μεγαλοεργήματα τοῦ προκατόχου του. Καὶ πρῶτον ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τοὺς Ρώσους. Οὗτοι εἶχαν καταλάβει ὅλην τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἤδη ἠπειλοῦν νὰ πολιορκήσουν καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἰωάννης παρασκευάσας ἱκανὸν στρατὸν καὶ στόλον, τὸν μὲν στόλον ἔπεμψε διὰ τοῦ Εὐξείνου εἰς τὸν Δούναβιν, ἵνα κόψη τὴν ὑποχώρησιν εἰς τὸν Σβετοσλαῦον, αὐτὸς δὲ μὲ τὸν περικτὸν στρατὸν ὤρμησε πρὸς τὸν Αἴμον. Εὐρὼν τὰς κλεισούρας ἀφυλάκτους, διῆλθεν αὐτὰς καὶ ἐπῆλθε κατὰ τῆς πρωτευούσης τῆς Βουλγαρίας Πρεσθλαύας. Ὁ Σβετοσλαῦος δὲν εὐρίσκειτο εἰς τὴν Πρεσθλαύαν, ἀλλ' εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως Δορυστόλον (σημερινὴ Σιλίστρια). Ἐν τούτοις οἱ Ρῶσοι καὶ οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν Πρεσθλαύαν ἀντέταξαν κρατερὰν ἄμυναν. Ἄλλ' ἡ ὁρμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἦτο ἀκάθεκτος καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἰωάννης ταχέως ἐγένετο κύριος τῆς πόλεως. Μετὰ τοῦτο ὤρμησε πρὸς τὸ Δορυστόλον. Ὁ ἐκεῖ εὐρισκόμενος Σβετοσλαῦος ἐπετέθη κατὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ νικηθεὶς ἐκλείσθη εἰς τὸ φρούριον. Ὁ Ἰωάννης ἐπολιόρκησεν αὐτὸ ἀπὸ ξηρᾶς. Συγχρόνως δὲ ὁ ἑλληνικὸς στόλος εἰσελθὼν εἰς τὸν Δούναβιν ἀπέκλεισεν αὐτὸ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ. Ἡ πολιορκία διήρκεσε περίπου δύο μῆνας, κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ Ρῶσοι ἀπέκρουον μὲν ὅλας τὰς ἐφόδους τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καί, ὅταν ἐπεχείρουν ἕξοδον, ἔδεκατίζοντο. Τέλος ὁ Σβετοσλαῦος νικηθεὶς εἰς μίαν μεγάλην μάχην ἐξήτησεν εἰρήνην παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ πρότασις ἐγένετο δεκτὴ καὶ ὁ Σβετοσλαῦος μὲ τὰ λείψανα τῶν Ρώσων του ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Βουλγαρίας. Καὶ τὰ λείψανα ὅμως τοῦ στρατοῦ τοῦ Σβετοσλαῦου κατεστράφησαν, διότι καθ' ὁδὸν ἐπετέθη κατ' αὐτῶν τὸ ἐν Μολδαυίᾳ τουρκικὸν ἔθνος τῶν Πετσενέγων.

Ὁ Ἰωάννης ἐκδιώξας τοὺς Ρώσους ἐκ τῆς Βουλγαρίας δὲν ἀνασυνέστησε τὸ βουλγαρικὸν βασίλειον, ἀλλὰ ἔκαμε τὴν Βουλγαρίαν ἐπαρχίαν τῆς αὐτοκρατορίας. Μετὰ τούτῳ ἐπέστρεψεν ἐν θριάμβῳ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Βουλγάρων Πέτρου, Βόριδα καὶ Ρωμανόν.

Μόλις ὁ Ἰωάννης ἐπεράτωσε τὸν ρωσοβουλγαρικὸν πόλεμον, ἀπεδύθη εἰς νέον ἀγῶνα. Ἄνελαβε νὰ συνεχίσῃ τὰς κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας ἐνδόξους ἐκστρατείας τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ἐκστρατεύει λοιπὸν (974 - 975) κατὰ τῶν

ἘΑράβων, νικᾷ ἐπανειλημμένως αὐτούς, κυριεύει πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια καὶ καταλαμβάνει, ἐκτὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου ἀνακτηθείσης βορείου Συρίας, μέγα μέρος τῆς νοτίου καὶ ἰδίως τὴν περίφημον πόλιν Βηρυτόν. Ἐν ᾧ ὁμως ἐτοιμάζεται νὰ ἐπεκτείνῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἀποθνήσκει, ἴσως δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ παρακοιμωμένου Βασιλείου, τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνακαλύψει μεγάλας καταχρήσεις πρὸς ζημίαν τοῦ κράτους.

7. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος (976 — 1025).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσιμισκῆ ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου Βασίλειος, ἤδη εἰκοσαετῆς ὢν, ἀναλαμβάνει ὁ ἴδιος τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Ὁ Βασίλειος Β' ἀπεδείχθη ἀντάξιος διάδοχος τῶν κηδεμόνων αὐτοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Ἰωάννου Τσιμισκῆ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἠσχολήθη εἰς τὸ νὰ καταστείλῃ στάσεις τινὰς τῶν στρατηγῶν, οἱ ὅποιοι ἐνόμισαν ὅτι ἠδύνατο νὰ καταλάβουν τὴν ἀρχήν, ὅπως προηγουμένως ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ Ἰωάννης, καὶ εἰς τὸ νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν παρακοιμώμενον Βασίλειον, ὁ ὁποῖος ἐνόμισεν ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ εἰς χεῖρας του τὴν πραγματικὴν κυβέρνησιν τῶν κοινῶν. Ἐπειτα ἐπροστίτατεσε διὰ διαφόρων νόμων τὴν μέσσην καὶ κατωτέραν τάξιν πολεμήσας συστηματικῶς τὰς μεγάλας γαιοκτησίας καὶ δουλοπαροικίας. Καὶ τέλος περικέφερε νικηφόρα τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβειος εἰς τὰς τοῦ Εὐφράτου καὶ ἀπὸ τῶν ὄρεων τῆς Ἀρμενίας εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰταλίας, ἀναβιάσας οὕτω τὸ κράτος εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τῆς δυνάμεώς του. Ὁ μακρότερος καὶ ὁ φοβερώτερος ἐκ τῶν πολέμων, τοὺς ὁποίους διεξήγαγεν, εἶναι ὁ βουλγαρικὸς.

Οἱ Βούλγαροι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσιμισκῆ ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν περισπασμῶν, εἰς τοὺς ὁποίους εὗρισκετο τὸ κράτος λόγῳ τῆς ἀποστασίας τῶν στρατηγῶν, ἐπαναστατοῦν καὶ πάλιν. Ὁ ἀναγορευθεὶς τσάρος αὐτῶν Σαμουήλ ὁρμώμενος ἐκ τῆς πρὸς Β. τῆς λίμνης Πρέσπας Ἀχρίδος, τὴν ὁποίαν κατέστησεν ἔδραν τοῦ κράτους του, ἀρχίζει φοβερὰς ἐπιδρομὰς εἰς ὅλην τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον μέχρι τῆς Πελοποννήσου καὶ καταλαμβάνει τὴν Μακεδονίαν ὅλην πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Ἡπειρὸν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, εἰσβάλλει εἰς τὴν

Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ ἀπειλεῖ καὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Σαμουὴλ ἤδη ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ καταλύσῃ τὸ ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικὸν κράτος καὶ νὰ ἰδρῦσῃ βουλγαρικὸν κράτος περιλαμβάνον ὅλην τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον.

Ἄλλ' ὁ Βασίλειος ἦτο ἀντάξιός τοῦ Σαμουὴλ ἀντίπαλος. Εὐθὺς ὡς οὗτος ἀπηλλάγη ἀπὸ τῶν περισπασμῶν τῶν ἀντιαπειτητῶν τοῦ θρόνου, ἀναλαμβάνει μὲ ἐπιμονὴν τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον. Ὁ πόλεμος οὗτος, ὁ ὁποῖος διήρκεσε μὲ μικρὰ διαλείμματα 42 ἔτη (976—1018), λαμβάνει χαρακτῆρα φυλετικοῦ ἀνταγωνισμοῦ φανατικωτάτου. Οἱ Ἕλληνες δὲν δύνανται νὰ ἀφήσουν τὸν Σαμουὴλ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ σχέδιά του καὶ νὰ γίνῃ κύριος ἀκραιφνῶς ἑλληνικῶν χωρῶν.

Ὁ πόλεμος κατ' ἀρχὰς λαμβάνει εὐρυτάτας διαστάσεις. Ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τοῦ Ἄμβρακικοῦ κόλπου. Πανταχοῦ ὁ Βασίλειος, εἴτε αὐτοπροσώπως εἴτε διὰ τῶν ἱκανωτάτων στρατηγῶν του, πολεμεῖ ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, καὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἄλλοτε μὲν νικῶν, ἄλλοτε δὲ καὶ ἠττώμενος. Ἐπὶ τέλους εἰς τὴν πρώτην αὐτὴν περίοδον τοῦ πολέμου θέτει τέρας ἢ μεγάλην παρὰ τὸν Σπερχεῖον μάχην (999). Κατὰ ταύτην ὁ γενναῖος στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανὸς ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ παρὰ τὸν Σπερχεῖον στρατοπεδευμένου Σαμουὴλ καὶ ἐπιφέρει εἰς τὸν βουλγαρικὸν στρατὸν πανωλεθρίαν. Αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ τραυματισθεὶς μόλις ἐσώθη. Ἐκτοτε αἱ μεσημβριναὶ ἑλληνικαὶ χῶραι ἀνέπνευσαν.

Ὁ πόλεμος ἤδη περιορίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ Βασίλειος κατ' ἔτος ἐκστρατεύων εἰς τὰς χώρας ταύτας κατὰ τῶν Βουλγάρων συνάπτει μάχας πολλὰς καὶ κυριεῖται πολλὰ φρούρια κατεχόμενα ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἄλλὰ καὶ οἱ Βούλγαροι πεισματωδῶς ἀνθίστανται κατ' αὐτοῦ. Τέλος τὸ 1014 ἐπέρχεται ὀριστικὴ τροπὴ τοῦ πολέμου. Ὁ βασιλεὺς συνήθιζε πάντοτε νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν διὰ τῆς κλεισούρας τῆς ὀνομαζομένης Κλειδίον (Δεμιρ Ἰσάρ). Ἐκεῖ ὁ Σαμουὴλ κατεσκεύασεν ὄχυρῶμα καὶ ἐπερίμενε τὸν ἀντίπαλον. Ὁ Βασίλειος μὴ δυνηθεὶς νὰ καταλάβῃ τὸ ὄχυρῶμα, ἐπολιόρκησεν αὐτό. Ἄλλ' οἱ πολιορκούμενοι ἀντεῖχον γενναίως καὶ ἐπέφερον πολλὴν καταστροφὴν εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν, διότι ἐκτύπων αὐτὸν ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ ὄχυρῶματος. Τότε ὁ στρατηγὸς Νικηφό-

ρος Ξιφίας μὲ μέρος ἐκ τοῦ στρατοῦ περιελάσας τὸ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Κλειδίου κείμενον ὑψηλὸν ὄρος Βαλαθίσταν (Μπελάσιτσα) διὰ τῶν τραχυτάτων αὐτοῦ πλευρῶν, καταλαμβάνει τὰ ὀπίσθια τῶν Βουλγάρων. Οὗτοι καταπλαγέντες διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦ πράγματος τρέπονται εἰς φυγὴν ἀφίνοντας τὸ δῦρωμα. Ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ βασιλεὺς καταδιώκουν αὐτοὺς καὶ ἄλλους μὲν φρονεύουν, τοὺς περισσοτέρους δὲ συλλαμβάνουν αἰχμαλώτους. Αὐτὸς ὁ Σαμουήλ διέφυγε μὲν τὸν κίνδυνον τῆς συλλήψεως, παθῶν ὅμως τὴν καρδίαν ἀπέθανε μετὰ τινὰς ἡμέρας.

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σαμουήλ Γαβριήλ ἐξήτησε νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὸν βασιλέα. Ἄλλ' οὗτος οὐδεμίαν ἐδέχθη συνθηκολογήσιν. Ἦθελε νὰ καταλύσῃ τελείως τὸ βουλγαρικὸν κράτος. Ἐξηκολούθησε λοιπὸν τὸν πόλεμον μέχρι οὗ κατέλαβεν ὅλας τὰς ὑπὸ τῶν βουλγάρων κατεχομένας χώρας. Οἱ Βούλγαροι ἀρχηγοὶ ἢ ἐφρονεύθησαν ἢ παρεδόθησαν. Τὸ βουλγαρικὸν κράτος κατελύθη, ἢ δὲ Βουλγαρία ἐγένετο ἐπαρχία ἑλληνικὴ κυβερνωμένη ὑπὸ διοικητῶν πεμπομένων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Βασίλειος μετὰ τὴν περάτωσιν τοῦ πολέμου (1019) ἐκκινήσας ἐκ τῆς Ἀχρίδος περιοδεύει θριαμβευτικῶς τὴν Μακεδονίαν, κατέρχεται ἐπευφημούμενος πανταχοῦ εἰς τὰς νοτίους ἑλληνικὰς χώρας καὶ φθάνει εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα ἀνελθὼν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἀναπέμπει εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὁ ὁποῖος εἶχε μετατραπῆ εἰς ναὸν τῆς Παρθένου Μαρίας. Ἀπὸ δὲ τοῦ Πειραιῶς ἐπανερχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ θαλάσσης. Ἐδῶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον, τὸν ὁποῖον ἐκόσμουν ὄχι μόνον τὰ ἄπειρα ἐκ τῆς πρωτεύουσῆς τῆς Βουλγαρίας λάφυρα, ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ οἰκογένεια τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτῶν. Κατὰ τὸν θρίαμβον τοῦτον ὁ λαὸς ἀνευφήμησε τὸν Βασίλειον βουλγαροκτόνον, τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα ἔμεινεν εἰς αὐτὸν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ. Καὶ δικαίως, διότι οὗτος κατέλυσεν ὀριστικῶς τὴν δύναμιν καὶ τὸ κράτος τῶν Βουλγάρων.

Ἡ αὐτοκρατορία τώρα, ἐπειδὴ μὲ τὴν ὑποταγὴν τῶν Βουλγάρων ἐστερεώθη ἡ κυριαρχία αὐτῆς ἐπὶ τῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν, ἐξετάθη πρὸς Β. μέχρι τοῦ Δουνάβεως.

Ἄλλὰ καθ' ὃν χρόνον διεξῆγε τὸν φοβερὸν καὶ μακρὸν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων πόλεμον, ὁ Βασίλειος Β' ἐπετέλει καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἔργα σπουδαῖα. Ἐκστρατεύσας αὐτοπροσώπως προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος τὰς ἀνεξαρτήτους ἡγεμονίας τῆς Ἰβηρίας

καὶ Ἀρμενίας καὶ ἐστερέωσαν εἰς τὴν Συρίαν τὴν κατοχὴν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, τὰς ὁποίας εἶχον ἀνακτήσει ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς.

Ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Βασίλειος εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν του. Ὁθων Β΄ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας εἶχε λάβει, ὡς διάδοχος ἀκόμη, σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Βασιλείου Θεοφανῶ. Ἡδὴ δὲ διαδεχθεὶς τὸν πατέρα ἐπεχείρησε (980) νὰ καταλάβῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν ἀξίων αὐτὴν ὡς προῖκα τῆς συζύγου του Θεοφανοῦς. Ὁ Βασίλειος διὰ τῶν στρατηγῶν του τὸ 982 κατετρόπωσε τοὺς στρατηγούς τοῦ Ὁθωνος καὶ ἐστερέωσε τὴν ἐν κάτω Ἰταλίᾳ κυριαρχίαν τῆς αὐτοκρατορίας.

Εἰκ. 1. Ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος.

Ὄτως ἐπὶ Βασιλείου τὰ ὅρια τοῦ κράτους ἐξετείνοντο ἀπὸ τῆς κάτω Ἰταλίας, τῶν μυχῶν τοῦ Ἀδρίου καὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ ἄνω Δουνάβεως μέχρι τοῦ Καυκάσου, τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Εὐφράτου.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλα γεγονότα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς

ἠθικῆς αὐτοῦ αἴγλης. Ὁ υἱὸς τοῦ Σβετοσλαύου Βλαδίμηρος Ἀ γενόμενος ἡγεμὼν τῶν Ρώσων ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῶν Χαζάρων καὶ ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτῶν ὅλας τὰς περὶ τὴν Κριμαϊκὴν χερσόνησον χώρας, ἐπιτεθεὶς δὲ κατὰ τῆς μόνης ἐκεῖ ἑλληνικῆς πόλεως Χερσῶνος κατέλαβεν αὐτήν. Ἀλλὰ τότε ὁ Βλαδίμηρος ἀπεφάσισε νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Συνεννοηθεὶς λοιπὸν μετὰ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' ἐβαπτίσθη εἰς τὴν Χερσῶνα, ἀνάδοχον ἔχων αὐτὸν τὸν Βασίλειον καὶ διὰ τοῦτο λαβὼν τὸ ὄνομά του. Μετὰ τοῦτο ἔλαβε σύζυγον τὴν νεωτέραν ἐδελφὴν τοῦ Βασιλείου Ἄνναν καὶ εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης ἀπέδωκε τὴν Χερσῶνα εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Τότε κατὰ διαταγὴν τοῦ Βλαδιμήρου μυριάδες Ρώσων ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸν Βορυσθένην ἢ Δάναπριν (σημ. Δνείπερον καὶ σλαβιστὶ Δνιέπε) ποταμὸν πᾶρά τὸ Κίεβον. Οὕτως ἰδρῦθη ἡ Ρωσικὴ ἐκκλησία μὲ ἐδραν τὸ Κίεβον. Τούτου ὁ μητροπολίτης διοριζόμενος ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο πρωθιεράρχης ὅλης τῆς Ρωσίας. Διὰ τοῦτο ἡ Ρωσικὴ ἐκκλησία ἐθεωρεῖτο ὡς θυγάτηρ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ στεναὶ ἦσαν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ σχέσεις μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τῆς Ρωσίας.

8. Τὸ τέλος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχε κερδήσει ἐπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνώτερον σημεῖον τῆς ἀκμῆς, ἀρχίζε νὰ παρακμάζῃ.

Τὸν Βασίλειον, ἀποθανόντα ἀτεκνον, διεδέχθη ὁ γέρον πλεον ἀδελφός του **Κωνσταντῖνος Η'** βασιλεύσας τρία μόνον ἔτη. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ θρόνος περιέροχεται εἰς τὰς δύο θυγατέρας αὐτοῦ **Ζωὴν** καὶ **Θεοδώραν**. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν βασιλεύουν ἀλληλοδιαδόχως οἱ δύο σύζυγοι τῆς Ζωῆς **Ρωμανὸς Γ'** ὁ **Ἀργυρὸς** (1028-1034) καὶ **Μιχαὴλ Δ' ὁ Παφλαγῶν** (1034-1041) καὶ κατόπιν ὁ ὑπὸ τῆς Ζωῆς υἱοθετηθεὶς εὐνοούμενός της **Μιχαὴλ Ε' ὁ Καλαφάτης**. Ὅτε ὅμως οὗτος μετὰ ἓν ἔτος ἐξήτησε νὰ ἀπαλλαχθῇ τῆς Ζωῆς καὶ νὰ κλείσῃ αὐτὴν εἰς μοναστήριον, ὁ λαὸς ἐξεγερθεὶς ἠνάγκασε τὸν Μιχαὴλ νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ γίνῃ μοναχός. Ἡ ἠλικιωμένη τότε Ζωὴ λαμβάνει τρίτον σύζυγον τὸν **Κωνσταντῖνον Θ' τὸν Μονομάχον** (1042-1054) καὶ ἀναβιβάζει αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κων-

σταντίνου, ἐπειδὴ ἡ Ζωὴ εἶχεν ἀποθάνει, ἔμεινε κυρία τοῦ θρόνου ἡ **Θεοδώρα**, ἡ ὁποία ἐβασίλευσε μόνον δύο ἔτη μέχρι τοῦ 1056. Μὲ αὐτὴν δὲ ἐξέλιπε καὶ ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία.

Ἐξ ὅλων τούτων, οἵτινες ἐπὶ 30ετίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' ἀνήλθον εἰς τὸν θρόνον, οὐδεὶς ἐδέειχθη ἀντάξιός ἐκεῖνου. Τὰ πάντα ἤδη διηύθυνον οἱ εἰς τὴν σύγκλητον σύγκεντρομένοι πολιτικοὶ ἄνδρες. Ὁ στρατὸς παρημελήθη, αἱ δ' ἐπαρχίαι τοῦ κράτους κατεπιέζοντο δι' ὑπερβολικῶν φόρων. Ἐκ τούτου πολλὰ δεινὰ ἐπῆλθον εἰς τὸ Κράτος. Στάσεις ἐσωτερικαὶ ἀδι-ακόπως ταράσσουν αὐτό. Οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι ἐπαναστατοῦν. Καὶ ἡ μὲν ἐπανάστασις τῶν Βουλγάρων καταστέλλεται, ὄχι ὅμως καὶ ἡ τῶν Σέρβων. Οὗτοι κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν αὐτονομίαν των. Τέλος οἱ Ρῶσοι ἐπιχειροῦν τελευταίαν, ἀλλὰ φοβερὰν ἐπιδρομὴν πρὸς κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπιστρέφουν, ὅμως ἄπρακτοι, διότι οἱ ἡμέτεροι διὰ τῆς ναυτικῆς ὑπεροχῆς των καὶ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς κατέστρεψαν τὸν στόλον των.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι μὲ ὅλην τὴν παραλυσίαν τὸ κράτος διετήρει ἀκόμη πολλοὺς ἐνδόξους στρατηγοὺς. Δυστυχῶς οἱ διευθύνοντες πολιτικοὶ ἀντὶ νὰ ἐπιωφελῶνται ἐκ τούτων, τοῦναντίον φροντίζουν, πῶς νὰ ματαιώσουν τὸ ἔργον αὐτῶν. Εἷς ἐκ τῶν στρατηγῶν τούτων ἦτο ὁ **Γεώργιος Μανιάκης**. Οὗτος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν ἐμπνεύσει τὸν τρόπον εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς ἀγωνιζόμενος κατ' αὐτῶν εἰς τὰς περὶ τὸν Τίγρητα χώρας. Ὁ αὐτὸς δὲ κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ ὅλην σχεδὸν τὴν Σικελίαν, ἡ ὁποία εἶχε κατακτηθῆ ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ'. Ἄλλ' ὁ ἀρχηγὸς τοῦ παρὰ τὴν Σικελίαν στόλου Στέφανος, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ βασιλέως, ἀντὶ νὰ βοηθήσῃ τὸν Μανιάκην εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, διαβάλλει ἐκ φθόνου αὐτὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸ δὲ χειρότερον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνακαλοῦν τὸν Μανιάκην καὶ ἀναθέτουν εἰς τὸν Στέφανον καὶ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ. Ἀποτέλεσμα τούτου ὑπῆρξεν ἡ ἀνάκτησις καὶ πάλιν τῆς Σικελίας ὅλης ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Νορμανδοὶ κατελθόντες ἐκ τῶν βορείων χωρῶν τῆς Εὐρώπης εἶχον καταλάβει μέγα μέρος τῆς βορείου Γαλλίας. Ἐντεῦθεν δ' ὁρμώμενα στίφη αὐτῶν εἶχον κατέλθει εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν. Τούτους ὁ Μανιάκης ἐκστρα-

τεύων εἰς τὴν Σικελίαν εἶχε παραλάβει ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας ὡς μισθοφόρους. Ἄλλ' ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μανιάκην ὡς διοικητὴς τῆς κάτω Ἰταλίας ἀρνηθεὶς τὸν συμπεφωνημένον μισθὸν ἦλθεν εἰς ρῆξιν μὲ αὐτούς. Οἱ Νορμανδοὶ τότε, συνεννοηθέντες μὲ ἄλλους ὁμοφύλους των, κατέλαβον ὅλην τὴν κάτω Ἰταλίαν ἐκτὸς τοῦ Βρινδησίου, τοῦ Ὑδροῦντος (νῦν Ὀτράντο), τῆς Βάριος καὶ τοῦ Τάραντος. Εἰς μάτην βραδύτερον ἐστάλη καὶ πάλιν ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Ε' εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Μανιάκης. Οὗτος ἀγανακτήσας διὰ τὴν τότε ἀναγόρευσιν ὡς αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, ἐγκατέλειπε τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ὁ μὲν σκοπὸς αὐτοῦ ἀπέτυχε διότι καθ' ὁδὸν ἐφονεύθη. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ Νορμανδοὶ ὄχι μόνον τὴν κάτω Ἰταλίαν κατέκτησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Σικελίαν. Ἄλλὰ τὰ περὶ τῶν Νορμανδῶν ἐκτίθενται πλατύτερον κατωτέρω, ἔνθα θὰ ἐξετάσωμεν ὅποια τις ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Δύσεως κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΥΛΙΚΗ, ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ ΑΥΤΗΣ

Ι. Τὸ Κράτος.

Τὰ μεγάλα στρατιωτικά κατορθώματα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶχον ἐπεκτείνει κατὰ τὸν Ἰ' αἰῶνα τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Συρίας καὶ ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰταλίας μέχρι τῶν πεδιάδων τῆς Ἀρμενίας. Ἄλλ' ἐπιδεξία διπλωματία κατώρθωσε νὰ φέρῃ πολὺ ἔξω τῶν ὁρίων τούτων τὴν σφαῖραν τῆς ἐπιρροῆς καὶ ἐνεργείας τῆς Μοναρχίας. Πέριξ τῆς αὐτοκρατορίας ὑπῆρχε σειρὰ κρατῶν ὑποτελῶν, τὰ ὅποια ἀπετέλουν πρὸ τῶν ὁρίων αὐτῆς τὴν πρώτην, οὕτως εἰπεῖν, ἀμυντικὴν γραμμὴν τῆς, καὶ τὸ σπουδαιότερον ἐξήπλωνον ἀνὰ τὸν κόσμον τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ὅλαι αἱ μικραὶ πολιτεῖαι, εἰς τὰς ὁποίας αὕτη εἶναι διηρημένη, ἀναγνωρίζουν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος. Πρὸ πάντων ὅμως ἡ Ἑνετία εἶναι ἡ πιστοτέρα καὶ εὐπειθεστέρα τῶν ὑποτελῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐνεκα τούτου οἱ αὐτοκράτορες ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτὴν τὴν φροντίδα νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 10ου αἰῶνος παρεχώρησαν εἰς αὐτὴν τὰ ἀφθονα ἐμπορικὰ προνόμια, τὰ ὅποια παρεσκεύασαν τὸ μέλλον μεγαλεῖόν τῆς.

Εἰς τὰ ΒΔ. τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς, τὰ σλαβικά κράτη Κροατία καὶ Σερβία, προσαχθέντα διὰ τοῦ Βασιλείου Α' εἰς τὸν χριστιανισμόν καὶ ὑπαχθέντα εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἦσαν δι' αὐτὴν σύμμαχοι χρήσιμοι ἰδίως ἐναντίον τῶν Βουλγάρων.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου πόντου ἡ Χερσὼν, μᾶλλον ὑποτελής παρὰ ὑπῆκοος, ἦτο θέσις πολῦτιμος καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ διὰ τὴν οἰκονομικὴν δρᾶσιν τοῦ κράτους ἀπέναντι τῶν βαρβάρων λαῶν, Χαζάρων, Πεισενέγων, Ρώσων, οἵτινες κατόκουν τὰς γειτονικὰς στέππας. Οἱ Ρῶσοι μάλι-

στα μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐδέχθησαν καὶ τὴν τέχνην, τὴν λογο-
τεχνίαν, τὰ ἤθη καὶ καθόλου τὸν πολιτισμὸν τὸν ἑλληνικόν. Τὸ
Κίεβον, ἡ πρωτεύουσά των, κατέστη ἐφάμιλλον πρὸς τὴν Κων-
σταντινούπολιν καὶ μία τῶν ὡραιότερων πόλεων τῆς Ἀνατολῆς.

Εἰς τὸν Καύκασον οἱ διάφοροι βάρβαροι ἡγεμόνες ὑπερηφα-
νεύοντο νὰ φέρουν τοὺς τίτλους καὶ νὰ δέχωνται τὰς ἐπιχορηγή-
σεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ κράτη τῆς Ἀρμενίας τέλος
ἀποσπασθέντα τῆς ἀραβικῆς ἐπιρροῆς ἐπρομήθευον παμπόλλους
στρατιώτας καὶ στρατηγούς εἰς τὸ κράτος καὶ ἦσαν πελάται καὶ
πιστοὶ ὑπηρέται αὐτοῦ.

Ἡ ἑλληνικὴ λοιπὸν αὐτοκρατορία μετὰ τὴν θανασιώως ὠργα-
νωμένην διοίκησίν της, μετὰ τὰ ἀνθηρὰ οἰκονομικά της, μετὰ τὸν
ἰσχυρότατον στρατὸν καὶ στόλον της, μετὰ τὴν ἀπόρθητον καὶ λαμ-
πρὰν πρωτεύουσάν της, ἀπέβη ἤδη μετὰ τὰ στρατιωτικὰ κατορ-
θώματα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας κράτος παγκόσμιον, τοῦ
ὁποίου ἡ ἐπιρροὴ ἐξετείνετο ἐφ' ὅλοκλήρου σχεδὸν τοῦ πολιτι-
σμένου κόσμου. Ὅντως δὲ τοιοῦτον ἐθεώρει καὶ οὕτως ὠνόμα-
ζεν αὐτὴν ὄλος ὁ σύγχρονος κόσμος. Μόνον ὁ βασιλεὺς τῆς Κων-
σταντινουπόλεως ἐθεωρεῖτο ὁ νόμιμος αὐτοκράτωρ τοῦ κόσμου
καὶ ἕκαστον ἔθνος δι' ἰδίας λέξεως ἐδήλου αὐτόν. Οἱ ἡγεμόνες
τῶν ἄλλων λαῶν ὀνομάζονται ρῆγες, ὄχι βασιλεῖς, οἱ δὲ ἡγεμό-
νες τῶν Φράγκων οἱ τολμήσαντες νὰ περιβληθοῦν τὸ αὐτοκρα-
τορικὸν ἀξίωμα θεωροῦνται στασιασταί.

2. Ἡ κοινωνικὴ κατάστασις.

Μετὰ ὅλην τὴν ἀκμὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατο-
ρία ἀνῆλθε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, τὰ ἐλαττώματα τῆς κοινω-
νίας, τὰ ὁποῖα δὲν ἐξέλιπον ἔνεκα τῆς ἀποτυχίας τῆς μεταρρυ-
θμίσεως, ἔθετον ἐν κινδύνῳ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τῆς αὐτοκρατο-
ρίας. Τὰ ἐλαττώματα ταῦτα ἦσαν : α') ἡ ἐκ παρεξηγήσεως τῆς
θρησκείας ἐπικρατήσασα δεισιδαιμονία καὶ ἡ ἠθικὴ τῆς κοινω-
νίας ἔκλυσις, καὶ β') ἡ συγκέντρωσις τῶν κτημάτων εἰς χεῖρας
ὀλίγων καὶ ἡ ἐπέκτασις τῆς δουλοπαροικίας. Τὸ μὲν πρῶτον κα-
κόν, ἀποτυχούσης τῆς μεταρρυθμίσεως, οὐδεμίαν πλέον ὑπῆρχεν
ἐλπίς νὰ διορθωθῇ. Ὁ Νικηφόρος Φωκάς ἠθέλησε νὰ περιορίσῃ
τοῦλάχιστον τὰ ἐκ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἄτοπα καὶ ἀπηγόρευσε

τὴν εἰς τὰ μοναστήρια ἀφιέρωσιν κτημάτων καὶ τὴν ἴδρυσιν νέων μοναστηρίων. Ἄλλ' οἱ μοναχοὶ εἶχον τόσῃν δύναμιν εἰς τὸ κράτος, ὥστε ὁ Βασίλειος Β' ἠναγκάσθη νὰ καταργήσῃ τὴν διάταξιν ἐκείνην τοῦ Φωκᾶ.

Τὴν προσοχὴν τῶν βασιλέων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐπέσπασε σοβαρότερον τὸ δεύτερον αἶτοπον. Διὰ τῶν ἀκαταπαύστων ἐκ μέρους τῶν ἰσχυρῶν ἀρπαγῶν τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἶχε σχηματισθῆ εἰς τὸ κράτος, ἰδίως εἰς τὰς ἀσιατικὰς ἐπαρχίας, μία μεγάλη ἀριστοκρατία, ἔχουσα κτήσεις ἀπεράντους μὲ πολλοὺς ὑποτελεῖς καὶ δουλοπαροίκους. Τῆς ἀριστοκρατίας δὲ ταύτης τὴν ἐπιρροὴν ἠῦξανεν ἀκόμη περισσότερο καὶ τὸ ὅτι αἱ ἀνώτεροι διοικητικαὶ ὑπηρεσίαι καὶ τὰ στρατιωτικὰ ἀξιώματα ἦσαν εἰς χεῖρας αὐτῆς. Ἡ πλουσία, ἰσχυρὰ καὶ πολυπληθὴς αὕτη εὐγένεια ἀπετέλει διὰ τὴν κυβέρνησιν πολιτικὸν ἅμα καὶ κοινωνικὸν κίνδυνον. Οἱ αὐτοκράτορες εἶχον ἐννοήσει αὐτὸν καὶ ἠγωνίσθησαν ἐναντίον τῶν δυσηνίων τούτων δυναστῶν, οἱ ὅποιοι ἤθελον νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς τὸν βασιλέα καὶ οἱ ὅποιοι διὰ τῶν ἀτελειῶν, τὰς ὁποίας ἀπῆτουν, ἠλάττωνον τοὺς πόρους τοῦ δημοσίου ταμείου, διὰ δὲ τῶν ἀρπαγῶν τῶν εἰς τοὺς στρατιώτας παραχωρουμένων γαιῶν (στρατιωτόπια) ἐστειροῦνον μίαν ἐκ τῶν καλυτέρων πηγῶν τῆς στρατολογίας. Ὁ Βασίλειος ὁ Α' ὡς εἶδομεν, ἐφρόντισε νὰ περιορίσῃ τοὺς σφετερισμοὺς τῶν ἰσχυρῶν. Οἱ διάδοχοί του ἠκολούθησαν τὸ ἔργον του. Σειρὰ διαταγμάτων ἐκδοθέντων ὑπὸ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, Κωνσταντίνου Β', Ρωμανοῦ Β', Νικηφόρου Φωκᾶ σκοπὸν εἶχον νὰ προστατεύσουν τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ τακτικὴ ἀνανέωσις τῶν μέτρων τούτων ἀποδεικνύει ὅτι τὸ κακὸν ὄλονεν ἠῦξανε, τὰ δὲ μέτρα ταῦτα δὲν ἴσχυσαν νὰ τὸ περιορίσουν. Ἡ ἀριστοκρατία ἐθριάμβευε. Θὰ ἴδωμεν δὲ κατωτέρω, πῶς, ἐπωφεληθεῖσα ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν διαδόχων τοῦ Βασιλείου Β', κατέλαβε τὴν ἀρχὴν διὰ τῶν Κομνηνῶν.

3. Τὰ γράμματα.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰκονομαχίας (7ος καὶ 8ος αἰὼν) ἀνακόπτεται ἀποτόμως ἡ λογοτεχνικὴ δρασις. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διακρίνονται μόνον ὁ Ἄνδρέας Κρήτης καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

Ὁ Ἀνδρέας Κρήτης (620—720) θεωρεῖται ἐφευρέτης νέου εἴδους ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, τῶν κανόνων. Διὰ τῶν κανόνων τελειοποιεῖται μὲν ἡ τέχνη, δὲν ἀξιάζει ὁμως ἡ ποιητικὴ δύναμις. Οὗτοι συνίστανται ἐξ 8 ἢ 9 διαφορῶν ἁσμάτων, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχει ἰδίαν κατασκευὴν καὶ συνίσταται ἐκ πολλῶν στροφῶν, αἱ ὁποῖαι κατόπιν περιορίσθησαν εἰς 3 ἢ 4. Τὸ κύριον τοῦ Ἀνδρέου ποίημα εἶναι ὁ διὰ τὴν ἔκτασίν του παροιμιώδης Μέγας Κανὼν περιλαμβάνων 250 στροφάς. Ὁ Ἀνδρέας διακρίνεται μᾶλλον διὰ τὰς ὑπὸ τῆς ἀπλῆς σκέψεως ὑπαγορευομένας ἐννοίας παρὰ διὰ τὸν ἐνθουσιασμόν. Μιμεῖται δὲ τὸν Ρωμανὸν καὶ κατὰ τὰ ἄλλα καὶ κατὰ τὸ ἄπλοῦν καὶ εὐληπτον τῆς γλώσσης.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός εἶναι ὁ διαπρεπέστερος ὑπεραπιστῆς τῆς εἰκονολατρείας. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ Ζ' αἰῶνος, ἐπαιδεύθη δὲ καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ εἰς τὴν θύραθεν παιδείαν. Περὶ τὸ 736 ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἐν Παλαιστίνῃ μονὴν τοῦ Ἀγ. Σάββα, ὅπου καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 754.

Τὰ συγγράματα τοῦ Ἰωάννου εἶναι πολυάριθμα, λόγοι κατὰ τῶν εἰκονομάχων μὲ ὕφος θαλερὸν καὶ ἐμπνεόμενον ὑπὸ βαθείας ἀγανακτήσεως, ὑπομνήματα εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου καὶ ἄλλα. Ὅλων ὁμως ὑπερέχει τὸ κύριον σύγγραμμα τοῦ Ἰωάννου, ἡ Πηγὴ τῆς γνώσεως. Διαιρεῖται εἰς τρία μέρη. Τὸ πρῶτον εἶναι φιλοσοφικὸν περὶ τοῦ ὄντος κλπ. Τὸ δεύτερον πραγματεύεται περὶ αἱρέσεων. Καὶ τὸ τρίτον εἶναι δογματικόν. (Εἰς τὸ σύγγραμμά του ὁ Ἰωάννης οὐδὲν ἐξ ἑαυτοῦ λέγει, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος. Ἀλλὰ ἔχει εὐρεῖαν γνῶσιν τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν συγγραμμάτων ὅλων τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ κατορθώνει διὰ τῆς εὐφυΐας του νὰ συστηματοποιήσῃ ὅλα, ὅσα ἐκεῖθεν παραλαμβάνει.) Ἐνεκα τούτου ἡ Πηγὴ τῆς γνώσεως ἀπέβη ὁ δογματικὸς ὁδηγὸς τοῦ μέσου αἰῶνος.

Ὁ Ἰωάννης ἔζη μακρὰν τῆς βασιλικῆς αὐλῆς. Τοῦτο δίδει εἰς αὐτὸν θάρρος εἰς τὸν ἀγῶνά του κατὰ τῆς εἰκονομαχίας καὶ τολμᾷ νὰ κυρῶται, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας, ὅτι οὐδεὶς βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ νόμους εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τὸ σφάλμα του ὁμως εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον εἶναι ὅτι δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποῖαν ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων θὰ εἶχεν ἐπὶ τῶν ἀμαθεστέρων Χριστιανῶν. Ἀδιαφορεῖ διὰ τοὺς κινδύνους τοὺς ὁποίους θὰ συνεπῆ-

γεν εἰς τοὺς ἀμαθεῖς ἢ φιλοσοφικὴ θεωρία του περὶ διακρίσεις τῆς ἔννοιαι τοῦ λατρεύειν ἀπὸ τῆς ἔννοιαι τοῦ προσκυνεῖν.

Τὴν ἰδίαν περιφρόνησιν πρὸς τὸ πλῆθος δεικνύει καὶ εἰς τοὺς ὕμνους του ὁ Δαμασκηνός. Δὲν φροντίζει νὰ εἶναι κατάληπτος εἰς τὸν λαόν. Ἐπιμένει εἰς τεχνητοὺς στολισμοὺς καὶ ἐπανέροχεται ὄχι μόνον εἰς τὸν ἀττικισμόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς προσφθίας.

Σύγχρονος τοῦ Ἰωάννου εἶναι καὶ ὁ **Κοσμάς**, ἐπίσκοπος τοῦ παρὰ τὴν Γάζαν τῆς Φοινίκης Μαΐουμᾶ, ὁ ὁποῖος ἔγραψε καὶ αὐτὸς κανόνας, ὅπως ὁ Ἰωάννης.

Μετ' αὐτοὺς ἔτι ἄλλοι ἔγραψαν ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους. Ἄλλ' ἤδη ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἀρχίζει νὰ παρακμάζη.

Θ' καὶ Γ' αἰών. Μετὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πνευματικῆς ἐρημώσεως οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες μετὰ περισσοτέρου ζήλου ἀρχίζουν νὰ σπουδάζουν τὰ ἀρχαῖα γράμματα. Ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας, Βάρδας, ἔχων εἰς χεῖράς του τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους, ἀναζωογονεῖ τὸ 850 τὸ πανδιδακτήριον, τὸ ὁποῖον ἤδη, ἐπειδὴ τὰ μαθήματα ἐγίνοντο εἰς τὸ παλάτιον τῆς Μαγναύρας, ὀνομάζεται **σχολὴ τῆς Μαγναύρας**. Εἰς αὐτὴν ἐδιδάσκετο ἡ φιλοσοφία, ἡ γεωμετρία, ἡ ἀστρονομία καὶ ἡ γραμματικὴ. Διευθυντὴς τῆς σχολῆς ἦτο ὁ περίφημος **Λέων ὁ μαθηματικὸς** καὶ φιλόσοφος. Οἱ καθηγηταὶ ἐμισθοδοτοῦντο ἀδρῶς ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου. Πολλοὶ αἰτιῶν δὲ φοιτηταὶ ἠκροῶντο δωρεὰν τῶν παραδόσεων. Οἱ ἐπιμελέστεροι καὶ εὐφυέστεροι τῶν μαθητῶν ἐνεθαρρύνοντο ἐπὶ τοῦ Βάρδα, ὁ ὁποῖος αὐτοπροσώπως πολλάκις προσήρχετο εἰς τὴν σχολὴν, ἵνα ἐπιβλέπῃ διδάσκοντας καὶ διδασκομένους. Ἐν γένει δ' ὁ Βάρδας, ἐμπνευσμένος ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα καὶ προσεπάθησε νὰ ἐκλαϊκεύσῃ τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ κατόπιν βασιλεῖς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, καὶ ἰδίως Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, πολὺ εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς παιδείας.

Ἀπὸ τοῦ 850 λοιπὸν αἱ ἀρχαῖαι σπουδαὶ ἀναζωογονοῦνται καὶ γίνονται οὐσιαστικώτεραι καὶ παραγωγικώτεραι. Φέρουν ἐπομένως τὴν λογοτεχνικὴν Ἀναγέννησιν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἐπομένην περιόδον φθάνει εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς ἀναπτύξεώς της.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς περιόδου ταύτης ἀκμάζει ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ ἔθνους **Φώτιος**. Ὁ Φώτιος καὶ ὡς ἱεράρχης καὶ ὡς θεολόγος καὶ ὡς λόγιος εἶναι ὁ σημαντικώτερος ἀνὴρ τοῦ Θ' αἰῶ-

νος. Είδομεν τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ ὡς πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς προηγουμένην περίοδον τῆς Ἱστορίας. Αὐτὸς εἶναι ὁ προκαλέσας τὴν ἔκρηξιν τῆς διαστάσεως μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἡ ὁποία ἐγεννήθη μὲν μετὰ τὴν ἕδρυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατέληξε δὲ εἰς τὸ ὀριστικὸν σχίσμα μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας. Εἰς τὴν δρᾶσιν του δὲ αὐτὴν ὡς πατριάρχου ἔγκειται ἡ μεγάλη σπουδαιότης τοῦ Φωτίου εἰς τὴν παγκόσμιον Ἱστορίαν.

Ἄλλο καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ ὡς θεολόγου δὲν εἶναι μικρά. Συνέγραψε πλεῖστα θεολογικὰ συγγράμματα καὶ ὡς ἔξοχος ρητορικὸς συγγραφεὺς τῆς ἐκκλησίας πλείστας ὁμιλίας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁμως ἐλάχισται διεσώθησαν.

Ἄλλὰ τὸ ἔργον τοῦ Φωτίου ὡς λογίου ἔχει πολὺ μεγαλυτέραν σημασίαν ἢ ὡς θεολόγου. Ἐκπαιδευθεὶς θαυμασίως, ἀμέσως ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ καταστήσῃ καὶ ἄλλους κοινωνοὺς τῆς κολοσσιαίας του μαθήσεως. Ὁ οἶκός του ἔγινεν ἐντευκτήριον φιλομαθῶν νέων καὶ κέντρον ὑψηλῆς παιδείας. Τοιοῦτος δὲ παρέμεινε, καὶ ἀφ' οὗ ὁ Φώτιος ἐκλήθη εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Ἡρμήνευσε τὸν Ἀριστοτέλην. Ἐδίδεν εἰς τοὺς προσερχομένους βιβλία πρὸς ἀνάγνωσιν, τὰ ὁποῖα ἔκρινε κατόπιν αὐτοῦ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν. Ἐδίδασκεν, ἐνεθάρρυνε καὶ ἔψεγε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο μετὰ ὑπομονὴν καὶ σύνεσιν. Τὴν ἐπιστημοσύνην του, τὴν ἀκαταπόνητον ἐργατικότητά του καὶ τὴν πνευματικὴν εὐστροφίαν του ἀνεγνώριζον ὅλοι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοί του. Νύκτας ὀλοκλήρους ἐμελέτα καὶ πανταχόθεν συνῆγε βιβλία, ἵνα αὐξήσῃ τὸν θησαυρὸν τῶν γνώσεών του. Εἰς τὰς φιλοσοφικὰς του μελέτας ἐπρωτίμα τοῦ Πλάτωνος τὸν Ἀριστοτέλην ὡς πραγματικώτερον.

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κατέστησε γνωστὸν τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου, εἶναι ἡ Βιβλιοθήκη ἢ **Μυριόβιβλος**. Ταύτην ὁ Φώτιος συνέγραψεν, ἵνα, ὡς λέγει ὁ ἴδιος, συμμορφωθῆ μετὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀδελφοῦ του Ταρασίου νὰ μάθῃ τὰς ὑποθέσεις τῶν βιβλίων, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀνάγνωσιν δὲν ἔτυχε νὰ εἶναι παρῶν. Εἰς τὴν Μυριόβιβλον ἐξετάζονται 280 βιβλία παλαιῶν συγγραφέων ἀνεὺ ὀρισμένης τάξεως, ἀλλ' ὅπως ἔτυχε. Τῶν συγγραμμάτων τούτων ἄλλων μὲν παρέχει ἀποσπάσματα μετὰ συντόμου βιογραφίας τῶν συγγραφέων, περὶ ἄλλων τροχάδην μόνον κάμνει παρατηρήσεις, ἄλλων δὲ ἀναφέρει μικρότερα.

ἀπανθίσματα καὶ κρίνει αὐτὰ κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον μετὰ βαθυτάτης κρίσεως. Εἶναι δὲ περιέργον ὅτι ἐξ ὄλων τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου μόνον τὴν ποιήσιν ἀπέκλεισε τῆς Μυριοβίβλου του. Ἄλλὰ καὶ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων λείπουσιν ἐξ αὐτῆς καὶ πολλοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Ἴσως ὁ Φώτιος ἐνόμισεν ὅτι ἔπρεπε νὰ περιλάβῃ εἰς αὐτὴν τὰ βιβλία μόνον, ὅσα δὲν ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν πολλῶν.

Δεύτερον σπουδαῖον τοῦ Φωτίου σύγγραμμα εἶναι τὸ Λεξικόν του ἢ **λέξεων συναγωγή**. Εἰς τοῦτο ὁ Φώτιος ἐρμηνεύει τὰς ἀπρηχαιωμένας λέξεις, τὰς ὁποίας δὲν κατενόουν πλέον οἱ σύγχρονοί του.

Ἐκτὸς τούτων ὁ Φώτιος συνέγραψε καὶ πολλὰς ἐπιστολάς, ἐκ τῶν ὁποίων γνωστὰ εἶναι 263, καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ποικίλα τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων ἐχάθησαν.

Εἰς τὰ μέσα τοῦ Ἰ' αἰῶνος ἀνάγεται καὶ ἄλλο σπουδαῖον φιλολογικὸν ἔργον, τὸ Λεξικὸν τοῦ **Σουΐδα**. Περὶ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ οὐδὲν γνωρίζομεν. Τὸ σύγγραμμα αὐτὸ δὲν εἶναι λεξικόν, ὅπως ἐννοοῦμεν αὐτὸ σήμερον. Δὲν περιορίζεται δηλ. μόνον εἰς λέξεις, τύπους καὶ ἔτυμολογίαν λέξεων, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἐρμηνευτικὸν πραγμάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν γεωγραφίαν, τὴν ἱστορίαν καὶ πρὸ πάντων τὴν ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας.

Εἰς τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τῆς πνευματικῆς ἐρημώσεως ἀναφαίνεται καὶ ἡ εἰς τὰ μοναστήρια θεραπευομένη **χρονογραφία**. Ὁ **Γεώργιος Σύγγελος** περὶ τὸ 800 συνέγραψε χρονογραφίαν ἀπὸ τῆς δημιουργίας μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ταύτην συνέχισεν ὁ **Θεοφάνης** ὁ ὁμολογητὴς μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ραγκαβῆ (813). Ἐπειτα ἔχομεν χρονογράφους τινὰς ἀνωνύμους καὶ κατόπιν τὸν **Νικηφόρον πατριάρχη**ν, τὸν **Γεώργιον μοναχὸν** καὶ ἄλλους.

Οἱ **ἱστορικοὶ** ἀναφαίνονται διὰ τοῦ **Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου** συγγραψαντος ἱστορίαν τοῦ πάππου του Βασιλείου τοῦ Α'. Ὁ σπουδαιότερος δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ **Λέων ὁ διάκονος** γράψας τὰ μεγάλα γεγονότα τῶν ἐτῶν 959-972. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμοίως ὁ Πορφυρογεννήτος καὶ ἄλλως ἀποτελεῖ ἐξέχουσαν λογοτεχνικὴν φυσιογνωμίαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Οὗτος εἰς ὅλα τὰ συγγράμματά του μετεχειρίσθη ὕψος ἀπλοῦστερον ἐγκαταλείψας τὸν τότε ἐπικρατοῦντα ψευδαττικισμὸν καὶ κα-

ταφεύγων, όπου ἡ ἀνάγκη τὸ ἐκάλει, ὄχι μόνον εἰς δημόδεις, ἀλλὰ καὶ εἰς ξένας ἀκόμη λέξεις. Συνέγραψε δὲ ἐκτὸς τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν ἀνεφέραμεν, τὰ πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν (περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους), τὸ περὶ στρατιωτικῆς καὶ διοικητικῆς τοῦ κράτους διαιρέσεως καὶ τὸ περὶ τῆς βασιλείου τάξεως, εἰς τὸ ὁποῖον πραγματεύεται περὶ τῆς ἐθιμοτυπίας τῆς αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον τέλος ὀφείλομεν καὶ τὰς ἐντολῆς αὐτοῦ καταρτισθείσας συλλογὰς ἀρχαίων κειμένων παντοίας ὕλης. Κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα δὲν ἦτο νέα ἡ ἰδέα τῆς μεθοδικῆς καταρτίσεως ἐκλογῶν ἐκ τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν πνευματικῶν προϊόντων τοῦ παρελθόντος. Ταύτην προεκάλεσεν ἡ ἀνάγκη ἀνεωτέρας χρήσεως αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων. Ἦδη ὁ Φώτιος εἶχε κάμει τοῦτο μὲ τὴν Μυριόβιβλον. Τώρα ὁμοῦς ὁ Κωνσταντῖνος συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ καταρτίσῃ συλλογὰς δίκην ἐγχειριδίων κατ' εἶδος καὶ ὕλην, δηλ. *ἐγκυκλοπαιδείας*. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ αἰὼν αὐτὸς ὀνομάσθη αἰὼν τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν.

Ἐντολῆς λοιπὸν τοῦ Κωνσταντῖνου κατηρτίσθησαν : Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς ἱστορίας, ἣτις ὑποδιηρεῖτο εἰς τίτλους, περὶ πρεσβειῶν, περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, περὶ γνωμῶν, περὶ ἐπιβουλῶν κατὰ βασιλέων γεγνουσιῶν, περὶ στρατηγημάτων, περὶ δημηγοριῶν κλπ. Ὁσαύτως ἐγκυκλοπαιδεῖαι θεολογίας, γεωργίας, ἰατρικῆς, στρατιωτικῆς τέχνης, ζωολογίας κλπ. Καὶ ἴσως μὲν διὰ τῶν προχειροτέρων τούτων ἐκλογῶν ἐπεταχύνθη ἡ καταστροφὴ ἱκανῶν πρωτοτύπων ἔργων. Ὀφείλομεν ὁμοῦς νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ὑπῆρξε σωτήριος. Ἄνευ αὐτῆς πολλὰ ἐκ τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα τότε μόλις ἐσώζοντο εἰς σπάνια καὶ κολοβωμένα ἀντίτυπα, ἤθελον ἀπολεσθῆ παντελῶς.

Εἰς τὴν ποίησιν, καὶ τὴν θύραθεν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν, μετὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πνευματικῆς ἐρημώσεως διακρίνεται ἡ *Κασία* ἢ Κασιανὴ μοναχὴ. Εἶναι ἡ εὐγενὴς παρθένος, ἡ ὁποία ἀπώλεσε τὴν χεῖρα τοῦ Θεοφίλου καὶ τὸν θρόνον ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς εὐφυΐας της καὶ διὰ τοῦτο ἔγινε μοναχὴ. Αὕτη συνέγραψε γνωμικά καὶ ἐπιγράμματα εἰς λαμβικὸν μέτρον. Εἰς ταῦτα μετὰ πρωτοτυπίας, χάριτος καὶ σαφηνείας ἀναπτύσσει τὰς ὑγιεῖς της ἀρχὰς περὶ ἠθους καὶ τρόπου ζωῆς. Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ρυθμικὴν ποίησιν ἔγραψε ποίημα πρωτότυπον, εἰς τὸ ὁποῖον παραλληλίζει τὸ ρωμαϊκὸν κράτος μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ

Χριστοῦ. Ἐγραψε προσέτι πολλά ἰδιόμελα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ περίφημον «*Κύριε ἢ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις...*».

Ὡσαύτως *Λέων ὁ σοφός*, ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο, ἐκτὸς πολλῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων του, διὰ τὰ ὁποῖα καὶ ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ σοφοῦ, ἔγραψε ποιήματα ἀνήκοντα εἰς τε τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ τὴν θύραθεν ποιησιν. Εἶναι ὅμως ἀσήμαντος καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν, ὅπως εἶναι καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν.

Ἡ δημῶδης ποίησις. Οἱ ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἀδιάκοποι ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν δημιουργίαν δημῶδων ἁσμάτων ἀναλόγων πρὸς τὰ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως δημοτικὰ τραγούδια. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εὐγενεῖς ἀγρόται, οἱ φύλακες τῶν ὁρίων τοῦ κράτους καὶ διὰ τοῦτο *ἀκριταὶ* λεγόμενοι, ἔζων βίον σχεδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς κεντρικῆς διοικήσεως καὶ ἀκαταπαύστως ἠγωνίζοντο εἰς τὰ μεσημβρινὰ καὶ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Καυκάσου μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Τῶν ἀκριτῶν τούτων λοιπὸν τὸν βίον καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐπραγματεύοντο τὰ δημῶδη ἁσματα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Εὐτυχῶς ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων κατὰ τὴν IB' καὶ IG' ἑκατονταετηρίδα ἐσηματίσθη ἐν συνεχῆς ἠρωϊκὸν ἔπος, τοῦ ὁποῖου ἥρωιο εἶναι ὁ *Διγενῆς Ἀκριτας* ὡς ἀντιπρόσωπος ὅλων τῶν ἀγνώστων ἠρώων ἀκριτῶν.

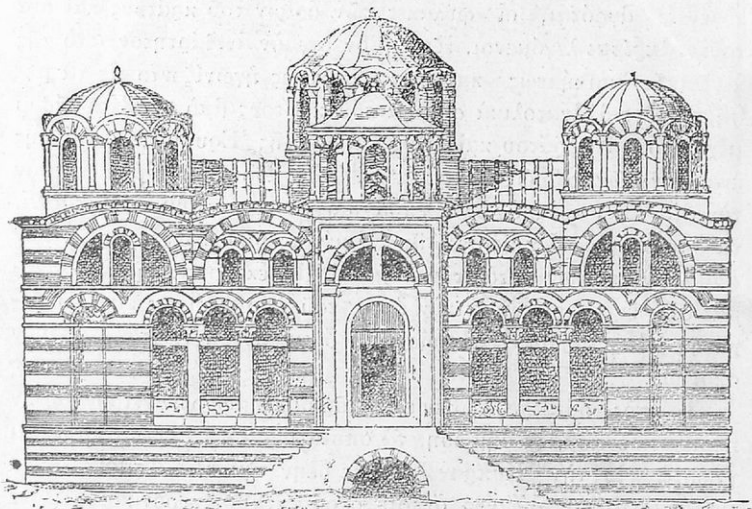
Τὸ ἔπος τοῦτο περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς διὰ διαφόρων χειρογράφων περιέχει δὲ ἁσματα δημῶδη, τὰ ὁποῖα ἀκόμη καὶ σήμερον εἶναι γνωστὰ εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Εἰς τὰ ἁσματα ταῦτα ὁ ἥρωιο ἀλλοτε ὀνομάζεται Ἀνδρόνικος, ἀλλοτε Ἀρμούρης, ἀλλοτε Ξάνθινος καὶ ἀλλοτε Διγενῆς. Εἶναι ὅμως προφανὲς ὅτι ὅλα ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον.

Εἰς τὰ ἀκριτικά ἔπη ὁ Διγενῆς εἶναι ὁ ἔθνικὸς ἥρωιο τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος συνενώνει τοὺς πόθους καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ Ἑθνους. Τὰ ἀνδραγαθῆματα τοῦ Διγενῆ διεδόθησαν καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος. Τὰ σλαβικά ἔθνη ἔχουν ἁσματα δημῶδη μὲ τὸν ἑλληνικὸν ἥρωιο. Τὸ ὑλικὸν των ἔχει ὑποστῆ μεταβολὰς ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ προέλευσις των εἶναι προφανής.

4. Ἡ Τέχνη.

Ὁ σάλος τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων, ὁ ἐπὶ ἓνα αἰῶνα συνταράξας τὸ κράτος καὶ ἀπειλήσας νὰ ἐκμηδενίσῃ πᾶσαν εἰρηνικὴν φανέρωσιν τοῦ πολιτισμοῦ, ἀνέστειλε καὶ τῆς τέχνης τὴν ἀνάπτυξιν. Εὐτυχῶς ἡ ἀναστολὴ αὕτη ὑπῆρξε πολὺ μικρά. Μετ' αὐτὴν ἡ τέχνη καθ' ὅλους αὐτῆς τοὺς κλάδους προσλαμβάνει τὸν κύριον χαρακτῆρα αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτὴν περίοδον τοῦ βίου τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἀνέρχεται εἰς μεγίστην ἀκμὴν.

Ἡ ἀρχιτεκτονική. Ἦδη ἐπὶ Θεοφίλου ἔγινε μεγέθυνσις τῶν

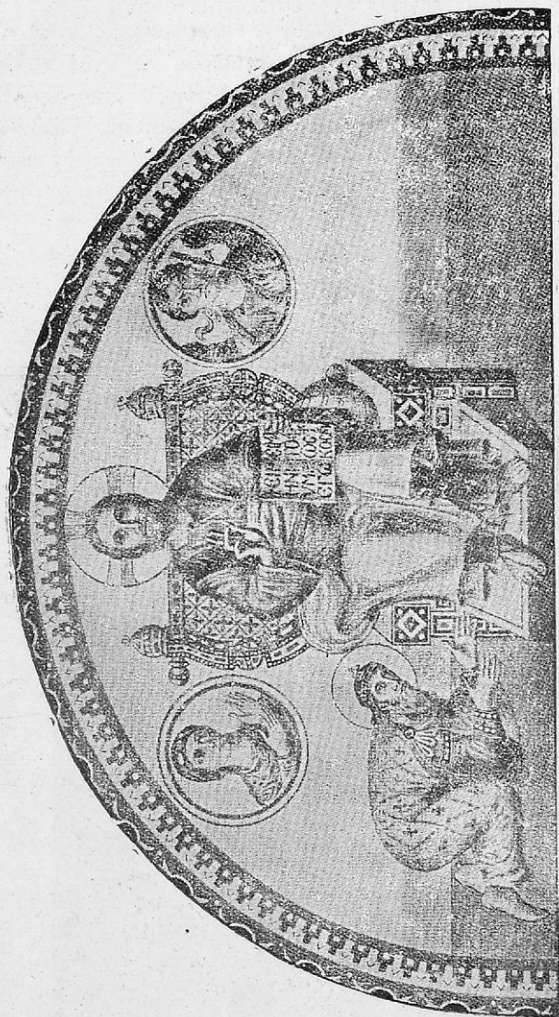
Εἰκ. 2. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου.

αὐτοκρατορικῶν ἀνακτόρων. Ἰδίως ὁμως ταῦτα ἠθρύνθησαν καὶ διὰ νέων παλατίων ἐπλουτίσθησαν ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Ὡσαύτως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐκτίσθησαν καὶ ἄλλα ἀνάκτορα, τῶν ὁποίων σπουδαιότερα ἦσαν τὸ τοῦ Βουκολέοντος, τὸ τῶν Βλαχερνῶν καὶ τὸ τῆς Μαγναύρας. Ὅλα αὐτὰ ἦσαν κτισμένα μὲ βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ἡ εὐθεῖα γραμμὴ εἶχεν ἀποσκορακισθῆ καὶ τὴν θέσιν της καταλαμβάνει ἡ καμπύλη, ἐπικρατεῖ δηλ. ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ὅλα ὁμως

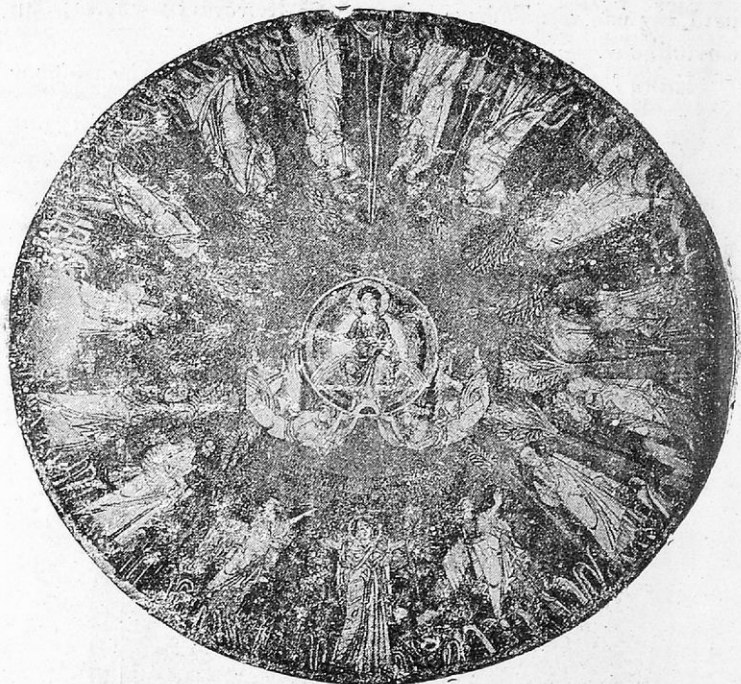
μετά την ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξηφανίσθησαν.

Καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, ἂν καὶ κατὰ τὴν περιόδον

Εἰκ. 3. Ὁ Χριστὸς τοῦ Νάρθηκος τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει.

ταύτην δὲν παρήγαγεν ἔργα μεγάλα, ὅπως ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἀνῆλθεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Οἱ ἀρχιτέκτονες δὲν ἔχουν πλέον τὸ θάρρος τοῦ Ἀνθεμίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου εἰς τὴν ἀνέγερσιν με-

Είχ. 4. Ἡ ἀνάληψις τοῦ τροῦλλου-τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Είχ. 5. Ὁ Χριστὸς τοῦ Νάρθηκος τῆς μονῆς τοῦ δσίου Λουκά ἐν Λοκορίδῃ.

γάλων θόλων, ὅπως ὁ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀλλ' ἀρκοῦνται εἰς μικροτέρας διαστάσεις. Προσδίδουν ὅμως εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀνεγειρομένους ναοὺς μεγαλυτέραν κομψότητα.

Πρὸς τοῦτο τὸν ἡμισφαιρικὸν θόλον δὲν στηρίζουν ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῶν ἀψίδων καὶ τῶν κοίλων τριγώνων, ἀλλὰ κατασκευάζουν πρῶτον ἐπ' αὐτῶν κυλινδρικὸν ὀκτάεδρον τύμπανον καὶ ἐπ' αὐτοῦ στηρίζουν τὸν θόλον. Τὸ τύμπανον δὲ τοῦτο στολίζουν μὲ διπλᾶς καὶ ἀπλᾶς εἰς ἐκάστην ἔδραν αὐτοῦ θυρίδας

Εἰκ. 6. Ὁ Παντοκράτωρ τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου.

καὶ στηρίζουν ὄχι πλέον ἐπὶ πεσσῶν, ἀλλ' ἐπὶ 4 λεπτῶν κίωνων.

Οὕτω καιῖσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς προσδίδουν εἰς τὸν θόλον περισσοτέραν ἐλαφρότητα καὶ κομψότητα. Συνήθως προσέτι περὶ τὸν κεντρικὸν θόλον προσθέτουν καὶ ἄλλους μικροτέρους καὶ ἀνοίγουν εἰς τὸ πρόσωπον τῆς ἐκκλησίας θυρίδας. Ὡστε ἤδη οἱ ναοὶ γίνονται καὶ ἐξωτερικῶς κομψοὶ καὶ ὡραῖοι. Τὴν ἐξωτερικὴν δὲ ταύτην ὡραιότητα ἐπανξάνουν πλεῖσται σειραὶ ἐρυθρῶν πλίνθων, ἐναλλασσομένων διαφοροτρόπως μὲ τοὺς λίθους τῆς οἰκοδομῆς. Τὸ ἀξιολογότερον ὑπόδειγμα τοιοῦτου ναοῦ εἶναι ἡ

Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου, κτισθεῖσα ἐπὶ
Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

Εἰκ. 7. Ἡ Ἀνάστασις τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου.

Ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον σχῆμα τοῦ ναοῦ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς
μεταβάλλεται. Ἐνοίγονται καὶ πρὸς Β. καὶ πρὸς Ν. ἀψίδες
καὶ ἡμιθόλια καὶ οὕτως ὁ μὲν γυναικωνίτης περιορίζεται μόνον
ἄνω τοῦ νάρθηκος, τὸ δὲ σταυρικὸν σχῆμα τοῦ ναοῦ γίνεται ἐκ-
δηλότερον.

Ἡ γραφικὴ. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰκονομαχίας ἡ γραφικὴ ἔνεκα τῆς ἀπαγορεύσεως τῶν εἰκόνων ἀναστέλλεται. Μετὰ τὸν θρίαμβον ὅμως τῆς εἰκονολατρίας, ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυ-

Εἰκ. 8. Ὁ Δαυὶδ κρούων τὴν κιθάραν. Εἰκὼν ἐκ Ψαλτηρίου εὐρισκομένη ἐἰς τὴν βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων. Παριστᾶ σκιερὸν τινα τόπον, μακρὰν τοῦ ὁποίου φαίνεται πόλις. Εἰς αὐτὸν ὁ Δαυὶδ ὡς νεαρὸς ποιμὴν κάθηται ἐπὶ λίθου καὶ κρούει τὴν κιθάραν, ἐν ᾧ φυλάσσει τὸ βόσκον ποιμνιὸν του. Πλησίον αὐτοῦ κάθηται νεαρὰ γυνή, ἡ ὁποία ἀκουμβᾷ τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὤμου του καὶ κλίνουσα πρὸς αὐτὸν τὴν κεφαλὴν φαίνεται ὡς νὰ ὑπαγορεύῃ εἰς τὸν Δαυὶδ τὰς μελωδίας. Παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Δαυὶδ παρίσταται κύων, εἰς δὲ τὸ βάθος ἄλλη γυνὴ προβάλλουσα ὄπισθεν μαρμαρινῆς κρήνης φαίνεται ὡς νὰ ἀκροᾷται τῆς μελωδίας. Εἰς μίαν τοῦ πίνακος γωνίαν νέος τις θεὸς ἡμίγυμνος μὲ ἐστεμμένην διὰ φύλλων τὴν κεφαλὴν προσωποποιεῖ τὴν Βηθλεέμ.

ναστείας ἀνέρχεται εἰς ὑψίστην ἀκμὴν καὶ προσλαμβάνει τὸν ἰδιαζόντα αὐτῆς χαρακτῆρα τὸν λεγόμενον δογματικόν. Πρῶτερον δηλ. ὁ τεχνίτης εἰργάζετο ἔλευθέρως καὶ ἐκόσμηε τοὺς ναοὺς

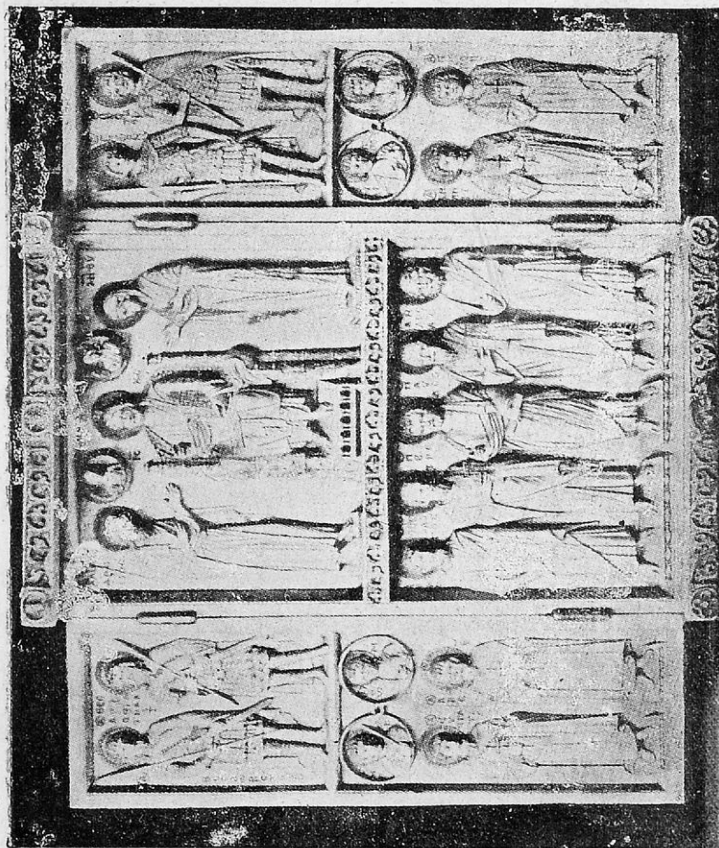
διὰ παραστάσεων τοῦ Σωτῆρος, τῆς Θεοτόκου κ.λ.π. κατὰ ἱστορικὴν σειρᾶν. Τώρα εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν ἐκκλησιῶν ἐπικρα-

Εἰκ. 9. Ὁ Ἡσαΐας προσευχόμενος. Εἰκὼν ἐκ τοῦ αὐτοῦ Ψαλτηρίου. Εἰς αὐτὴν πάλιν, εἰς τόπον σύνδενδρον παρίσταται ὁ προφήτης Ἡσαΐας προσευχόμενος. Ὅπισθὲν τοῦ μὲ σκιερὰ χρώματα εἶναι ζωγραφισμένη ἡ Νύξ μὲ μωρφὴν νεάνιδος, ἄνω τῆς ὁποίας αἰωρεῖται κολπούμενος ὑπὸ τῆς αὔρας ὁ διὰ τῶν χειρῶν τῆς βασιταζόμενος πέπλος. Ἐμπροσθεν δὲ τοῦ Ἡσαίου ἐρωτιδεὺς κρατῶν ἀναμμένην λαμπάδα προσωποποιεῖ τὸν ὄρθρον.

τεῖ ὁ λεγόμενος εἰκονογραφικὸς κύκλος. Ἐκαστὸν μέρος δηλ. τῆς ἐκκλησίας ζωγραφεῖται διὰ θεολογικῶν παραστάσεων ἀντιστοιχῶν πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν αὐτοῦ. Ἡ δογματικὴ δὲ αὕτη διακόσμησις ἐπικρατεῖ μέχρι σήμερον εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὁρθόδο-

ξον ἐκκλησίαν. Κατὰ ταύτην ὑπὸ τὸν κεντρικὸν τροῦλλον τοῦ ναοῦ εἰκονίζεται ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ ὡς παντοκράτορος. Ἐπὶ τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ βήματος παρίσταται ἡ Θεοτόκος, ἡ πλα-

Εἰκ. 10. Τρίπτυχον τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου, τῆς Ι΄ ἢ ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίδος. Εἰς τοῦτο παρίσταται ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ τῆς Παρθένου καὶ τοῦ Ἰωάννου, περίξ δὲ αὐτῶν παρίστανται διάφοροι ἅγιοι. Τὸ διάγραμμα αὐτοῦ εἶναι λεπτότατον, εὐστροφὸν καὶ ἁρμονικόν, οἱ δὲ τύποι μετὰ χάριτος διαμορφωμένοι.

τυτέρα τῶν οὐρανῶν. Περὶ τὰ δύο δὲ ταῦτα πρόσωπα ὡς κεντρικὰ σημεῖα συμπλέκονται ἁρμονικῶς οἱ χοροὶ τῶν Ἀγγέλων,

τῶν Προφητῶν καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ αἱ δώδεκα
μεγάλαι δεσποτικάι καὶ θεομητορικάι ἑορταί.

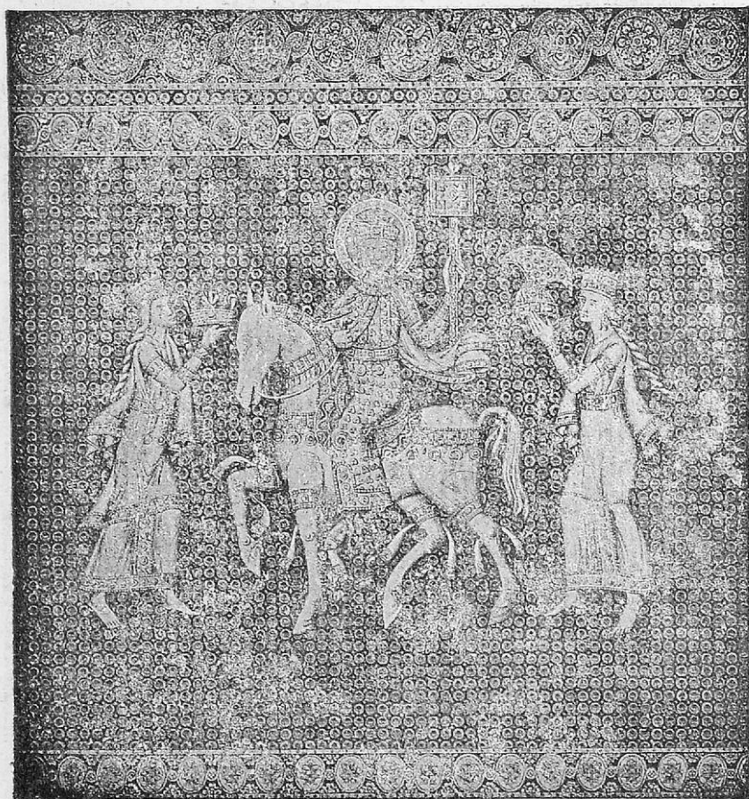
Εἰκ. 11. Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ (Πλάς· ἐσμαλιωμένη τοῦ Ι' ἢ ΙΑ'
αἰῶνος. Εὑρίσκεται εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ Ἁγίου Μάρκου
ἐν Βενετία).

Ἐκτοτε ὁ ἱστορικὸς χαρακτήρ τῆς γραφικῆς παρέμεινε μόνον

εις τὰς ἐπὶ σανίδων εἰκόνας, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία κοσμεῖ τὸ τέμπλον ἢ εἰκονοστάσιον.

Ἡ δογματικὴ αὐτὴ γραφικὴ ἐδέσμευε τοὺς ζωγράφους μόνον ὡς πρὸς τὰ θέματα τῶν παραστάσεων. Οὗτοι διατηροῦν πλήρη ἐλευθερίαν περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τῶν. Ἐκαστος

Εἰκ. 12. Ζωγραφία αὐτοκράτορος ἐπὶ ὑφάσματος μεταξωτοῦ, τοῦ Ι' αἰῶνος. (Εὑρίσκεται ἐν Βαμβέργῃ).

ζωγράφος ἔχει ἀτομικὴν καλλιτεχνικὴν ἀντίληψιν καὶ ἐκτελεῖ τὰ θέματά του, ὅπως αὐτὸς τὰ αἰσθάνεται.

Δυστυχῶς τὰ περισωθέντα λείψανα τῆς γραφικῆς τῶν χρόνων τούτων εἶναι ἐλάχιστα. Τοιαῦτα εἶναι ἡ εἰς τὸν νόρθηκα τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰκὼν τοῦ Χρι-

στοῦ, τὴν ὁποίαν ἀνεφέραμεν, ἡ Θεοτόκος εἰς τὴν κόγχην τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Ἀναλήψεως εἰς τὸν τροῦλλον τοῦ αὐτοῦ ναοῦ καὶ τὰ ψηφιδωτὰ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ ἐν Φωκίδι καὶ τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου ἐν Ἀττικῇ. Εἰς ὅλα ταῦτα ἔχομεν τελειότητα καὶ λεπτότητα ἐκτελέσεως, ἐκφραστικότητα καὶ ζωὴν τῶν προσώπων, χάριν καὶ ἁρμονίαν τῶν χρωμάτων, σαφῶς δὲ καταφαίνεται ἡ τελεία βυζαντινὴ τέχνη, ἥτις προέκυψεν ἐκ συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ τῆς ἀνατολικῆς, καὶ τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὰ εἶναι ἡ ἀπλὴ διάταξις, αἱ γλυπτικαὶ στάσεις, ἡ πολυτελὴς διακόσμησις καὶ τὰ λαμπρὰ χρώματα.

Παρὰ τὴν θρησκευτικὴν τέχνην ἔχομεν καὶ τὴν κοσμικὴν, ἡ ὁποία ἐργάζεται διὰ τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς μεγιστᾶνας. Αὕτη ἐμπνέεται ὑπὸ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τῆς μυθολογίας. Τῆς γραφικῆς ταύτης ἰδίως παρέχουν ἰδέαν αἱ ἐπὶ τῶν χειρογράφων τῶν προοριζομένων διὰ τοὺς μεγιστᾶνας μικρογραφαίαι. Αὗται εἶναι ἀξιοθαύμαστοι διὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὸ κάλλος, τὴν λαμπρότητα τῶν χρωμάτων, τὴν στάσιν τῶν προσώπων καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως. Εἰς αὐτὰς εἶναι καταφανὴς ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀρχαίας τέχνης ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν.

Ἡ γλυπτικὴ. Ἡ γλυπτικὴ καὶ καθ' ὅλον τὸν βίον τῆς αὐτοκρατορίας, ἰδίως δὲ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν χρόνους εἶναι πολὺ περιορισμένη. Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως ταύτην ἡ τέχνη τῆς κατασκευῆς ἀναγλύφων ἔξ ἑλεφαντοστοῦ ἀνῆλθεν εἰς μεγάλην τελειότητα. Τοιαῦτα ἀνάγλυφα κατασκεύαζον εἰς τὰ λεγόμενα δίπτυχα καὶ τρίπτυχα καὶ εἰς κιβώτια καὶ λειψανοθήκας. Πλεῖστα τοιαῦτα ἀνάγλυφα εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τοὺς χρόνους τῶν σταυροφοριῶν καὶ φιλάσσονται εἰς ἐκκλησίας ἢ μουσεῖα ἢ ἰδιωτικὰς συλλογὰς.

Ὡσητύως ἀνήχθη εἰς μεγίστην τελειότητα ἡ τέχνη τῆς κατασκευῆς εἰκόνων ἐκ σμάλτου ἐπὶ πλακὸς χρυσοῦ ἢ ἀργύρου.

Ὡσαύτως εἰς μεγίστην ἀκμὴν εἶχε φθάσει ἡ κατασκευὴ ἐνυφαντῶν γραφῶν.

5. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἐπέδρασεν ἰσχυρῶς ἐφ' ὅλων τῶν πέριξ χριστιανικῶν λαῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἐπ' αὐτῶν

των μουσουλμάνων Ἀράβων. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ ἐστία ἢ καταναγάζουσα ὅλον τὸν πέριξ κόσμον, ἦτο ἡ πρωτεύουσα ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ὅπισθεν τῶν ἰσχυρῶν τειχῶν της ἡ θεοφύλακτος πόλις διετήρει ἀπαράμιλλον λάμπιν. Ἡ Ἁγία Σοφία μὲ τὸ ἄρμονικὸν κάλλος της καὶ τὰς πομπώδεις τελετάς της ἐξεθάμβωνε τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτήν. Τὸ ἱερὸν παλάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον γενεαὶ αὐτοκρατόρων εἶχον φιλοτιμηθῆναι νὰ προσθέσουν ἀνήκουστον μεγαλοπρέπειαν, κατέπληττεν αὐτούς. Ὅμοίως ὁ ἵππόδρομος, ὅπου ἐτελοῦντο ὅλα τὰ θεάματα, ὅσα ἠδύνατο νὰ τέρψουν τὸν λαόν, τὸ πλῆθος τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηριῶν, ὁ πλοῦτος τῶν ἀγορῶν, τὰ καλλιτεχνήματα τῆς ἀρχαίας τέχνης, τὰ ὁποῖα ἐπλήρουν τὰς πλατείας καὶ τὰς ὁδοὺς καὶ ἠΐξαν τὴν λάμπιν αὐτῆς. Οἱ ξένοι οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς Δύσεως ἐπανήρχοντο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἐκ τῆς βασιλευούσης τοῦ κόσμου πόλεως. Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο νὰ εἶναι βαθεῖα ἡ ἐπίδρασις τὴν ὁποίαν ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἤσκει καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν ἀπομακρυσμένην Γαλλίαν καὶ εἰς τοὺς Ἄραβας καὶ εἰς τοὺς Ἀρμενίους καὶ πρὸ πάντων εἰς τοὺς Σλαῦους.

Ὅντως ἡ ἐπὶ τῶν σλαβικῶν ἔθνῶν ἐπίδρασις τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἀνυπολόγιστος. Οἱ πρῶτοι εἰσαγωγεῖς τῆς πνευματικῆς διαπλάσεως εἰς τοὺς Σλαῦους ἦσαν Ἕλληνες ἱερεῖς. Οὗτοι μετὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας διέδωκαν εἰς αὐτοὺς καὶ πολλὰ ἔργα τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας καὶ τέχνης. Ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος καὶ οἱ μαθηταὶ των μετέφρασαν εἰς τὴν σλαβικὴν τὴν Ἁγίαν Γραφήν, συγγράμματα τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, συναξάρια καὶ λειτουργικὰ βιβλία. Μετ' ὀλίγον ἐπηκολούθησαν βυζαντινοὶ χρονογράφοι, γεωγραφικὰ ἔργα, δημῶδη ποιήματα κ.λ.π. Οὕτω ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας σλαβικὴ τοιαύτη, ἀκριβῶς ὅπως ἔγινεν ἡ ρωμαϊκὴ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς.

Ἀκόμη ὅμως περισσότερον ἐπεκράτησεν ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν σλαβικὴν τέχνην. Ἕλληνες ἀρχιτέκτονες ᾠκοδόμησαν τὰς σλαβικὰς ἐκκλησίας καὶ Ἕλληνες ζωγράφοι ἐκόσμησαν αὐτὰς δι' εἰκόνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Η ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΟΥ Θ' ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

1. Τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης.

Ἡ προσπάθεια τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου πρὸς πολιτικὴν ἔνωσιν τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης εἶχε γεννήσει τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἀνέξῃ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία. Ἡ ἐλπίς ὅμως αὕτη δὲν ἐπραγματοποιήθη, διότι μεταξὺ τῶν διαφόρων τμημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τὸ μέγα κράτος τοῦ Καρόλου δὲν ὑπῆρχε ταυτότης οὔτε φυλῆς οὔτε γλώσσης. Διὰ τοῦτο ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου τὸ κράτος αὐτοῦ διεσπάσθη.

Ἐκ τῆς διασπάσεως αὐτῆς, ἐσχηματίσθησαν δύο μεγάλα κράτη, τὸ *Γαλλικόν* καὶ τὸ *Γερμανικόν* καὶ ἓν μικρότερον τὸ *Ἰταλικόν*.

Εἰς τὴν βορείαν Εὐρώπην τὰ τρία Σκανδιναυικὰ κράτη (*Δανία, Σουηδία, Νορβηγία*) δεχθέντα τὸν χριστιανισμόν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἤρχισαν νὰ πολιτίζωνται, εἰς δὲ τὰς Βρετανικὰς νήσους ἐσχηματίσθη τὸ βασίλειον τῆς *Ἀγγλίας*.

Εἰς τὴν Ἰσπανίαν τὰ μικρὰ χριστιανικὰ κράτη ἀγωνίζονται ἀδιακόπως ἐναντίον τῶν Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος εἶχον καταλάβει τὴν χώραν. Περὶ τὰ τέλη δὲ τῆς περιόδου οἱ Ἀραβες ἐκδιώκονται καὶ σχηματίζεται τὸ βασίλειον τῆς *Ἰσπανίας*. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους ἐσχηματίσθη εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου καὶ τὸ βασίλειον τῆς *Πορτογαλλίας*.

Εἰς τὴν Κεντρικὴν τέλος Εὐρώπην ἐσχηματίσθησαν τὰ βασίλεια τῆς *Πολωνίας*, τῆς *Βοημίας* καὶ τῆς *Οὐγγαρίας*.

2. Τὸ γερμανικόν κράτος καὶ ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία.

Εἰς τὸ γερμανικόν κράτος ἡ βασιλεία ἔμεινεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ υἱοῦ τοῦ Καρόλου Λουδοβίκου μέχρι τοῦ 911, ὅτε οὗτος

ἐξέλιπεν. Ἐκτοτε οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας ἐξελέγοντο κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Γερμανῶν ὑπὸ τινων κατὰ τόπους ἡγεμόνων καλουμένων ἐκλεκτόρων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς κατὰ μικρὸν περιορίσθη εἰς ἑπτὰ. Λαμπρὰ ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Σαξονίας **᾽Οθωνος τοῦ Α΄**, ὁ ὁποῖος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον περὶ τὰ μέσα τῆς Ι΄ ἑκατονταετηρίδος. Οὗτος, ἐκλιπόντος καὶ εἰς τὸ βασιλεῖον τῆς Ἰταλίας τοῦ οἴκου τοῦ Καρόλου, κατέλαβεν αὐτὸ καὶ ἦνωσε μὲ τὸ κράτος του. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας εἶχε καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, περιῆλθε καὶ τοῦτο εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γερμανίας. Ἐκτοτε οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας μετὰ τὴν ἐκλογὴν των μετέβαινον πρῶτον εἰς τὸ Μεδιόλανον, ὅπου περιβαλλόμενοι τὸ σιδηροῦν λογγοβαροδικὸν στέμμα (*) ἀνηγορεύοντο βασιλεῖς τῆς Ἰταλίας καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Ρώμην ὅπου ἐχορίοντο ὑπὸ τοῦ πάπα **αὐτοκράτορες τοῦ Ἁγίου Ρωμαϊκοῦ κράτους**. Ὁ ᾽Οθων Α΄ ἐπέτυχε προσέτι τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος παρὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει νομίμου αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Τιμισκῆ καὶ τὴν σύναψιν συγγενείας πρὸς τὸν ἑλληνικὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον. Ἡ Ἑλληνὶς βασιλόπαις Θεοφανῶ ἐγίνε νύμφη τοῦ ὁμωνύμου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ ᾽Οθωνος Α΄. Ἐκτοτε εἰσῆχθησαν ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς εἰς τὴν Γερμανίαν τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα καὶ αἱ συνήθειαι τοῦ βίου, ὡς καὶ αἱ τέχναι καὶ τὰ γράμματα τὰ ἑλληνικά.

Τὸ γερμανικὸν αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἔμεινεν εἰς τὸν οἶκον τῶν Σαξόνων βασιλέων μέχρι τοῦ 1024, ὅτε ἐξέλιπεν οὗτος. Κατόπιν περιῆλθεν εἰς ἄλλους γερμανικοὺς οἴκους καὶ τελευταῖον τὸ 1273 εἰς τὸν οἶκον τῶν **Ἀψβούργων** (ἕκ τινος ἐν Ἑλβετίᾳ πύργου Ἀψβουργ). Οἱ Ἀψβούργοι κατέστησαν ἰδιαιτέραν των κληρονομικὴν χώραν τὴν Αὐστρίαν, μὲ τὴν ὁποίαν διὰ συνοικεσιῶν καὶ κληρονομιῶν ἦνωσαν τὰ βασίλεια τῆς Βοημίας καὶ Οὐγγαρίας καὶ διετήρησαν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα πλὴν τινων διαλειμμάτων μέχρι τοῦ 1804, ὅτε διελύθη ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία.

(*) Ἐλέγετο σιδηροῦν διότι εἶχεν ἐσωτερικῶς κρίκον σιδηροῦν κατασκευασθέντα κατὰ τὴν παράδοσιν ἕκ τινος ἤλων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Χριστὸς ἐκαρφώθη ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ.

3. Ἡ Γαλλία.

Εἰς τὴν Γαλλίαν οἱ ἀπόγονοι τοῦ Καρόλου τοῦ Φαλακροῦ, ἐγγόνου τοῦ Μ. Καρόλου, ἐβασίλευσαν μέχρι τοῦ 987. Ἐπ' αὐτῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἰ' ἑκατονταετηρίδος οἱ Νορμανδοὶ κατὰ τὰς πειρατικὰς αὐτῶν ἀνὰ τὰς παραλίους χώρας τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ ἐπιδρομὰς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν καὶ ἀποσπάσαντες μέγα μέρος αὐτῆς, ἔκτοτε ὀνομασθὲν Νορμανδία, ἴδρυσαν κράτος Νορμανδικὸν κατ' ὄνομα μόνον ὑποτελὲς εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως οἱ Νορμανδοὶ παρέλαβον παρὰ τῶν ἐγχωρίων τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὴν γλῶσσαν των καὶ ἀφωμοιώθησαν πρὸς αὐτοὺς διατηρήσαντες μόνον τὸν πολεμικὸν των χαρακτῆρα.

Ἀφ' οὗ τὸ 987 ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου, ἐξελέχθη ὑπὸ διαφόρων ἡγεμόνων τῶν γαλλικῶν χωρῶν ὡς βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ὁ **Οὐγὼν Καπέτος** ἰδιαιτέρος ἡγεμὼν τῶν Παρισίων. Εἰς τοὺς ἀπ' εὐθείας δὲ ἀπογόνους τούτου, **Καπετιδάς** καλουμένους, παρέμεινεν ἡ βασιλεία τῆς Γαλλίας μέχρι τοῦ 1328. Ἐκτοτε ἤρχισε νὰ βασιλεύῃ πλάγιος ἕξ ἀρρονογονίας κλάδος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ὁ λεγόμενος **Βαλεσιανὸς** (Valois). Ἐκτοτε δὲ ἤρχισε καὶ ὁ ἑκατονταετῆς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν πόλεμος (1346 1453), ὁ ὁποῖος ἐπὶ τέλους κατέληξεν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν Γάλλων ἕνεκα τοῦ ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσεν εἰς αὐτοὺς ἡ ἡρωὶς Αὐρηλιανὴ παρθένος **Ἰωάννα δ'** **Ἀρκ.**

4. Ἡ Ἰταλία.

Τὸ βασίλειον τῆς Ἰταλίας (δηλ. ἡ ἄνω Ἰταλία), ἀφ' οὗ τὸ 923 ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Μ. Καρόλου, περιῆλθεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γερμανίας. Ἐνταῦθα ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ἰ' αἰῶνος πολλαὶ πόλεις, ἰδίως τὸ **Μεδιόλανον** (Μιλᾶνον), ἡ **Βονωνία** (Βολώνια) καὶ ἡ **Φλωρεντία**, ἤρχισαν νὰ ζητοῦν τὴν αὐτονομίαν των. Αὐταὶ κατὰ μικρὸν ἀπετέλεσαν πολιτείας δημοκρατικὰς, αἱ ὁποῖαι προώδευσαν ὕλικῶς καὶ ἀπέβησαν ἐστία ἀναπτύξεως ἐθνικοῦ βίου καὶ ἐθνικῆς ἰταλικῆς φιλολογίας. Ἰδίως ὅμως προώδευσαν πολιτικῶς διὰ τῆς ἰδρύσεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν πολλῶν ἀποικιῶν δύο ναυτικαὶ πόλεις, ἡ **Γένονα** καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ **Βενετία**.

Ἡ Βενετία εἶχε κατοικηθῆ τὸν Ε΄ αἰῶνα ἀπὸ πολλοὺς κατοίκους τῆς ἄνω Ἰταλίας, οἱ ὁποῖοι φεύγοντες τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων κατέφυγον εἰς τὰ κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πάδου ἀπόρσιτα εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς νησίδια. Ἡ μικρὰ αὕτη κατ' ἀρχὰς νησιωτικὴ πόλις, ἀφ' ὅτου ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέκτησε τὴν Ἰταλίαν, διετέλεσεν ἐπὶ αἰῶνας ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας καὶ κατὰ μικρὸν διὰ τῆς μετ' αὐτῆς ἐμπορίας, ἀπέκτησε μέγα ἐμπορικὸν ναυτικὸν καὶ ἀπέβη μεγάλη ναυτικὴ δύναμις. Ἐνεκα δὲ τῶν σχέσεων αὐτῆς μετὰ τὸ ἑλληνικὸν κράτος εἶχε προσλάβει ὅλον τὸν πολιτισμὸν αὐτοῦ. Ὅλοι αἱ συνήθειαι τῆς ζωῆς, ἡ τέχνη, ἡ πολυτέλεια τῆς Βενετίας προῆλθον ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ αὐτὴν πόλιν ἑλληνικὴν. Ἡ Βενετία ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἔγινεν αὐτόνομος ἀριστοκρατικὴ πολιτεία διοικουμένη ὑπὸ ἑνὸς συμβουλίου ἐκ δέκα ἀριστοκρατῶν καὶ ἑνὸς **δόγου** (δουκὸς) ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τούτου ἐκλεγομένου ἰσοβίως. Τὰ περὶ αὐτῆς ὅμως θὰ ἴδωμεν ἐν ἐκτάσει εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

Τὸ πλεῖστον τῆς μέσης Ἰταλίας μετὰ τὴν Ρώμην ἀπετέλει τὸ **παπικὸν κράτος**.

Ἡ κάτω Ἰταλία ὑπήγετο εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ὅτε κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οὗτοι κατέκτησαν καὶ τὴν Σικελίαν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος εἶχον κατακτήσει οἱ Ἀραβεῖς. Τὸ κράτος τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὁποῖοι κατὰ μικρὸν ἐξἰταλίσθησαν, διετηρήθη μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Τότε περιῆλθεν εἰς τὸν γερμανικὸν οἶκον, βραδύτερον εἰς τὸν γαλλικὸν καὶ τέλος τὸν ΙΕ' αἰῶνα εἰς τὸν ἰσπανικόν.

5. Ἡ ἄλλη Εὐρώπη.

Τὰ Σκανδιναυικὰ κράτη. Εἰς τὰς βορειοτάτας χώρας τῆς Εὐρώπης κατοικοῦν λαοὶ γερμανικοὶ ἀποτελοῦντες τρία κράτη, τὸ τῆς Δανίας, τῆς Σουηδίας καὶ τῆς Νορβηγίας. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Η' αἰῶνος μέχρι τοῦ Γ' ὑπὸ τὸ ὄνομα Νορμανδοὶ (ἄνθρωποι τοῦ βορρᾶ) ἔκαμαν πολλὰς ἐπιδρομὰς κατὰ θάλασσαν εἰς διαφόρους εὐρωπαϊκὰς χώρας καὶ ἴδρυσαν διάφορα κράτη.

Τὰ τρία σκανδιναυικὰ κράτη μόλις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἤρχισαν νὰ πολιτίζων.

ται. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἠνώθησαν πολιτικῶς ὑπὸ τῆς βασιλείσσης τῆς Δανίας Μαργαρίτας.

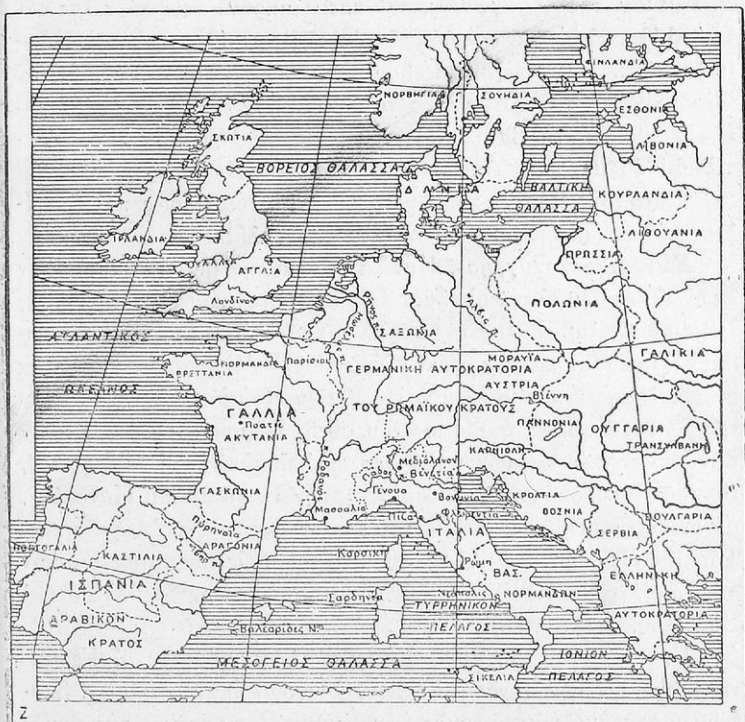
Ἡ Ἀγγλία. Οἱ Ἀγγλοι, λαὸς γερμανικός, καταλαβόντες τὸ 449 τὴν Βρετανίαν, ἐξολόθρευσαν σχεδὸν τοὺς παλαιοὺς κατοίκους, ἐξηφάνισαν πᾶν ἔγχος τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἴδρυσαν εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν ἑπτὰ ἰδιαίτερα κράτη. Ἡ ἑπταρχία αὕτη διήρκεσε μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς Η' ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ὁ ἡγεμὼν ἐνὸς τῶν ἑπτὰ κρατῶν ἠνώσεν αὐτὰ εἰς ἓν. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐδέχθησαν οἱ Ἀγγλοι τὸν χριστιανισμόν καὶ ἤρχισαν νὰ πολιτίζωνται. Ἀλλὰ τότε ἤρχισαν καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν, ἰδίως τῶν Δανῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ κατέλαβον ἱκανὸν μέρος τῶν παραλίων τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐντεῦθεν ἔβλαπτον ὅλην τὴν χώραν. Ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν ἔσωσε τὴν Ἀγγλίαν ὁ τὸ 871 βασιλεύσας **Ἀλφρέδος ὁ Μέγας**. Οὗτος καὶ τοὺς Δανοὺς ἐνίκησε καὶ ὑπέταξε, καὶ νόμους φιλελευθέρους εἰσήγαγεν εἰς τὴν χώραν, καὶ περὶ τῆς ἐκπαιδείσεως αὐτοῦ ἐφρόντισεν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλφρέδου ἐπανελήφθησαν πάλιν αἱ Δανικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς τῶν Δανῶν, Σουήνων περὶ τὸ τέλος τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος κατέλαβε τὸ πλεῖστον μέρος τῆς χώρας. Τὴν κατάκτησιν συνεπλήρωσεν ὁ υἱὸς τοῦ Σουήνωος Κανούτος ὁ μέγας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κανούτου οἱ Ἀγγλοι ἀπληθευρώθησαν ἀπὸ τῶν Δανῶν. Ἀλλὰ τὸ 1066 ὁ ἡγεμὼν τῶν ἐν τῇ βορείῳ Γαλλίᾳ Νορμανδῶν **Γουλιέλμος ὁ κατακτητῆς** ἐπέλθὼν εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατέλαβεν αὐτήν. Διὰ τῆς κατακτήσεως ταύτης ἀνεμείχθη τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος μετὰ τῶν ἐγκαλλισμένων Νορμανδῶν καὶ ἐκ τῆς ἀναμείξεως ταύτης προῆλθε τὸ νέον ἀγγλικὸν ἔθνος.

Ὁ Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς γενόμενος βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας διεμοίρασεν ὅλην τὴν γῆν εἰς τοὺς Νορμανδοὺς καὶ ἐξ αὐτῶν ἀπετέλεσεν ἀριστοκρατίαν στενῶς συνδεδεμένην μετὰ τῆς βασιλείας. Διετήρησεν ὅμως καὶ τὰς ἐν Γαλλίᾳ κτήσεις τοῦ οἴκου του, διὰ τὰς ὁποίας ἦτο ὑποτελὴς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἐπὶ τῶν ἀπογόνων τούτου, οἱ ὁποῖοι διὰ πλαγίων γραμμῶν βασιλεύουν εἰς τὴν Ἀγγλίαν μέχρι σήμερον, ἐτέθησαν τὰ θεμέλια τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ διὰ τοῦ μεγάλου χάρτου (*magna charta libertatum*), τὸν ὁποῖον ἔδωκεν εἰς αὐτὸν περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος ὁ βασιλεὺς **Ἰωάννης ὁ ἀκτῆμων**. Δι' αὐτοῦ ἐπροστατεύοντο οἱ πολῖται ἀπὸ τὰς

αὐθαιρεσίας τῶν ἀρχόντων καὶ ἀπηγορεύετο εἰς τὸν βασιλέα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ συμβουλίου τῶν εὐγενῶν (parlement).

Τότε κατεκτήθη καὶ ἡ Οὐαλλία καὶ ἠναγκάσθη ἡ Σκωτία νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀγγλίας. Οἱ πρὸς τὴν Γαλ-

Εἰκ. 13. Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα.

λίαν ὅμως διαρκεῖς πόλεμοι κατέληξαν διὰ τοῦ ἑκατονταετοῦς πολέμου εἰς τὸ νὰ χάσουν οἱ Ἕλληες ὅλας σχεδὸν τὰς ἐπὶ τῆς ἠπείρου κτήσεις των.

Ἡ Ἰσπανία. Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Η' ἑκατονταετηρίδος οἱ Ἀραβες κατέλαβον τὴν Ἰσπανίαν, περὶ τὰ μέσα δὲ αὐτῆς ἔδρυσαν ἐκεῖ τὸ Χαλιφᾶτον τῶν Οὐμεισῶν. Ἡ δύναμις τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἔφθασεν εἰς τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀκμὴν κατὰ τὸν Θ' καὶ Ι' αἰῶνα. Εἰς τὰς ὄρεινὰς βορείους ὅμως χῶ-

ρας εἶχον σχηματισθῆ ἕκ τῶν ἐγχωρίων Ἰβήρων πολλὰ μικρὰ χριστιανικὰ κράτη. Τὰ κράτη ταῦτα καὶ ἰδίως ἡ **Καστίλια** καὶ ἡ **Ἀραγωνία** κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἤρχισαν ἀδιακόπους ἀγῶνας ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν, δι' αὐτῶν δὲ κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἔγιναν κύριοι τοῦ ἡμίσεος τῆς χερσονήσου. Τότε τὰ διάφορα Χριστιανικὰ κράτη συνεχωνεύθησαν εἰς δύο, τὸ τῆς Καστίλιας καὶ τῆς Ἀραγωνίας, καὶ κατὰ μικρὸν περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐξεδίωξαν ὀλοσχερῶς ἕκ τῆς πατρίδος των τοὺς Μωαμεθανούς. Μετ' ὀλίγον τὰ δύο ταῦτα κράτη διὰ τοῦ γάμου τοῦ Φερδινάνδου τοῦ Καθολικοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας καὶ τῆς Ἰσαβέλλας τῆς βασιλίσσης τῆς Καστίλιας ἠνωθήσαν καὶ ἀπετέλεσαν τὸ μέγα ἰσπανικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀνεπτύχθη ἰδιαιτέρως καὶ ἀπετέλεσεν ἴδιον κράτος ἀξιόλογον ἡ Πορτογαλλία.

Σλαῦοι καὶ Οὔγγροι. Κατὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν λαῶν διάφοροι σλαβικοὶ λαοὶ ἕκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς σημερινῆς Ρωσίας κατέλαβον ὅλας τὰς πρὸς Α. τοῦ Ἄλβιος γερομανικὰς χώρας (Πρωσσία καὶ μέρος τῆς Σαξονίας). Ὁ Κάρολος ὁ μέγας εἶχε πολέμησει κατ' αὐτῶν καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τρόμον. Ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν ὅμως διαδόχων του οὔτοι ἤρχισαν ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν γερομανικῶν χωρῶν καὶ τινες φυλαὶ αὐτῶν, οἱ **Μορανοί**, ἴδρυσαν ἰσχυρὸν κράτος, ἐκταθὲν εἰς τὴν Βοημίαν καὶ Πανονίαν, μέχρι τῆς σημερινῆς Σερβίας καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς. Τότε μάλιστα ἤρχισαν καὶ νὰ προσέρχονται εἰς τὸν χριστιανισμὸν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν Ἑλλήνων ἱεραποστόλων Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου.

Ἐναντίον τοῦ μεγάλου τούτου σλαβικοῦ κράτους οἱ Γερμανοὶ ἐξήτησαν τὴν συνδρομὴν τῶν Οὔγγρων ἢ Μαγνάρων, βαρβάρων τουρκικῆς καταγωγῆς, ἐγκατασταθέντων περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνος εἰς τὰς ΝΔ. χώρας τῆς σημερινῆς Ρωσίας. Δι' αὐτῶν κατελύθη τὸ Μοραβικὸν κράτος καὶ διενεμήθη μεταξὺ τῶν ἄλλων μικροτέρων σλαβικῶν κρατῶν (Βοημίας καὶ Πολωνίας) καὶ τῶν Οὔγγρων. Ἐκτοτε οἱ βόρειοι Σλαῦοι οὔτοι ἐταπεινώθησαν πολὺ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, συμπληρωθέντος δὲ ὑπ' αὐτῶν καὶ τοῦ ἐχριστιανισμοῦ των, ἐξεγερομανίσθησαν. Ἐξ αὐτῶν ἐσχηματίσθησαν καὶ τὸ βασίλειον τῆς **Πολωνίας**, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἔγινεν ἀνεξάρτητον καὶ κατὰ τὸν ΙΕ' ἔφθασεν εἰς μεγάλην

ἀκμήν, καὶ τῆς **Βοημίας**, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα ἠνώθη μετὰ τοῦ ἀψβουργικοῦ κράτους τῆς Αὐστρίας.

Ἄλλ' οἱ Οὐγγροὶ ἀφ' οὔ συνετέλεσαν εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ Μοραβικοῦ κράτους, κατόπιν ἤρχισαν ἐναντίον τῶν Γερμανῶν ἐπιδρομὰς, αἱ ὁποῖαι ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλην τὴν νότιον Γερμανίαν μέχρι τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας. Εἰς τὰς ἐπιδρομὰς ταύτας ἔθεσε τέρμα ὁ Ὅθων Α', νικήσας τοὺς Οὐγγρούς περὶ τὰ μέσα τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος. Ἐκτοτε οὗτοι περιορίσθησαν εἰς τὰς μέχρι σήμερον ὑπ' αὐτῶν κατοικουμένας χώρας καὶ ἴδρυσαν βασιλείον, τοῦ ὁποίου πρῶτος βασιλεὺς ἔγινε **Στέφανος ὁ Α'** (997). Οὗτος δὲ καὶ προσήγαγε τοὺς Οὐγγρούς εἰς τὸν χριστιανισμόν. Τὸ βασίλειον τῆς Οὐγγαρίας διετηρήθη ἀνεξάρτητον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ὅτε μέρος μὲν αὐτοῦ κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, μέρος δὲ ἠνώθη ὡς ἰδιαίτερον βασίλειον μετὰ τῶν κτήσεων τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου τῆς Αὐστρίας.

6. Ὁ βίος εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν Μεσαίωνα.

Οἱ μεγάλοι φεουδάρχαι. Ἡ διοργάνωσις τῆς κοινωνίας τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν μεσαίωνα ὀφείλεται εἰς τὸν τρόπον τῆς κατακτήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν γερμανικῶν λαῶν καὶ εἰς τὰ ἔθιμα αὐτῶν. Οἱ βάρβαροι κατακτῶντες μίαν χώραν, μέρος μὲν αὐτῆς μικρὸν ἄφινον εἰς τοὺς παλαιοὺς κατοίκους τῆς χώρας ἀντὶ πληρωμῆς φόρου, τὸ δὲ περισσότερον μέρος διενέμοντο μεταξύ των. Ἐξ αὐτοῦ ὁ ἀρχηγός, ὁ **βασιλεὺς**, ἐλάμβανεν ἓν μέρος ὡς ἰδικήν του κτήσιν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον διεμοίραζε διὰ κλήρου εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ἀνωτέρους συμπολεμιστάς του. Αὐτοὶ ἀπετέλεσαν τὴν πρώτην τάξιν τῶν εὐγενῶν, τοὺς **δοῦκας**. Καὶ οὗτοι πάλιν ἔκαμνον τὸ αὐτό. Ἐκ τοῦ μεριδίου των ἔκράτουν μέρος δι' ἑαυτοὺς καὶ τὸ ὑπόλοιπον διένεμον εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοὺς ἀρχηγούς. Οὗτοι ἀπέτελεσαν τοὺς **κόμιτας**. Καὶ οἱ κόμιτες πάλιν ἔπραξαν τὸ αὐτὸ διὰ τοὺς ὑπ' αὐτούς, οἱ ὁποῖοι ὀνομάσθησαν **βαρῶνοι** καὶ οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦντες τὴν τελευταίαν τάξιν τῶν εὐγενῶν ἤρχον ἀπ' εὐθείας τῶν ἀγροτῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν δουλοπάροικοι, καὶ τῶν ἐλευθέρων τῆς περιφερείας των. Μέσσην δὲ τάξιν μεταξύ δούκων καὶ κομίτων ἀπέτελεσαν οἱ κόμιτες τῶν ὀρίων, οἱ ὀνομαζόμενοι **μαρκήσιοι**.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσχηματίζετο σύστημα ἀρχόντων καὶ ὑποτελῶν. Κατὰ τοῦτο ὅλοι ἦσαν ὑποτελεῖς τῶν ἀνωτέρων των

καὶ ἄρχοντες τῶν κατωτέρων εὐγενῶν. Μόνον ὁ βασιλεὺς ἦτο μόνον ἄρχων, μολονότι θεωρητικῶς καὶ οὗτος ἦτο ὑποτελής εἰς τὸν ἔχοντα τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Τὸ μερίδιον (τιμάριον), τὸ ὁποῖον εἶχεν ἕκαστος ὡς ἰδιαιτέραν κτῆσιν, ὠνομάζετο **φρουδον**, οἱ δὲ εὐγενεῖς **φρουδάρχαι**. Ἐπομένως τὸ ὄλον τιμαριωτικὸν τοῦτο σύστημα ὠνομάζετο **φρουδαλισμός**.

Οἱ ἱππῶται. Παρὰ τοὺς μεγάλους τούτους ἰδιοκτητάς, τοὺς φρουδάρχας, οἵτινες ἦσαν οἱ κυρίως εὐγενεῖς, ἀνεπτύχθη κατὰ μικρὸν ἐκ τῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς καὶ τελευταία τάξις εὐγενῶν, ἡ **τῶν ἱπποτῶν**. Οἱ φρουδάρχαι στρατεύοντες κατ' ἀλλήλων ἢ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀνωτέρων τῶν ἐναντίον ἄλλων εἶχον ἀνάγκην στρατιωτῶν. Ἦσκουν λοιπὸν εἰς τὰ ὄπλα καὶ ὥπλιζον τοὺς ἱκανωτέρους ἐκ τῶν νέων ὑπηκόων τῶν, οἱ ὁποῖοι οὕτω γινόμενοι πολεμισταὶ ἐγίνοντο ἐλεύθεροι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πολεμισταὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐμάχοντο ἔφιπποι, ὠνομάζοντο ἱππῶται. Οἱ ἱππῶται οὗτοι συνήθως ὡς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ἐλάμβανον παρὰ τῶν φρουδαρχῶν κυρίων τῶν μικρὸν τι τιμάριον, ἦτοι μικρὰν ἔκτασιν γῆς καὶ οὕτω τὸν ΙΑ' αἰῶνα κατέληξαν νὰ ἀποτελέσουν ἰδιαιτέραν τάξιν εὐγενείας κληρονομικὴν, τὴν τελευταίαν τοῦ φρουδαλικοῦ συστήματος. Ἐκτοτε οἱ υἱοὶ μόνον τῶν ἱπποτῶν ἐγίνοντο ἱππῶται. Αἱ κόραι αὐτῶν δὲν ἐλάμβανον συζύγους παρὰ μόνον ἱππῶτας. Οἱ ἱππῶται λοιπὸν τότε δὲν ἦσαν μόνον ἐλεύθεροι ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ εὐγενεῖς.

Ἄλλὰ διὰ νὰ γίνῃ τις ἱππότης, ἀπαιτεῖτο μακρὰ ἄσκησις. Τὰ ὄπλα τῶν ἱπποτῶν ἦσαν ξίφος, μακρὰ λόγχη, θώραξ μακρὸς ἐκ σιδήρου ἀλυσιδωτὸς ἢ φολιδωτὸς καὶ περικεφαλαία σιδηρὰ καλύπτουσα τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον. Τὰ ὄπλα ταῦτα ἦσαν πολὺ βαρῆα καὶ διὰ νὰ τὰ μεταχειρίζωνται ἀπαιτεῖτο καὶ ἄσκησις. Δὲν ἐγεννᾷτό τις λοιπὸν ἱππότης, ἔπρεπε καὶ νὰ διδαχθῇ. Ἡ μαθητεία τοῦ νέου εὐγενοῦς ἐγίνετο ἢ παρὰ τῷ πατρὶ ἢ συνήθως παρὰ τινὶ τῶν φρουδαρχῶν φίλῳ τοῦ πατρός του. Ὅταν δὲ ἔφθανεν εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν, ἐκηρύσσετο ἱππότης, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἔδιδε τὸν ὄρκον ὅτι θὰ ἐκκληροῖ πιστῶς ὅλα τὰ καθήκοντα τοῦ ἱππότου. Τούτων τὰ κυριώτερα ἦσαν τὰ ἑξῆς :

α') Νὰ εἶναι ἀνδρεῖος, ὑπερήφανος καὶ τίμιος, νὰ μὴ παραβαίῃ τὸν λόγον τῆς τιμῆς του καὶ νὰ μὴ ἀνέχεται καμμίαν ὕβριν.

β') Νὰ φοβῆται καὶ νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς.

γ') Νὰ μένη πιστὸς εἰς τὸν φεουδάρχην κύριόν του.

δ') Νὰ ὑπερασπίξῃ διὰ τοῦ ξίφους τὴν τιμὴν τῶν προσβαλλομένων εὐγενῶν γυναικῶν καὶ νὰ βοηθῇ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ καταδυναστευομένους.

ε') Μηδέποτε νὰ ψεύδεται.

Οὕτω οἱ ἱππῶται ἀνέπτυξαν θαυμασίας ἀρετὰς καὶ ὁ ἱππότης ἐθεωροῦτο τέλειος τύπος εὐγενοῦς. Ἐνεκα τούτου καὶ οἱ μεγάλοι φεουδάρχαι καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες ἐπεδεικνύοντο ὅτι εἶχον τὰς ἱπποτικὰς ἀρετὰς καὶ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ὀνομάζωνται ἱππῶται. Ὁ ἱπποτικὸς βίος ἔλαβεν αἴγλην τινὰ καὶ γοητείαν, ὅπως ὁ βίος τῶν ἡρώων κατὰ τοὺς προομηρικοὺς χρόνους εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅπως δὲ ἐκεῖνος, οὕτω καὶ αὐτὸς παρέσχε τροφήν εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν φιλολογίαν καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἡθῶν.

Οἱ κληρικοί. Ἐκτὸς τῶν μεγάλων φεουδαρχῶν καὶ τῶν ἱπποτῶν, ἰσχυροὶ διὰ τὸν πλοῦτόν των ἦσαν προσέτι καὶ οἱ κληρικοί. Ἐπιστεῖετο τότε ὅτι ὁ δίδων εἰς μίαν ἐκκλησίαν χρήματα ἢ γαίας ἀπέκτα τὸ μέσον νὰ ἐξαγνίσῃ τὰς ἀμαρτίας του καὶ νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν του. Ὁ προστάτης τῆς ἐκκλησίας ἅγιος καὶ οἱ μοναχοὶ οἱ ὑπηρετοῦντες τὸν Ἅγιον ἀντήμειβον τὸν δωρητὴν μεσολαβροῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ Θεῷ. Ὁ κληρὸς ἀπέκτα οὕτω ὀλόκληρα χωρία καὶ οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἱερεῖς ἀπέβαινον μεγάλοι ἰδιοκτῆται.

Οἱ χωρικοί. Ἡ γῆ ὅλη ἀνῆκεν εἰς τὰς ἐκκλησίας, εἰς τοὺς ἱππῶτας, εἰς τοὺς μεγάλους φεουδάρχας. Ταύτην ἐκαλλιέργουν οἱ εἰς ἐκάστην ἰδιοκτησίαν προσκεκολλημένοι χωρικοί. Καὶ μικρὸν μὲν μέρος, τὸ περὶ τὸν οἶκον τοῦ κυρίου, ἐκαλλιέργουν πρὸς ὄφελος αὐτοῦ, ὅλους δὲ τοὺς ἄλλους ἀγρούς τῆς ἰδιοκτησίας ἐκαλλιέργουν δι' ἴδιον λογαριασμόν ἀπολαμβάνοντες αὐτοὶ τὰ προϊόντα των. Κατόικον δὲ εἰς χωρία καὶ ἕκαστος εἶχε τὸν οἶκόν του, τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὸν ἀγρόν του. Ὁ κύριός του δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποσπάσῃ τινὰ ἐκ τοῦ χωρίου, ἵνα τὸν πωλήσῃ μακρὰν, μήτε νὰ λάβῃ τὴν γυναῖκά του ἢ τὰ τέκνα του, μήτε νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὴν οἰκίαν του καὶ τὸν ἀγρόν του, τὰ ὅποια εἶχον παραχωρηθῆ εἰς αὐτὸν ἀπὸ τῶν προγόνων του. Εἰς ἀντάλλαγμα ὅμως οἱ χωρικοὶ εἶχον τὰς ἐξῆς ὑποχρεώσεις :

1) Ὁφείλον νὰ πληρῶνουν εἰς τὸν ἰδιοκτῆτην ὡς δικαίωμα ἐκμισθώσεως ποσὸν τι χρημάτων, ἔκπαλαι ὠρισμένον, καὶ ὠρι-

σμένον ποσὸν ἔξ ὅλων τῶν γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊ-
όντων των.

2) Ὁφείλον νὰ καλλιεργοῦν ἄνευ ἰδιαίτερας ἀμοιβῆς τὴν γῆν,
ἢ ὁποία ἔμενεν εἰς τὸν κύριον.

3) Ὁφείλον νὰ φέρουν τὸν σίτον των, ἵνα τὸν ἀλέσουν, εἰς
τὸν μύλον τοῦ κυρίου, τὸν ἄρτον των εἰς τὸν κλίβανόν του, τὰς
σταφυλάς των εἰς τὸ πιεστήριόν του, καὶ νὰ μεταχειρίζονται τὰ
μέτρα καὶ τὰ σταθμὰ τοῦ κυρίου. Δι' ὅλας δὲ αὐτὰς τὰς ὑπηρε-
σίας ὑπεχρεοῦντο νὰ πληρῶνουν ὠρισμένην ἀμοιβήν.

4) Ὑπέκειντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ κυρίου, ὅστις ἐπέβαλλεν
εἰς αὐτοὺς πρόστιμα πρὸς ὠφέλειάν του ἢ κατεδίκαζεν εἰς θά-
νατον καὶ ἐδήμιε τὴν περιουσίαν των εἰς ὄφελος ἑαυτοῦ.

Τὰ φρουδαλικά ἤθη. Ἐκαστος εὐγενὴς εἶναι ἀπόλυτος κύ-
ριος εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν του, ἢ ὁποία ἀποτελεῖ ἴδιον κράτος. Οἱ
χωρικοὶ καὶ οἱ ὑπηρεταὶ του εἶναι ὑπῆκοοί του, ἐπὶ τῶν ὁποίων
ἔχει πᾶσαν ἐξουσίαν. Οἱ εὐγενεῖς οὐδεμίαν ἄλλην μόρφωσιν
ἔχουν, εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀσχολοῦνται παρὰ εἰς τὰ ὄπλα. Τὰς μεταξὺ
των διαφορὰς λύουν διὰ μονομαχίας, πολὺ συχνὰ ὅμως καὶ διὰ
πολέμου. Διὰ μίαν ὕβριν, διὰ μίαν φιλονικίαν ἐπὶ τῶν κτημάτων
των, ὁ ἱππότης στέλλει εἰς τὸν ἀντίπαλόν του τὸ χειρόκτιόν του.
Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν κήρυξιν πολέμου. Οἱ ὑποτελεῖς τῶν δύο
ἐχθρῶν εἶναι ἀναγκασμένοι εἰς πόλεμον μεταξὺ των. Ἐπιτίθεν-
ται ἐπὶ τῶν κτημάτων τοῦ ἐχθροῦ, ἀρπάζουν τὰς ἀγέλας τῶν χω-
ρικῶν, καίουν τοὺς οἴκους των, πολιορκοῦν τὸν πύργον τοῦ ἀντι-
πάλου καὶ ζητοῦν νὰ τὸν συλλάβουν, διὰ νὰ τὸν ἀναγκάσουν νὰ
πληρώσῃ λύτρα.

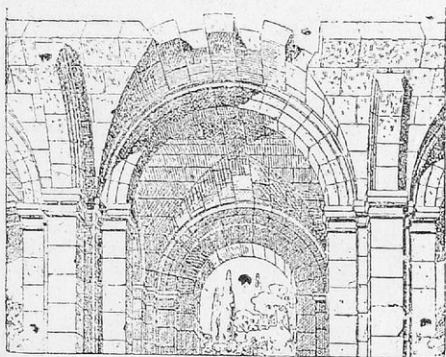
Συνήθως οἱ ἱππῶται εὗρισκον συμφερότερον νὰ ἀγορευο-
λοῦν ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους, καὶ τὸν πόλε-
μον μετέτρεπον εἰς ληστείαν. Εὐγενεῖς δὲ τινες ἐνῆδρουν τοὺς
ἐμπόρους εἰς τὰς ὁδοὺς, ἐλάμβανον τὰς ἀποσκευὰς των, τοὺς
ἐνέκλειον εἰς τὴν φυλακὴν τοῦ πύργου των καὶ τοὺς ἐβασάνιζον
διὰ νὰ ἐξαγοράσουν ἑαυτοὺς.

Ἐνεκα τούτου οἱ εὐγενεῖς κατὰ τοὺς πολεμικοὺς τούτους χρό-
νους εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ἔχουν ὠχυρωμένας τὰς κατοικίας
των. Ἐκτιζον λοιπὸν ἐπὶ τῶν καταλλήλων ὑψωμάτων πύργους
ὑψηλοὺς μὲ ἰσχυρὰ τεῖχη καὶ εὐρείας τάφρους.

Ὅταν δὲ εὗρισκοντο εἰς πόλεμον, οἱ ἱππῶται μιᾶς χώρας πα-
ρεσκεύαζον ψευδομάχας (tournois). Συνηγοῦντο εἰς δύο ομάδας

καὶ ἐμάχοντο εἰς γυμνὴν τινα πεδιάδα. Ὅπως εἰς τὴν ἀληθινὴν μάχην, ὁ ῥίπτων κατὰ γῆς ἱππότην ἐλάμβανε τὸν ἵππον του, τὴν πανοπλίαν του καὶ τὸν ἠνάγκαζε νὰ πληρώσῃ λύτρα.

Ἡ ἔκκλησία. Ἐν μέσῳ τῆς ἀγριότητος τῶν ἡθῶν, ἡ ὁποία ἐπεκράτει κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, τὸ μόνον μορφωτικὸν καὶ ἠθικὸν στοιχεῖον τῆς κοινωνίας τῶν χρόνων ἐκείνων ἀπετέλει ἡ Ἐκκλησία. Ὁ κλῆρος τοῦ μεσαίου αἰῶνος, πλούσιος, ὡς καὶ οἱ εὐγενεῖς, ἦτο περισσότερον ἐκείνων μορφωμένος καὶ ἐκτὸς τούτου εἶχεν εἰς χεῖρας του μίαν ἄλλην δύναμιν ἀκαταμάχτην. Ἦσκει μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν συνειδήσεων ὄλων, διότι δὲν ἡδύ-

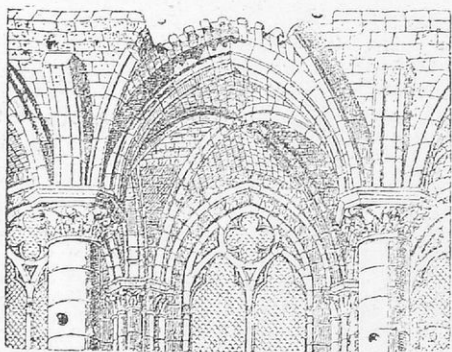

Εἰκ. 14. Τοξοειδῆς θόλος ρωμανικοῦ ρυθμοῦ.

νατό τις νὰ νυμφευθῆ, νὰ βαπτίσῃ τὰ τέκνα του, νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ κλήρου. Μετεχειρίζετο λοιπὸν ἐναντίον τῶν ἀμαρτανόντων, τὴν δύναμιν του ταύτην καὶ ἀπέκλειεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν. Ἐὰν οὗτοι ἠψήφουν τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦτον, ἐπεξέτεινον αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς οἰκείους των.

Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον προσέδιδεν εἰς τὸν κλῆρον ἀκόμη μεγαλυτέραν δύναμιν, ἦτο ὁ ὄργανισμὸς αὐτοῦ. Ἐν μέσῳ τῆς ἀναρχίας τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος, οὗτος διὰ τῆς ἰσχυρῶς ὀργανωμένης ἱεραρχίας του ἐδημιούργει συνείδησιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως ἀπὸ τῶν νοτιωτάτων ἀκτῶν τῆς Μεσογείου μέχρι τῶν βορειοτάτων παραλίων τῆς Σκανδιναυικῆς χερσονήσου. Καὶ ἡ συνείδησις αὕτη συνήνω-
νεν ἠθικῶς τοὺς λαοὺς, οἱ ὁποῖοι ἔνεκα ἐλλείψεως πάσης ἄλλης

πνευματικῆς ἢ ὕλικῆς ἐπικοινωνίας ἦσαν ἐντελῶς χωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλων. Μοναχικά τάγματα μὲ διάφορα ὀνόματα διατρέχοντα ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ μοναστήρια πλεῖστα ἰδρυμένα εἰς διαφόρους τόπους ἀπετέλουν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν δεσμὸν τῶν λαῶν. Τὸ σημεῖον δὲ τῆς ἐνώσεως ἀπετέλει ἡ Ρώμη, ὡς πρωτεύουσα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, εἰς τὴν ὁποίαν ἤδρευεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοποτηρητὴς τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ πάπας. Εἰς ταύτην, ὡς εἰς μέγα προσκυνητήριον, συνέρρεον ἐκ πάσης τῆς δύσεως μυριάδες χριστιανῶν ἰδίως κατὰ πᾶν πεντηκοστὸν ἔτος (Ἰωβιλαίων), ὅτε ἐδίδετο καὶ ἄφεσις ἁμαρτιῶν εἰς τοὺς προ-

Εἰκ. 15. Ὁξυκόρυφος θόλος γοθικοῦ ρυθμοῦ.

σκυνητάς. Ἐκ τούτου ἡ δύναμις τῶν παπῶν ἀπέβη τόσον μεγάλη ὥστε νὰ ἐπιβάλλουν οὗτοι τὴν θέλησίν των εἰς ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης.

Αἱ πόλεις. Εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν εὐρίσκετο ἡ Εὐρώπη πρὸ τῶν σταυροφοριῶν. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΑ' αἰῶνος τὰ πράγματα ἤλλαξαν διὰ τῆς κατὰ μικρὸν ἀναπτύξεως τῶν πόλεων. Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς αἱ ἀρχαῖαι πόλεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἰδρυθῆ ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Βρετανίαν καὶ Ἰσπανίαν ἐπὶ τῆς ρωμαιοκρατίας, εἶχον ἐρημωθῆ. Ἡ ἔλλειψις χρημάτων πρὸς κατασκευὴν ἔργων ἐξηφάνισε τοὺς τεχνίτας, ἡ δ' ἔλλειψις ἀσφαλείας τοὺς ἐμπόρους. Ἀπὸ τοῦ τέλους ὁμοῦ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος οἱ χωρικοὶ ἤρχισαν νὰ πλουτίζουν, τὸ δὲ ἐμπόριον ἤρχισε νὰ λαμβάνη ζωὴν τινα. Τότε καὶ αἱ ἀρχαῖαι πόλεις ἤρχισαν νὰ κατοικοῦνται πυκνῶς καὶ τὰ χωρία νὰ γίνωνται πόλεις. Καὶ εἰς αὐτὴν

δὲ τὴν Γερμανίαν, ὅπου ἀρχῆθεν δὲν ὑπῆρχον πόλεις, ἤρχισαν νὰ σχηματίζωνται τοιαῦται. Εἰς τοῦτο πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ ἐκκλησία διὰ τῆς ἰδρύσεως ἐπισκοπῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν πυρῆνα πόλεων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν αἱ πόλεις αὗται ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τῶν φεουδαρχῶν, εἰς τὸ φέουδον τῶν ὁποίων ἰδρύνοντο αὐται, ἢ ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων. Κατὰ μικρὸν ὁμως κατόπιν μακρῶν ἀγώνων οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων κατώρθωσαν νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερίαν των καὶ νὰ ἀναπτύξουν ἐλεύθερον ἀστικὸν βίον. Ὁ ἐλεύθερος οὗτος ἀστικὸς βίος ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τοῦ ἐλευθέρου πολιτειακοῦ βίου, προσέτι δὲ τῆς προόδου τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων.

Τότε ἰδρύθησαν εἰς τὴν Βολωνίαν ἡ πρώτη Νομικὴ Σχολὴ καὶ εἰς τοὺς Παρισίους τὸ πρῶτον Πανεπιστήμιον, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον διὰ τὰ Πανεπιστήμια τῆς Ἀγγλίας καὶ ὄλων τῶν γερμανικῶν κρατῶν. Τότε διεμορφώθησαν ἐκ λατινικῶν καὶ γερμανικῶν στοιχείων αἱ ρωμανικαὶ λεγόμεναι γλώσσαι, Ἰταλική, Γαλλικὴ καὶ Ἰσπανικὴ, καὶ ἀνεπτύχθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Γαλίαν, ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἡ ρωμανικὴ ποίησις, ἤκμασαν δ' εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ περίφημοι ποιηταὶ Δάντης καὶ Πετρούρχης καὶ ὁ πρῶτος Ἰταλὸς πεζογράφος Βοκκάκιος. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τέλος εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀνεφάνη κατὰ πρῶτον ὁ ρωμανικὸς (ρωμαιοβυζαντινὸς) ρυθμὸς καὶ κατόπιν ὁ γοτθικὸς. Ἐκ τούτων τοῦ μὲν πρώτου κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὁ τοξοειδὴς θόλος, τοῦ δὲ δευτέρου ὁ ὀξυκόρυφος.

Σελος 4^{ου} ἐλαφίως

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ ΚΑΙ ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ
ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

1. Οἱ Δεῦκαι καὶ οἱ Σελδζοῦκοι Τοῦρκοι.

+ Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τελευταία ἀπόγονος τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου, ἡ τότε ἐπικρατοῦσα πολιτικὴ ἀριστοκρατία ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν γηραιὸν καὶ ἀδρανῆ **Μιχαὴλ ΣΤ'** τὸν ἐπονομαζόμενον Στρατιωτικόν. Ἀλλὰ τώρα ἡ στρατιωτικὴ μερὶς ἐξηγέρθη καὶ κατώρθωσε μετ' ὀλίγους μῆνας νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν γενναῖον στρατιωτικὸν ἄνδρα **Ἰσαάκιον Κομνηνόν**.

+ Ὁ Ἰσαάκιος ἐταπείνωσε μὲν ὁπωσδήποτε τοὺς πολιτικούς, ἀλλὰ βαρυνθεὶς ἐκ τῆς μεγάλης καὶ ἐπιμόνου ἀντιδράσεως αὐτῶν μετὰ διετῆ βασιλείαν παρητήθη, ἀφῆκε δὲ τὸν θρόνον εἰς τὸν **Κωνσταντῖνον Δούκαν**, ἀρχαῖόν του σύντροφον ἐν τῷ στρατῷ, ἀλλ' ἀφωσιωμένον εἰς τὴν μερίδα τῶν πολιτικῶν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐπεκράτησαν τελείως οἱ πολιτικοί, ὁ δὲ στρατὸς παρημελήθη καὶ περιήλθεν εἰς παραλυσίαν, ἐν ᾧ εἶπέο ποτε ἄλλοτε εἶχεν ἀνάγκην ἐνισχύσεως, διότι νέος πολέμιος ἠπεύλει τὴν Μ. Ἀσίαν, οἱ καλούμενοι **Σελδζοῦκοι Τοῦρκοι**.

+ Τὸ ἀραβικὸν κράτος ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶχε παρακμάσει καὶ ἔξασθενήσει. Ἀλλὰ δὲν παρήκμασε καὶ ὁ μωαμεθανισμός. Οἱ Πέρσαι μάλιστα, οἱ ὁποῖοι εἶχον μὲν ἀναγκασθῆ νὰ δεχθῶν τὸν μωαμεθανισμόν, ἀλλὰ δὲν ἀπέβαλον καὶ τὴν ἐθνικὴν τὸν συνείδησιν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνέκυψαν καὶ ἔθροσαν πολλὰ μωαμεθανικά κράτη. Τὰ κράτη ὅμως ταῦτα προώδευσαν μὲν πνευματικῶς καὶ παρήγαγον ποίησιν θαυμασίαν, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξαν κατακτητικά. Τὴν κατακτητικὴν ὁρμὴν τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἐκληρονόμησεν ἄλλος, νέος καὶ πολεμικώτερος λαός, ὁ **Τουρκικός**.

+ + Μία τουρκικὴ φυλὴ, ὀνομαζομένη ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς Σελδζοῦκου σελδζουκική, ἐκ τῶν παρὰ τὴν Κασπίαν θάλασσαν οἰκήσεών της εἰσέδυσεν εἰς τὰς Περσικὰς χώρας. Οἱ Σελδζοῦκοι ἦ ἤδη πρότερον ἢ τώρα ἀσπασθέντες τὸν μωαμεθανισμόν κα-

τέλυσαν τὰ διάφορα περσικά κράτη καὶ ἴδρυσαν μέγα μωαμεθανικὸν τουρκικὸν κράτος ὑπὸ ἡγεμόνας ὀνομαζομένους σουλτάνους. Τὸ τουρκικὸν τοῦτο κράτος ἀνεξωγόνησεν εἰς τὴν Ἀσίαν τὸν μωαμεθανισμόν.

† Μὲ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν οἱ Σελδζουκοὶ συνεκρούσθησαν κατὰ πρῶτον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου. Κατ' ἀρχάς κατέλαβον μέρος τῆς Ἀρμενίας. Τώρα δὲ μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ἄρπ Ἀρσλάν, ἤρχισαν νὰ εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας ἀπεδείχθη ἀνίκανος νὰ ἀντιταχθῇ κατ' αὐτῶν. Εὐτυχῶς οὗτος μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν (1067), ἡ δὲ σύζυγός του Εὐδοκία ἢ ἐπίτροπος τῶν ἀνηλίκων τέκνων του πιεζομένη ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης συνεζεύχθη μὲ ἄριστον στρατιωτικὸν ἄνδρα, τὸν Ῥωμανὸν Διογένην. Ὁ Ῥωμανὸς πράγματι ἐδικαίωσε τὰς ἐπ' αὐτοῦ προσδοκίας. Συγκροτήσας στρατὸν ἐκ μισθοφόρων Νορμανδῶν καὶ ἄλλων βαρβάρων ἀγωνίζεται πρὸς τοὺς τούρκους ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἀπωθεῖ αὐτοὺς πέραν τῶν ὄριων τῆς Μ. Ἀσίας. Ἀλλ' εἰς μίαν μάχην εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐνικήθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος (1071). Ὁ Ἄρπ-Ἀρσλάν ἐφέρθη γενναιοφρόνως πρὸς τὸν γενναῖον ἀντίπαλόν του. Περιποιηθεὶς διὰ βασιλικῶν τιμῶν τὸν Ῥωμανὸν συνωμολόγησε μετ' αὐτοῦ εἰρήνην καὶ ἐδέχθη νὰ παραιτηθῇ ὅλης τῆς Μ. Ἀσίας μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ἐκ μέρους τοῦ Ῥωμανοῦ γενναίας χρηματικῆς ἀποζημιώσεως.

† Ἄλλ' ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μερίς τῶν πολιτικῶν μαθοῦσα τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ῥωμανοῦ κηρύττει αὐτὸν ἔκπτωτον τοῦ θρόνου καὶ ἀναγορεύει βασιλέα τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τοῦ Ῥωμανοῦ **Μιχαὴλ Ζ'**. Συγχρόνως δὲ πέμπει στρατιωτικὴν δύναμιν κατὰ τοῦ ἐπιστρέφοντος Ῥωμανοῦ. Ὁ Ῥωμανὸς παραδίδεται μὲ μὲ τὸν ὄρον τῆς ἀσφαλείας τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ συλληφθεὶς τυφλοῦται καὶ ἐκ τοῦ παθήματος ἀποθνήσκει.

Ἡ βασιλεία τοῦ Μιχαὴλ ὑπῆρξεν ἀθλιωτάτη. Ἐν ᾧ αὐτὸς ἀσχολεῖται εἰς τὴν σύνθεσιν στίχων, τὸ κράτος κυβερνᾷ ὁ σοφώτατος εἰς τὰ γράμματα, ἀλλ' ἀνικανώτατος κυβερνήτης Μιχαὴλ ὁ Ψελλός, ὁ διδάσκαλός του. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οἱ Σελδζουκοὶ Τούρκοι εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κυριεύουν αὐτὴν σχεδὸν ὅλην.

Τὸ κράτος περιήλθεν εἰς οἰκτρὰν θέσιν. Κατὰ τὰ 50 ἔτη, τὰ ὁποῖα παρήλθον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγα-

ροκτόνου, και κατά τὰ ὁποῖα διηύθυνε τὰ τοῦ κράτους ἢ μερὶς τῶν πολιτικῶν, ἢ ἔκτασις τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχεν ἐλαττωθῆ εἰς τὸ ἡμισυ. Οἱ στρατιωτικοὶ ἐξεγείρονται καὶ ἐπαναστατοῦν, ἀλλ' ἐρῖζουσι μεταξύ των περὶ τοῦ θρόνου. Ἐπὶ τέλους τὸ 1081 καταλαμβάνει ὀριστικῶς αὐτὸν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ **Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός**.

2. Οἱ Κομνηνοί.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐγένετο ὁ πραγματικὸς ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν. Εἰς τὴν δυναστείαν ταύτην ἀνήκουν οἱ κατὰ σειρὰν βασιλεύσαντες **Ἀλέξιος** (1081 — 1118), **Ἰωάννης** (1118 — 1143), **Μανουὴλ** (1143 — 1180), **Ἀλέξιος Β'** (1180 — 1183) καὶ **Ἀνδρόνικος** (1183 — 1185).

Ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξιος, τὸ κράτος εὐρίσκειτο εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς. Οἱ τρεῖς πρώτοι Κομνηνοὶ κατώρθωσαν ὄχι μόνον νὰ σώσουν αὐτὸ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ προσδώσουν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν λάμπριν μεγάλην. Βεβαίως δὲν ἔφεραν, οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ φέρουν, τὸ κράτος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' ἀκμὴν. Ἀλλ' ὅμως ἡ συνετὴ διοίκησις των, ἡ ἀνδρεία των, ἡ διπλωματικὴ ἰκανότης των ἔδωκαν εἰς τὸ κράτος νέαν ζωὴν καὶ ἔκαμαν, ὥστε νὰ δυναθῆ τοῦτο νὰ ἀνταχθῆ ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἐξ ἀνατολῶν ἐχθρούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πολὺ ἐπικινδυνότερους ἐκείνων νέους ἐκ τῆς Δύσεως ἐμφανισθέντας ἐχθρούς, τοὺς Νορμανδοὺς καὶ τοὺς Σταυροφόρους.

3. Ἀλέξιος Α'.

+ Ὅταν ὁ Ἀλέξιος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἦτο νεανίας 24 ἐτῶν. Ἐν τούτοις ἦτο ἤδη ἐπιφανής. Καταγόμενος ἐκ μεγάλης στρατιωτικῆς οἰκογενείας εἶχε μέχρι τούτου πολλὰς διακριθῆ ὡς στρατηγὸς καὶ ἦτο ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαόν. Ἀνελθὼν δὲ εἰς τὸν θρόνον κατώρθωσε νὰ συνταχθῆ μετ' αὐτοῦ ὄχι μόνον ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία, ἀλλὰ καὶ ἡ μερὶς τῶν πολιτικῶν. Οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες κατενόησαν ἐπὶ τέλους ὅτι, ὅπως εἶχον τὰ τοῦ κράτους, ἔπρεπε, διὰ νὰ σωθῆ τοῦτο, νὰ ὑποταχθοῦν εἰς ἡγεμόνα ἰσχυρότερον τῶν Δουκῶν καὶ ἔκτοτε ἔπασαν τὴν ἀντιπολίτευσιν αὐτῶν εἰς τοὺς στρατιωτικούς.

† Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξιος ἔμελλε νὰ παρασκευασθῆ διὰ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς ἐν Μ. Ἀσίᾳ Τούρκους. Καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ ἦτο δύσκολον διὰ τὸν Ἀλέξιον, ὅστις εἶχε μεγάλην καὶ στρατηγικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα. Ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους ἠδύνατο νὰ συγκροτηθῆ στρατὸς ἀξιόλογος. Οἱ δὲ χρηματικοὶ πόροι καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἀφθονοί. Δυστυχῶς δὲν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν τοῦτο ἄλλα γεγονότα. Νέοι φοβεροὶ πολέμιοι ἐκ τῆς Δύσεως ἀναγγέλλονται ὅτι ἐπέρχονται κατὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν τοῦ κράτους, οἱ **Νορμανδοί**. Ὁ Ἀλέξιος ἀναγκάζεται νὰ στρέψῃ εἰς αὐτοὺς ὅλην τὴν προσοχήν.

4. Ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν.

Οἱ Νορμανδοὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίδος ἐπωφεληθέντες ἐκ τῶν ἀνωμاليῶν, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκετο τὸ ἑλληνικὸν κράτος, κατέλαβον σχεδὸν ὅλην τὴν κάτω Ἰταλίαν. Κατόπιν ὁ τὸ 1057 γενόμενος ἀρχηγὸς αὐτῶν **Ροβέρτος**, ὁ διὰ τὴν πανουργίαν αὐτοῦ ἐπονομασθεὶς **Γυῖσκάρδος**, ὄχι μόνον συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς κάτω Ἰταλίας μέχρι τῶν ὄριων τοῦ παπικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ κατέκτησε τὴν Σικελίαν ἀπὸ τῶν Ἀράβων. Τώρα δὲ ἔστρεψε τὸ βλέμμα του καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Παρασκευάσας λοιπὸν στρατὸν ἐκ 30 χιλ. ἀνδρῶν καὶ στόλον ἐξ 150 μεγάλων πλοίων ἐπέρχεται κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1081 ἐναντίον τῆς Κερκύρας, κυριεύει αὐτήν, περὶ τὰ μέσα δὲ Ἰουλίου πλεύσας εἰς Δυρράχιον ἀποβιβάζεται καὶ πολιορκεῖ αὐτό.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔμεινεν ἀργός. Τὸ ἑλληνικὸν κράτος κατὰ τὰ τελευταῖα τῶν ἀνωμاليῶν ἔτη εἶχε χάσει τὸ περισσότερον μέρος καὶ τῆς πεζικῆς καὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεώς του. Καὶ τὸν μὲν πεζικὸν στρατὸν ἠλπίζεν ὁ Ἀλέξιος ὅπως ἴποτε νὰ ἀναπληρώσῃ. Πρὸς τοῦτο ὅμως εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων, ἀλλ' ἢ ἐσωτερικὴ ἐπὶ τῶν προκιάτων του διοικήσις εὐρίσκετο εἰς ταύτην παραλυσίαν, ὥστε αἱ τακτικαὶ εἰσπράξεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπαρκέσουν. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ καταφύγῃ εἰς ἐκτάκτους συνδρομάς. Ὅλοι οἱ συγγενεῖς τοῦ βασιλέως καὶ ὅλοι οἱ μεγιστᾶνες κατέθεσαν τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἰδίας περιουσίας καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέβαλε χεῖρα ὁ Ἀλέξιος, ὡς ἄλλοτε ὁ Ἡράκλειος, καὶ ἐπὶ τῶν

ἐκκλησιαστικῶν θησαυρῶν. Οὕτω συναθροίσας ἀρκετοὺς πόρους παρεσκεύασεν ἱκανὸν στρατόν. Διὰ τὴν στρέψη δὲ ὅλην του τὴν προσοχὴν πρὸς Δ. συνωμολόγησε σπονδὰς πρὸς τοὺς ἐν Μ. Ἀσίᾳ Τούρκους, οἱ ὅποιοι εἶχον προελάσει μέχρι Κυζίκου καὶ Νικαίας. Δὲν εἶχεν ὅμως ὁμοίως τὸ πρᾶγμα καὶ διὰ τὸ ναυτικόν. Ἐλείπεν ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος καὶ οἱ πόροι. Προκειμένου λοιπὸν νὰ πολεμήσῃ ἐναντίον ἐχθροῦ ὁ ὁποῖος εἶχεν ἰσχυρὸν στόλον ἐξήτησεν τὴν συνδρομὴν τῶν Ἐνετῶν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχε χρήματα νὰ πληρώσῃ τὴν συνδρομὴν των, ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς ὑπέρογκα ἐμπορικὰ πρὸνόμια. Παρεχώρησε δηλ. εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ὀλόκληρον τμήμα τοῦ λιμένος τοῦ Πέραν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς κτήμα αὐτῶν ἀναπαλλοτριώτον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀποβαθρῶν, οἰκιῶν, ἐργοστασίων, ἀποθηκῶν καὶ ἐκκλησιῶν καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἐκεῖ διαμένοντας νὰ ἀποτελοῦν ἰδίαν κοινότητα ἀνεξάρτητον, ἣτις σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη κράτος ἐν κράτει. Ὁμοίᾳ παραχώρησις ἰδιαιτέρου τμήματος ἔγινε καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας πόλεις τοῦ κράτους, ὅπου ἤθελον ζητήσῃ τοῦτο οἱ Ἐνετοί. Τέλος ἐπετράπη εἰς τοὺς Ἐνετοὺς νὰ ἐμπορεύωνται καθ' ὅλον τὸ κράτος, χωρὶς νὰ καταβάλλουν κανένα τελωνιακόν, λιμενικόν ἢ ἄλλον οἰονδήποτε φόρον. Τὰ προνόμια ταῦτα ἀπέβησαν ὀλέθρια εἰς τὸ κράτος. Ὅχι μόνον ἀπεστερήθη τοῦτο ἔκτοτε ἀξιολόγου μέρους τῶν εἰσπράξεών του, ἀλλὰ καὶ αἱ κατὰ μικρὸν πανταχοῦ τοῦ κράτους ἰδρυθεῖσαι ἐνετικαὶ ἀποικίαι παρεσκεύασαν τὴν μετὰ 120 ἔτη κατάλυσιν αὐτοῦ. Καὶ δὲν δυνάμεθα τοῦλάχιστον νὰ εἴπωμεν ὅτι διὰ τῶν θυσιῶν αὐτῶν ἐσώθη τότε τὸ κράτος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς συμμαχίας τῶν Ἐνετῶν ἐθαλασσοκράτησαν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἠμπόδισαν τὸν Ροβέρτον νὰ διαπεράσῃ τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος, καὶ ἐπὶ τέλους ὁ ἀγὼν δὲν ἐκρίθη κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ κατὰ ξηράν. Αἱ παραχωρήσεις λοιπὸν αὐταὶ ὑπῆρξαν μέγα σφάλμα τοῦ Ἀλεξίου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ροβέρτος ἐπολιόρκει τὸ Δυρράχιον. Ἄλλ' ὁ ἐνετικὸς στόλος μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ νικήσαντες καὶ καταστρέψαντες τὸν στόλον τοῦ Ροβέρτου τροφοδοτοῦσιν αὐτό, συνάμα δέ. ἐπειδὴ θαλασσοκρατοῦν, ἀποκόπτουν πᾶσαν συγκοινωνίαν αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἰταλίας. Ἡ θέσις τοῦ Ροβέρτου δὲν ἦτο καλή. Ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ Δυρράχιον ἐνισχυθὲν ἀντίτασεν εἰς τοὺς Νορμανδοὺς κρατεράν ἀντίστασιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠγγέλλετο ἡ προσέγγισις οὐτοῦ τοῦ Ἀλεξίου μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ. Ἐν τούτοις

ὁ Ροβέρτος ἦτο ἀπτόητος καὶ ἐπιμένει εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρραχίου. Τέλος ὁ Ἀλέξιος προπαρασκευασθεὶς φθάνει εἰς Δυρράχιον. Ἐδῶ ὁ Ἀλέξιος διαπράττει φοβερὸν σφάλμα. Ἐπρεπε νὰ ἀποκλείσῃ τὸν Ροβέρτον εἰς τὴν παραλίαν αὐτὴν τῆς Ἰλλυρίας καὶ οὕτω νὰ τὸν ἐξαναγκάσῃ νὰ παραδοθῇ. Ἀντὶ τοῦτου ὁμοῦ παρασυρόμενος ὑπὸ τε τοῦ ἰδίου πολεμικοῦ νεανικοῦ μένους καὶ τῶν περὶ αὐτὸν γενναίων νέων ἀποφασίζει νὰ ἀγωνισθῇ κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Ἀλλ' ὁ στρατὸς τῶν Νορμανδῶν ἦτο μὲν ὀλιγώτερος τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλεξίου, ἀπετελεῖτο ὁμοῦ ἐξ ἀνδρῶν ἠσκημένων περὶ τὰ πολεμικά. Τοῦταντίον ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου δὲν εἶχε προφθάσει νὰ ἀσκηθῇ. Μὲ ὅλην λοιπὸν τὴν ἀνδρείαν, τὴν ὁποῖαν ἔδειξεν καὶ ὁ Ἀλέξιος καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐνίκηθη κατὰ κράτος. Μετ' ὀλίγον καὶ τὸ Δυρράχιον πίπτει εἰς χεῖρας τῶν Νορμανδῶν καὶ ὁ Ροβέρτος γίνεται κύριος τῆς Ἰλλυρίας καὶ μέρους τῆς Μακεδονίας. Μετὰ τοῦτο ὁ Ροβέρτος, ἐκτραγείσης εἰς Ἰταλίαν στάσεως, ἀναγκάζεται νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ, ἀφήνει δὲ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον τὸν υἱὸν του Βοημοῦνδον.

Ὁ Βοημοῦνδος ἐξηκολούθησε τὴν προέλασιν. Κυριεύει τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἄρταν, προχωρεῖ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐπέρχεται κατὰ τῆς ὄχθρᾶς Λαμίας. Ἀλλ' ἤδη ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ἀνασυγκροτήσῃ τὸν στρατὸν του. Ἐπέρχεται λοιπὸν κατὰ τοῦ Βοημοῦνδου καὶ κατανικᾷ αὐτόν (1081) περὶ τὴν Λάρισαν. Ὁ Βοημοῦνδος ὑποχωρεῖ κακῶς ἔχων εἰς Καστορίαν, ὅπου ὁ στρατὸς του μὴ πληρωνόμενος στασιάζει καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἰταλίαν, ἵνα κομίσῃ χρήματα. Ταῦτα μαθὼν ὁ Ἀλέξιος ἔρχεται εἰς Καστορίαν, πολιορκεῖ καὶ ἐπὶ τέλους κυριεύει αὐτήν. Ὁ νορμανδικὸς στρατὸς διαλύεται. Μέρος μὲν αὐτοῦ κατατάσσεται εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, μέρος δὲ ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ἰταλίαν. Μετὰ τοῦτο τὸ Δυρράχιον καὶ ὅλα τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας φρούρια ἀνακτῶνται ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου.

Μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Νορμανδῶν ὁ Ἀλέξιος καταγίνεται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν τοῦ κράτους, εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου καὶ εἰς τὴν ἐμφύχωσιν τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἐτοιμάζεται νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἄλλος κίνδυνος προκύπτει πάλιν εἰς τὸ μέσον ἐκ δυσμῶν, ἐκ τῆς **πρώτης σταυροφορίας.**

5. Ἡ πρώτη σταυροφορία.

Σταυροφορῖαι ὠνομάσθησαν εἰς τὴν Ἱστορίαν αἱ ἐκστρατεῖαι, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ὑπὸ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἁγίων τόπων ἀπὸ τῶν κατεχόντων αὐτοὺς μωαμεθανῶν. Ἀνεκάθεν ἐθθωρεῖτο ὡς πρᾶξις εὐσεβῆς ἢ μετάβασις εἰς Παλαιστίνην πρὸς προσκύνησιν τῶν τόπων, ὅπου οἱ πόδες τοῦ Κυρίου ἐπάτησαν. Καὶ ἐν ὄσῳ μὲν τὰς χώρας ταύτας κατεῖχον οἱ Ἄραβες, δὲν παρενεβάλλοντο πολλὰ ἔμπόδια εἰς τοὺς προσκυνητάς. Ἀφ' οὗτος ὅμως κατέλαβον αὐτὰς οἱ Σελδζοῦκοι Τοῦρκοι, οἱ προσκυνηταὶ κατεδιώκοντο καὶ ὑφίσταντο πολλὰς τλαιπωρίας. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι οἱ προσκυνῆται οὗτοι ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Εὐρώπην διηγοῦντο τὰ παθήματά των. Ἐκ τούτου μεγάλη ἀγανάκτησις ἐπεκράτει μεταξύ τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἐναντίον τῶν μωαμεθανῶν. Ἦρχισεν ὅθεν νὰ σχηματίζεται ἡ ἰδέα ὅτι ἔπρεπεν οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως νὰ ἐκστρατεύσουν διὰ νὰ ἀπελευθερώσουν τοὺς ἁγίους τόπους.

Τὴν ἰδέαν ταύτην ὑπέθαλπον καὶ οἱ πάπαι. Ἐσκέπτοντο ὅτι μία τοιαύτη ἐκστρατεία ἀναγκαίως θὰ ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἀρχηγίαν αὐτῶν. Ἐπομένως οἱ λαοὶ καὶ οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀνελάμβανον τὴν ἐπιχείρησιν, θὰ ὠμολόγουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν ὑπερτάτην ὄχι μόνον ἐκκλησιαστικὴν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη, ἐπειδὴ κατ' ἀνάγκην θὰ διήρχετο διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, θὰ συνετέλει ἴσως καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦλάχιστον ὑποταγὴν αὐτοῦ. Ὅτε λοιπὸν μοναχός τις, *Πέτρος ὁ Ἐρημίτης*, ἐπιχειρήσας (1091) ἀποδημίαν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἐπέστρεψε καὶ διηγεῖτο τὰ δεινοπαθήματά του ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, ὁ τότε πάπας *Οὐρβανὸς ὁ Β'* ἐπωφεληθεὶς ἐκ τούτου ἀπέστειλε καὶ τοῦτον καὶ ἀπειρους ἄλλους μοναχούς ἀνά τὴν Εὐρώπην ὅλην, ἵνα κηρύξουν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἱερὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν ἀπίστων.

Τὸ κήρυγμα ἕνεκα τῆς ἐξεγέρσεως τῶν πνευμάτων, ἡ ὁποία ἐπεκράτει κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, ἐπέτυχε λαμπρῶς. Εἰς τὴν σύνοδον, τὴν ὁποίαν ὁ Οὐρβανὸς συνεκάλεσεν εἰς Κλερμόν τῆς Γαλλίας, συνέθρευσαν ἄπειρα πλήθη κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Ἐκεῖ ὁ πάπας λαλήσας εἰς τὸ πλῆθος ἐνέπνευσεν εἰς ὅλους μέγαν

ἐνθουσιασμόν καὶ ἐλήφθη κοινὴ ἀπόφασις περὶ τοῦ ἱεροῦ πολέμου. Ὁρίσθη τότε, ἵνα ὅλοι, ὅσοι θὰ μετάσχουν τῆς ἐκστρατείας, φέρουν ἐρυθρὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου, ἕξ οὗ καὶ ἐκλήθησαν **σταυροφόροι**, νὰ ἐκστρατεύσουν δὲ εὐθύς ὡς ἤθελεν ἕτοιμασθῆ ἕκαστος τῶν ἡγεμόνων ἐκ τῆς πατρίδος του, καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν ὅλοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Καὶ ἀμέσως μὲν ἐξεκίνησαν ἄπειρα ἄτακτα στίφη ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πέτρου τοῦ Ἐρημίτου καὶ ἄλλων μοναχῶν. Τὰ κύρια ὅμως σταυροφορικὰ στρατεύματα τῶν ἡγεμόνων καὶ ἵπποτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Γάλλων καὶ Νορμανδῶν, ἐξεκίνησαν τὸ ἐπόμενον ἔτος (1096). Ἦσαν δὲ οἱ ἐπισημότεροι τῶν ἀρχηγῶν τούτων : ὁ ἐκ Λοθαριγγίας Γοθοφρεΐδος ὁ Βουϊλλῶνος, ὁ ὁποῖος καὶ ὠνομάσθη Νέστωρ τῆς ἐκστρατείας διὰ τὴν ἡλικίαν, τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν σύνεσιν· Ροβέρτος ὁ δούξ τῆς Γαλλικῆς Νορμανδίας· Ροβέρτος ὁ κόμισ Φλανδρίας, ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας· Ραϋμοῦνδος ὁ κόμισ Τολώσης· Βοημοῦνδος ὁ υἱὸς τοῦ Ροβέρτου Γυϊσκάδου μετὰ τοῦ πολυθρυλήτου διὰ τὴν ἀνδρείαν του ἀνεψιοῦ του Ταγκρέδου· καὶ ὡς ἐπίτροπος τοῦ πάπα ὁ ἐπίσκοπος Ἀδεΐμαρος. Ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τούτους ἐτάλθησαν ἄπειρα πλήθη ἵπποτῶν καὶ μαχητῶν ἐν γένει ἕξ ὅλης τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν ὁποίαν μέγιστος εἶχεν ἐγερθῆ ἐνθουσιασμός διὰ τὴν ἐπιχείρησιν. Ὅλοι ὅμως οἱ ἐκστρατεύσαντες δὲν ἀφωσιώθησαν εἰς τὸ μέγα κίνημα μόνον ἐκ θρησκευτικῶν αἰσθημάτων. Πολλοὶ μετέσχον αὐτοῦ ἐκ πάθους πρὸς τὰς περιπετείας καὶ τὰς μάχας, ἄλλοι διὰ νὰ ζητήσουν τύχην, ἄλλοι διὰ νὰ μὴ ἐγκαταλείψουν τοὺς φίλους, ἄλλοι διὰ τὰ μὴ θεωρηθοῦν ἄνανδροι καὶ ὄχι ὀλίγοι διὰ νὰ διαφύγουν τοὺς δανειστάς των.

Πρῶτοι κατέφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ ὑπὸ τοὺς μοναχοὺς ἀσύντακτα στίφη τῶν σταυροφόρων, ἀφ' οὗ καθ' ὁδὸν ἐξετράπησαν εἰς ποικίλας λεηλασίας καὶ ἀταξίας καὶ ἐδεκατίσθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν μερῶν, διὰ τῶν ὁποίων διήλθον. Ὄταν ἐφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος συνεβούλευσεν αὐτοὺς νὰ μὴ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Ἀσίαν, πρὶν φθάσουν καὶ οἱ ἄλλοι σταυροφόροι. Αὐτοὶ ὅμως ἐπέμειναν καὶ ἤρχισαν νὰ κάμνουν καὶ ἐδῶ χειρότερα ἐκείνων τὰ ὁποῖα διέπραξαν καθ' ὁδόν. Δὲν ἤρκοῦντο μόνον εἰς τὸ νὰ λεηλατοῦν τὰς ἐπαύλεις καὶ τὰ παλάτια τὰ εἰς τὰ περίεξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ καὶ ἔθετον πῦρ εἰς αὐτά, ἐλεηλάτου

τάς ἐκκλησίας καὶ ἀφήρουν ἀπ' αὐτῶν καὶ αὐτὸν τὸν μόλυβδον τῆς στέγης. Εἶναι εὐκόλον νὰ ἐννοήσωμεν, ὁποίαν πικρίαν καὶ δυσπιστίαν ἢ διαγωγὴ αὕτη τῶν πρώτων σταυροφόρων ἐνέπνευσεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον. Ἀμέσως ἔσπευσε νὰ παρᾶσχη εἰς αὐτοὺς πλοῖα διὰ νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν τῆς Ἀσίας, ὅπου, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἐξωλοθρεύθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Μετ' ὀλίγον ἤρχισαν νὰ καταφθάνουν τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ κυρίως σταυροφορικά στρατεύματα μὲ περισσοτέραν βεβαίως τάξιν, ἀλλὰ πάντοτε μεγάλας ἐπιφέροντα καταστροφὰς εἰς τὰς χώρας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, διὰ τῶν ὁποίων διήρχοντο. Πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν ὁ Ἀλέξιος συμπεριεφέρθη μὲ πολλὴν διπλωματικὴν ἐπιδεξιότητα. Οὕτω κατενόησαν ὅτι ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἠδύναντο νὰ φέρουν εἰς πέρας τὴν ἐπιχείρησίν των. Διὰ τῶν χωρῶν αὐτοῦ διήλθον. Διὰ τῶν πλοίων αὐτοῦ ἔμελλον νὰ περάσουν εἰς τὴν Ἀσίαν. Δι' ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἔπρεπε νὰ συνοδευθοῦν, ἵνα καὶ ὡς ὀδηγοὶ χρησιμεύσουν εἰς αὐτοὺς ταῦτα καὶ ὡς ἐπίκουροι, ἀφ' οὗ ἐπρόκειτο περὶ ἐχθρῶν, τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες τόσον καλῶς ἐγνώριζον. Ὑποσχεθεὶς λοιπὸν ὁ Ἀλέξιος ὅτι θὰ παρᾶσχη εἰς αὐτοὺς πᾶσαν συνδρομὴν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀπήτησε παρ' αὐτῶν τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ ἀποδώσουν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ὅλας τὰς χώρας, τὰς ὁποίας θὰ ἀνακτήσουν ἀπὸ τῶν μουσουλμάνων. Τοῦτο ἄλλως τε ἦτο σύμφωνον καὶ μὲ τὸν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας των, τὴν λύτρωσιν δηλ. τῶν ἁγίων τόπων ἀπὸ τῶν ἀπίστων. Εἰς τὴν συνθήκην οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σταυροφόρων ἔμειναν σύμφωνοι. Ἐν λαμπρᾷ τελετῇ ὤμοσαν ὄρκον πίστεως καὶ ὑποτελείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ πολυτελεῆ δῶρα. Μετὰ τοῦτο δὲ διεβιβάσθησαν δι' αὐτοκρατορικῶν πλοίων εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἀλλὰ δυστυχῶς μὲ διαφόρους προφάσεις οἱ σταυροφόροι δὲν ἐτήρησαν τὰς ὑποσχέσεις των. Αὐταὶ δὲν συνεβιβάζοντο πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν καὶ πρὸ πάντων τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ὅστις κύριον σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας ἔθεώρει νὰ ὑπαγάγη ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης τὴν Ἀνατολήν.

Πρώτη πρᾶξις τῶν σταυροφόρων, ἀφ' οὗ διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἦτο νὰ προελάσουν καὶ νὰ πολιορκήσουν τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένην *Νίκαιαν*. Μετ' αὐτῶν ἦτο καὶ σῶμα

ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐκ 40 χιλ. ἀνδρῶν. Οἱ σταυροφόροι ἐνίκησαν τοὺς ἀντιπαραταχθέντας κατ' αὐτῶν Τούρκους. Ἄλλ' ἢ Νίκαια καλῶς ὠχυρωμένη ἀντέταξεν εἰς αὐτοὺς μεγάλην ἀντίστασιν. Ἐπὶ τέλους ὁμως πολιορκηθεῖσα στενωῶς τῇ συνδρομῇ ἰδίως τοῦ Ἀλεξίου παρεδόθη εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν (1097). Ἡ κατάληψις τῆς Νικαίας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, μολονότι σύμφωνος πρὸς τὰς συνθήκας, ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀφορμὴ τῶν προστριβῶν τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς μάτην ὁ Ἀλέξιος ἔκαμεν εἰς τοὺς σταυροφόρους πολλὰ δῶρα. Οὗτοι βαρέως ἔφερον ὅτι ἐστερήθησαν τῆς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Νικαίας λείας.

Μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Νικαίας οἱ σταυροφόροι διασχίσαντες τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου συνῆψαν πολλὰς μάχας πρὸς τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ πολλὴν ἔπαθον φθορὰν καὶ ἀπὸ τὰς μάχας καὶ ἀπὸ τὰς κακουχίας, εἰσῆλθον εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν ὁποίαν μετὰ πολιορκίαν 9 μηνῶν ἐκυρίευσαν διὰ προδοσίας (1098). Ἀλλὰ τότε οἱ σταυροφόροι ἔδειξαν τὰς διαθέσεις των. Ἀντὶ κατὰ τὰς μετὰ τοῦ Ἀλεξίου συμφωνίας νὰ παραδώσουν εἰς αὐτὸν τὴν πόλιν, κατεκράτησαν αὐτήν, ὁ δὲ διὰ δόλου γενόμενος κύριος αὐτῆς **Βοημοῦνδος** ἀνεκήρυσεν ἑαυτὸν ἡγεμόνα, τὸ δὲ χειρότερον ἐξεδίωξεν ἐξ αὐτῆς τὸν Ἕλληνα πατριόρχην καὶ τὸν ἑλληνικὸν κληρὸν καὶ ἐγκατέστησε λατῖνον τοιοῦτον. Προσέτι δὲ ἐκήρυσαν φανερὰ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους δῆθεν ἤλθον νὰ ἀπαλλάξουν ἀπὸ τῶν ἀλλοθρήσκων.

Διὰ τὴν παρασπονδίαν ἀφορμὴν εὗρον ὅτι ὁ Ἀλέξιος δὲν ἤλθε μετὰ στρατοῦ πρὸς βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τὰ συμπεφωνημένα. Ἄλλ' ἀκριβῶς πρὸς τοῦτο ὁ Ἀλέξιος εἶχε παρασκευάσει ἀξιόλογον πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν. Πρὸ τοῦ ὅμως νὰ προέλθῃ εἰς τὴν Συρίαν ἠσχολήθη εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἰδίως τὴν Σμύρνην καὶ τὴν Ἐφεσον, ἵνα καὶ χάριν τοῦ ἰδίου στρατοῦ του καὶ χάριν τῶν σταυροφόρων διατηρῆται ἢ μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως συγκοινωνία. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ οὐδὲ λόγος ἠδύνατο νὰ γίνῃ περὶ βοήθειας τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Οἱ σταυροφόροι μόνοι πλέον ἐπροχώρησαν πρὸς τὴν **Ἱερουσαλήμ**, τὴν ὁποίαν μετὰ πολιορκίαν ἑνὸς μηνὸς ἐκυρίευσαν ἐξ ἐφόδου (1099). Περιβόητος εἶναι ἡ σφαγὴ καὶ ἡ δῆωσις, εἰς τὰς ὁποίας προέβησαν οἱ σταυροφόροι κατὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Ἁγίας πόλεως. Μετὰ

τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ οἱ σταυροφόροι φανερὰ πλέον πα-
ραβαίνοντες τὰς μετὰ τοῦ Ἀλεξίου συμφωνίας ἴδρυσαν ἐνταῦθα
αὐτοτελὲς χριστιανικὸν κράτος φεουδαλικὸν ὀνομάσαντες αὐτὸ
βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀνηγόρευσαν βασιλεῖα αὐτοῦ τὸν
Γοδεφρεΐδον Βουϊλλῶνον. Σκληρῶς καὶ ἔδῳ οἱ σταυροφόροι
ἐφέρθησαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Ἐπέβαλον χεῖρα εἰς
ὄλας τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς περιουσίας των. Λατῖνοι ἐπίσκοποι
καὶ ἱερεῖς ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτάς, ὁ δὲ ἑλληνικὸς κληρὸς ἐξε-
διώχθη. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠδύνατο νὰ βλέπῃ μετ' ἀδιαφορίας
τὴν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων παράβασιν τῶν συνθηκῶν. Ἰδίως βα-
ρῶς ἔφερε τὴν διαγωγὴν τοῦ Βοημούνδου, ὁ ὁποῖος δὲν ἤρ-
κεῖτο εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλὰ καὶ ἤρχισε νὰ
προσβάλλῃ καὶ ἄλλας ἐκεῖ ἑλληνικὰς πόλεις. Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν
παρασκευάζει ἱκανὸν στρατὸν καὶ στόλον διὰ νὰ πολεμήσῃ αὐ-
τόν. Εἰς μάτην βοηθοῦν τὸν Βοημούνδον οἱ στόλοι τῶν Γενου-
αίων καὶ Πισατῶν. Ὁ στόλος τοῦ Ἀλεξίου καταναυμαχεῖ ἐπανει-
λημένως αὐτούς, οἱ δὲ στρατοὶ τοῦ ἀνακτοῦν ὄλην τὴν Κιλικίαν.
Ὁ Βοημούνδος ἀναγκάζεται νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα
στρατολογήσῃ νέας δυνάμεις, ἀφήνει δὲ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν
ἀντιπρόσωπόν του τὸν ἀνεψιόν του **Ταγκρέδον**.

Ἀλλ' ἤδη ὁ Βοημούνδος συναθροίσας νέας δυνάμεις ἀποφα-
σίζει νὰ ἐκτελέσῃ τὰ σχέδια τοῦ πατρὸς του περὶ καταλύσεως
τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἀποβιβάζεται εἰς Δυρράχιον (1107).
Ὁ Ἀλέξιος σπεύδει μετὰ στρατοῦ ἐκεῖ, καταλαμβάνει ὄλας τὰς
παρόδους καὶ τὸν πολιορκεῖ ἀπὸ ξηρᾶς εἰς τὴν παραλίαν τῆς
Ἰλλυρίας, ἐν ᾧ συγχρόνως κατὰ θάλασσαν ὁ αὐτοκρατορικὸς
στόλος ἐμποδίζει πᾶσαν ἐξ Ἰταλίας ἐπικουρίαν. Ὁ Βοημούνδος
περιέροχεται τότε εἰς δυσχερῆ θέσιν καὶ ἀναγκάζεται νὰ συνθη-
κολογήσῃ μετὰ τὸν Ἀλέξιον, ὀρκισθεὶς νὰ εἶναι ὑποτελεῖς του.
Ἀλλ' ὁ ἄπιστος Νορμανδὸς, μόλις ἐπανῆλθεν εἰς Ἰταλίαν, ἐτοι-
μάζεται διὰ νέαν κατὰ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐκστρατείαν. Εὐτυ-
χῶς δὲν ἐπρόφθασε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὰς παρασκευάς του,
διότι ἀπέθανεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνεψιὸς του Ταγκρέδος δὲν ἀνεγνώ-
ρισε τὸν Ἀλέξιον κατὰ τὴν συνθήκην.

Μετ' ὀλίγον (1118) ἀπέθανε καὶ ὁ Ἀλέξιος βασιλεύσας 37
ἔτη Ὁ Ἀλέξιος ἀνεδείχθη εἰς ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων βασιλέων
τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Παραλαβὸν κράτος εὐρισκόμενον
καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, κατώρ-

θωσε διὰ τῆς συνέσεώς του ὄχι μόνον νὰ παρακάμψη τοὺς ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Νορμανδῶν καὶ τοὺς ἐκ τῆς Α΄ σταυροφορίας σκοπέλους, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνακτήσῃ πολὺ μέρος τῆς Μ. Ἀσίας καὶ νὰ ἀνυψώσῃ τὸ γόητρον τοῦ κράτους.

6. Ἰωάννης Κομνηνὸς (1118 — 1143) καὶ Μανουὴλ Κομνηνὸς (1143 — 1180).

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἦτο ἀνὴρ μετριοπαθῆς καὶ χρηστὸς καὶ διὰ τὰς ἀρετὰς του αὐτὰς ἐπωνομάσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ **Καλογιάννης**. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἰωάννης δὲν εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰς περιπετείας, πρὸς τὰς ὁποίας ἐπάλαισεν ὁ Ἀλέξιος. Ἀλλὰ εἰς ὅλους τοὺς πολέμους, τοὺς ὁποίους διεξήγαγεν, ἀνεδείχθη ἀνδρείος μαχητῆς. Ἐπολέμησε πολλάκις πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀνέκτησε πολλὰ μέρη τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Φράγκους τῆς Ἀντιοχείας καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Μόνον εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἐνετῶν πόλεμον ἐδείχθη ἀτυχής. Θελήσας νὰ περιορίσῃ τὰ τόσον ὀλέθρια διὰ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους προνόμια τῶν Ἐνετῶν, περιῆλθεν εἰς πόλεμον μὲ αὐτούς. Οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ἐλεηλάτησαν τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Οὕτω δὲ ἠνάγκασαν τὸν Ἰωάννην νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ προνόμια τῶν.

Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἀποθνήσκων ἀφῆκε τὸν θρόνον ὄχι εἰς τὸν πρεσβύτερον, ἀλλ' εἰς τὸν νεώτερον υἱόν του **Μανουήλ**, θεωρήσας αὐτὸν πρὸς τοῦτο καταλληλότερον. Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον. Ὁ Μανουήλ ἀνεδείχθη ὁ ἡρωϊκώτερος τῶν βασιλέων, ὅσοι ποτὲ ἐκάθησαν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐχων τὸ σῶμα ἀθλητικόν, γενναιότητα ψυχῆς ἕκτακτον καὶ ἄσκησιν περὶ τὰ ὄπλα μεγάλην, ἐπεξήτει τὸν πόλεμον, θεωρῶν αὐτὸν ὡς τὴν εὐχαριστοτέραν του ἀσχολίαν, καὶ ἔγινε περιώνυμος διὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀνδρείαν του. Ὑπερέβη δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς περιωνύμους ἰππότητας τῆς Δύσεως, τοὺς ὁποίους ἐφιλοτιμήθη νὰ μιμηθῆ. Ὁ βίος αὐτοῦ διῆλθεν ὅλος εἰς τὸ στρατόπεδον. Καθ' ὅλην τὴν μακρὰν βασιλείαν του διεξήγαγε μακροὺς πολέμους πρὸς ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ κράτους καὶ κατῴρθωσε νὰ ἀνυψώσῃ τὸ γόητρον αὐτοῦ περισσότερον ἀκόμη τῶν ἐνδόξων προκατόχων του Ἀλεξίου καὶ Ἰωάννου.

Πρὸς Β. ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως βαρβάρων, τῶν Πετσενέγων, τῶν Οὐγγρων καὶ τῶν ἐπαναστατησάντων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Σέρβων καὶ Δαλματῶν.

Πρὸς Δ. ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν. Οἱ Νορμανδοὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπετέθησαν καὶ πάλιν ἐναντίον τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους. Διὰ τοῦ στόλου των κατέλαβον τὴν Κέρκυραν καὶ εἰσπλεύσαντες εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἐληλάτησαν πολλὰς πόλεις καὶ ἰδίως τὰς Θήβας καὶ τὴν Κόρινθον. Ἐκ τῶν πόλεων τούτων ἀπήγαγον πολὺν χρυσόν, ἄργυρον, πολυτίμους λίθους, μεταξωτὰ ὑφάσματα καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους, ἰδίως δὲ γυναῖκας μεταξουρογούς. Ἐκτοτε δὲ ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Σικελίαν ἡ μεταξουργία διὰ τῶν ἐκεῖ ἀπαχθέντων αἰχμαλώτων τούτων. Ὁ Μανουὴλ ὄχι μόνον ἐξεδίωξεν αὐτοὺς διὰ μακρῶν ἀγώνων ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκυρίευσεν πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια αὐτῶν.

Πρὸς Α. ὁ Μανουὴλ ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν Φράγκων καὶ ἠνάγκασε τὸν δοῦκα τῆς Ἀντιοχείας νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς κυρίαρχον. Ἰδίως ὅμως διεξήγαγε μακροὺς καὶ ἐπιτυχεῖς πολέμους ἐναντίον τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ Σελδζούκων Τούρκων, οἱ ὅποιοι τῶρα ἦσαν διηρημένοι εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη καὶ ἀνέκτησε πολλὰς χώρας αὐτῆς.

Ἄλλ' ὁ Μανουὴλ δὲν ἐδείχθη μόνον ἀκούραστος καὶ ἀκαταγώνιστος πολεμιστῆς. Ἐδείχθη ὡς ὁ πάππος τοῦ Ἀλέξιος, καὶ πολιτικὸς συνετὸς καὶ ἐπιδέξιος. Τὰ προτερήματά του δὲ ταῦτα ἐξεδήλωσεν εἰς τὴν ἐπ' αὐτοῦ γενομένην δευτέραν σταυροφορίαν.

7. Δευτέρα σταυροφορία.

Ἡ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἄλωσις τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἡ ἐκεῖ ἰδρυσις τοῦ φραγκικοῦ βασιλείου, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἀνεξωπύρησε τὸν ζήλον τῆς Εὐρώπης καὶ προεκάλεσε νέας ἐπιδρομὰς σταυροφόρων. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαιότατον, διότι τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπως ἦτο περιστοιχισμένον ὑπὸ πολεμιῶν, εἶχεν ἀνάγκην διαρκῶν ἐνισχύσεων διὰ νὰ διατηρηθῇ. Καὶ ἐξώρμησαν μὲν κατὰ τὸ ἔτος 1101 καὶ πάλιν πολυάριθμοι μαχηταὶ ἰδίως ἐκ Γερμανίας καὶ Ἰταλίας, ὁπόθεν ὀλίγοι εἶχον λάβει μέρος εἰς τὴν Α' σταυροφορίαν. Ἀλλὰ τὰ ἀσύντακτα ταῦτα πλήθη ἔστε-

ροῦντο ἀρχηγῶν δυναμένων νὰ ἐπιβληθοῦν. Ἐξετράπησαν λοιπὸν εἰς δεινὴν λεηλασίαν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἐπὶ τέλους διαπεραιωθέντες εἰς τὴν Ἀσίαν κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Τούρκων, ὀλίγοι δὲ μόνον ἐσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ εἰς Ἀντιόχειαν.

Ἄλλ' ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ ἐν Συρίᾳ σελδζουκικὸν κράτος εἶχεν ἀνάλαβει δυνάμεις καὶ ἐπιτιθέμενον κατὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἱερουσαλὴμ ὅλον ἐν περιώριζεν αὐτό. Ὁ βασιλεὺς λοιπὸν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐζήτησεν ἐπιμόνως τὴν ἐπικουρίαν τῆς Εὐρώπης. Τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ πάπα ἢ Εὐρώπῃ καὶ πάλιν ἐκινήθη. Δύο ἰσχυρότατοι ἡγεμόνες αὐτῆς ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας **Κορράδος Γ'** καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας **Λουδοβίκος Ζ'** ἀπεφάσισαν νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Συρίας μετὰ μεγάλου στρατοῦ ἵπποτῶν Γερμανῶν καὶ Γάλλων. Καὶ οἱ νέοι οὗτοι σταυροφόροι διῆλθον διὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐπαρχιῶν. Καὶ οὗτοι μὲ ὄλας τὰς περὶ τοῦ ἐναντίου ὑποσχέσεις τῶν ἀρχηγῶν ἐξετράπησαν εἰς δεινὴν τῆς χώρας λεηλασίαν. Καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἐπήρχετο ρῆξις μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἂν μὴ ἐπρολάμβανεν αὐτὴν ἡ σύνεσις τοῦ Μανουὴλ. Ἐπὶ τέλους (1147) ἔφθασαν πρὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί, ἀφ' οὗ ἐξηναγκάσθησαν νὰ δώσουν εἰς τὸν Μανουὴλ ὄρκον πίστεως καὶ ὑποτελείας, διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐνταῦθα ὁμοῦς ὑπέστησαν πολλὰς τλαιπωρίας, κατὰ τὰς ὁποίας ἀπωλέσθη τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στρατοῦ τῶν. Ὡστε μὲ πολὺ μικρὸν στρατὸν ἔφθασαν εἰς τὴν Συρίαν. Ἀφ' οὗ δὲ εἰς μάτην ἐπολιόρκησαν τὴν Δαμασκόν, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Εὐρώπην, χωρὶς τίποτε τὸ ἀξιόλογον νὰ κατορθώσουν.

8. Ἀλέξιος Β' (1180 - 1183) καὶ Ἀνδρόνικος (1183-1185)

Ἡ λάμψις καὶ τὸ μεγαλεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆλθε τὸ κράτος ἐπὶ τῶν πρώτων Κομνηνῶν, ἅμα ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο μόνον κατ' ἐπιφάνειαν καὶ ὅτι ὠφείλετο μόνον εἰς τὴν προσωπικὴν ἀξίαν τῶν αὐτοκρατόρων ἐκείνων. Μετ' αὐτοὺς τὸ κράτος ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὸν κατήφορον, εἰς τὸν ὁποῖον ἤρχισε νὰ φέρεται ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, καὶ μάλιστα μὲ περισσοτέραν ὀρηκτικότητα.

Τὸν Μανουὴλ διεδέχθη ὁ ἀνήλικος υἱὸς τοῦ **Ἀλέξιος Β'**

ἐπιτροπεύομενος ὑπὸ τῆς μητρὸς του, τῆς Γαλλίδος *Μαρίας*, τῆς θυγατρὸς τοῦ δουκὸς τῆς Ἀντιοχείας Ραϋμούνδου. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μανουὴλ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατῖνοι εἶχον ὑπερπλεονάσει. Ὑπῆρχον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν παροικίαι ὄχι μόνον Ἑνετικαὶ ἀλλὰ καὶ Γενουησίων, διότι καὶ εἰς αὐτοὺς ὁ Μανουὴλ ἐκδικούμενος τοὺς Ἑνετοὺς εἶχε παραχωρήσει ὅμοια προνόμια ἐπὶ μεγάλη βλάβῃ τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους. Ἐκτὸς τούτου ὁ Μανουὴλ ἔνεκα τῶν ἱπποτικῶν αὐτοῦ τάσεων περιστοιχίζετο ὑπὸ πολυαρίθμων Φράγκων ἱπποτῶν, οἱ ὁποῖοι νεμόμενοι εἰς τὰς ἐπαρχίας κτήματα πλούσια καὶ μεγάλα προεκάλουν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἐγχωρίων. Ἐναντίον ὅλων αὐτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἤδη ἐπὶ τοῦ Μανουὴλ ἐπεκράτει ὑπόκωφος ἀναβρασμός, ὁ ὁποῖος τότε κατεπνίγετο ὑπὸ τῆς ἰσχυρᾶς θελήσεως τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ ἀναβρασμός οὗτος προσλαβὼν τὸν χαρακτῆρα ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως ἐξεροράγη ἤδη ὡς στάσις κατὰ τῆς κυβερνήσεως τῆς Γαλλίδος καὶ καθολικῆς *Μαρίας* τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων τούτων περιστοιχιζομένης. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐθνικῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐτέθη ὁ ἕγγονος τοῦ Ἀλεξίου Α' καὶ ἐξάδελφος τοῦ Μανουὴλ *Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνός*.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἐκοσμεῖτο ὑπὸ σπανίων σωματικῶν καὶ πνευματικῶν προτερημάτων. Εἶχεν ἀνδρικὸν κάλλος καὶ ἠρόακλειον ρώμην καὶ ἦτο ἱπλότης ἀτρόμητος συνηθισμένος εἰς πᾶσαν ταιλαιπωρίαν. Προσέτι ἦτο ἡγεμονικὸς καὶ μέγας συνάμα στρατηγός, πολιτικὸς καὶ ρήτωρ. Μὲ αὐτὰ λοιπὸν τὰ προτερήματα θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποβῆ ὁ πολιτικὸς ἀναμορφωτῆς τοῦ ἔθνους του. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἐστερεῖτο ἠθικῶν ἀρχῶν, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς τότε κατεχούσης τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ ἔθνους θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας. Ἐπομένως ἀντὶ ὠφελείας ἀπέβη πρόξενος ἀνυπολογίστου βλάβης εἰς τὸ καταρρέον κράτος.

Ὁ Ἀνδρόνικος μετὰ βίον περιπετειώδη ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῆς κατὰ τῆς βασιλείσεως *Μαρίας* δυσσαρσεκείας τοῦ λαοῦ καταλαμβάνει τὴν ἀρχὴν ὡς ἐπίτροπος καὶ κηδεμὼν τοῦ ἀνηλίκου Ἀλεξίου. Πρώτη δὲ πράξις τῆς ἀρχῆς του εἶναι ὅτι ἐπένευρεν εἰς τὸν ἐξηγριωμένον ὄχλον τῆς πρωτευούσης νὰ προβῆ εἰς ἀθρόας σφαγὰς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατίνων. Τότε ἐξεροράγη τὸ ἄγριον ἐθνικὸν μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Λατίνων, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ γενεὰς ὅλας ὡς ἀσυνείδητοι ἔμποροι καὶ κεφαλαιοῦχοι ἐπι-

νον τὸ αἷμά των. Γυναῖκες, παῖδες, μοναχοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσθενεῖς ἐθανατώθησαν. Οἱ μάχιμοι ἄνδρες ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖά των ἐσώθησαν, ἀντεκδικούμενοι δὲ ἐλεηλάτησαν δεινῶς ὅλα τὰ παράλια τῆς Προποντίδος, τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Αἰγαίου, καὶ συνέλαβον ὅλα τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, ὅσα συνήνησαν καθ' ὁδόν. Ἄλλὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς σφαγῆς ἐκείνης δὲν περιορίσθησαν εἰς ταῦτα. Ἐκτοτε τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη ἐκορυφώθησαν καὶ ἐπήγαγον μετ' ὀλίγον καταστροφὰς μεγάλας.

Μετὰ τὴν σφαγὴν τῶν Λατίνων, ὁ Ἄνδρόνικος ἐθεωρήθη σωτὴρ. Δὲν ἠδύνατο λοιπὸν νὰ ἀρκῆται εἰς τὸν τίτλον μόνον τοῦ συναυτοκράτορος, ὡς οἱ μεγάλοι στρατηγοὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Μετ' ὀλίγον κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ὁ Ἀλέξιος στραγαλίζεται, ὁ δὲ Ἄνδρόνικος λαμβάνει ὄχι μόνον τὴν θέσιν του, ἀλλὰ καὶ τὴν νεαρὸν σύζυγόν του Ἀγνήν, τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Ζ'. Μετὰ τοῦτο δὲ στρέφει τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοργάνωσιν τοῦ κράτους. Οἱ μεγάλοι γαιοκτῆμονες ἔβαινον κατ' εὐθείαν εἰς τὸν ἔξαφανισμόν τῆς τάξεως τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν τὸ κύριον τῆς πολιτείας στήριγμα. Ὁ Ἄνδρόνικος ἐνόμισεν ὅτι πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἡρωϊκῶν φαρμάκων. Ἐπετέθη λοιπὸν κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας. Ὅλη ἡ βασιλεία τοῦ Ἄνδρονίκου εἶναι σειρὰ φυλακίσεων, τυφλώσεων, θανατικῶν ἐκτελέσεων καὶ δημεύσεων κατὰ τῶν μεγάλων ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν δημοσίων λειτουργῶν, οἱ ὅποιοι ἀπεγύμνωνον τοὺς μικροὺς ἰδιοκτήτας. Συγχρόνως τὰ φορολογικὰ βάρη τοῦ λαοῦ ἐλαφρύνονται, ὡς δικασταὶ ἐκλέγονται εὐσυνείδητοι ἀδωροδόκητοι ἄνδρες, οἱ μισθοὶ τῶν ὑπαλλήλων αὐξάνονται, αἱ δὲ τρυφλαὶ καὶ πολυδάπανοι ἐορταὶ τῆς ἀδλῆς παύουν.

Ἄλλ' ἡ ἐθνικὴ πολιτικὴ αὕτη τοῦ Ἄνδρονίκου δὲν ἠδύνατο παρὰ νὰ φέρῃ μεγάλην ἀντίδρασιν. Ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἐπαναστατεῖ. Κατ' ἀρχὰς ἡ σιδηρὰ χεὶρ τοῦ Ἄνδρονίκου καταστέλλει τὴν ἐπανάστασιν καὶ τιμωρεῖ σκληρῶς τοὺς ἐπαναστάτας. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἄλλος κίνδυνος ἐγείρεται ἐκ Δ. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγὴ τῶν Λατίνων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Νορμανδοὺς νὰ ἐπιχειρήσουν καὶ πάλιν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παλαιοῦ ὄνειρου των, τὴν κατάκτησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐτοιμάζουσι λοιπὸν καὶ πάλιν μέγαν στρα-

τόν καὶ στόλον καὶ καταλαμβάνουν τὸ Δυοράχιον. Ἐντεῦθεν δὲ ὁ μὲν στρατὸς διελάνει διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἀντίστασιν φθάνει εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ δὲ στόλος κυριεύει τὰς Ἰονίους νήσους, περιπλέει τὴν Πελοπόννησον καὶ διευθύνεται εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν. Ἡ πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης δὲν διήρκεσε πολὺ. Μετὰ 9 ἡμέρας ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν πολιορκητῶν (1185), παρὰ τῶν ὁποίων ἔπαθε τὰ πάνδεινα. Φόνοι, αἰχμαλωσίαι, ἀρπαγαί, λεηλασίαι κατέστρεψαν τὴν δευτέραν ταύτην πόλιν τοῦ κράτους. Ἦτο ἡ ἐκδίκησις τῶν Λατίνων διὰ τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγὰς. Τὸ χυθὲν τότε αἷμα ἠΰξησε τὸ ἔθνικὸν μῖσος καὶ ἤνοιξε μεταξὺ τῶν δύο λαῶν χάσμα ἀσυμπλήρωτον.

Ἄλλ' ἤδη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν αἱ συμφοραὶ αὗται καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν δημοσίων θεαμάτων ἤρχισε νὰ προκαλῆ δυσσάρεσκειαν καὶ αὐτοῦ τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου. Ἐκ ταύτης ἐπωφεληθεῖσα ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἐγείρει στάσιν ἐναντίον του, ἀνατρέπει αὐτὸν ἐκ τοῦ θρόνου καὶ τὸν φονεύει, ἀναβιβάζει δὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ ΚΑΙ Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ

1. 'Ισαάκιος Β'. 'Αλέξιος Γ'.

Διὰ τῆς ἀνόδου τοῦ 'Ισαακίου Ἀγγέλου εἰς τὸν θρόνον, ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἐθριαμβεύσεν, αἱ δὲ σωτήριοι τοῦ Ἀνδρονίκου μεταρρυθμίσεις παρῆλθον ἀνεπιστρεπτί. Καὶ ἐὰν μὲν ὁ 'Ισαάκιος καὶ οἱ διάδοχοί του ἐχοσμοῦντο ὑπὸ τῶν συνήθων εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν ταύτην στρατιωτικῶν ἀρετῶν, θὰ κατώρθουτο νὰ διατηρηθῆ ἡ ὑπὸ τῶν Κομνηνῶν προσδοθεῖσα εἰς τὸ κράτος λάμψις καὶ νὰ σωθῆ. Ἀλλὰ δυστυχῶς οὗτοι ἀπεδείχθησαν ἐντελῶς ἀνίκανοι διὰ νὰ κυβερνήσουν καὶ σώσουν τὸ πανταχόθεν προσβαλλόμενον κράτος. Ὄντως αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου περισταλεῖσαι καταχορήσεις τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν καὶ ἡ σπατάλη τῆς αὐτῆς ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐπιφέρουν μέγαν κλονισμόν εἰς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Ὡς ἐκ τούτου δὲ νέαι φορολογίαι ἐπιβάλλονται, αἱ ὁποῖαι πιέζουν τὸν λαὸν πολὺ. Ἐξ ἄλλου ἡ συγκεντρωτικὴ διοίκησις, ἡ ὁποία ἕως τώρα ἔσωσε τὸ κράτος, χαλαροῦται. Πολλοὶ μεγάλοι ἰδιοκτῆται καὶ ἄρχοντες ἀποβαίνουν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι εἰς τὰς ἐπαρχίας. Τοιοῦτοι ἦσαν π. χ. ὁ Κοντοστέφανος καὶ ὁ Καμύτσης εἰς τὴν Λαοδίκειαν τῆς Μ. Ἀσίας, οἱ Ραοὺλ, οἱ Πετραλεῖφαι εἰς τὴν Αἰτωλίαν, οἱ Μελισσηνοὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ὁ Λέων Χαμάρετος εἰς τὴν Λακωνικὴν, οἱ Σγουροὶ εἰς τὴν Κόρινθον, οἱ Βρανάδες, οἱ Καντακουζηνοὶ καὶ πλείστοι ἄλλοι.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ τύχη ἐδείχθη πρὸς τὸν 'Ισαάκιον εὐμενής. Ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Βρανᾶς κατώρθωσε νὰ νικήσῃ παρὰ τὸν Στρομόνα τοὺς ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως βαδίζοντας Νορμανδοὺς καὶ νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Ἀλλὰ τὸ εὐτυχὲς γεγονός δὲν κατώρθωσε νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα γενναιότερα φρονήματα. Ἡ ἀνικανότης καὶ ἡ ἀδράνεια τοῦ 'Ισαακίου ἦτο τοιαύτη, ὥστε τίποτε δὲν ἠδύνατο νὰ τὴν θεραπεύσῃ. Ἐν τῷ μεταξὺ δ' ἐπῆλ-

θεν ἄλλο γεγονός, ἢ ἐπανάστασις τῶν Βλαχοβουλγάρων, τὸ ὁποῖον ἔτι μᾶλλον ἐξησθένισε τὸ κράτος.

Οἱ Βούλγαροι εἶχον μὲν κατασυντριβῆ καὶ ὑποταχθῆ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐξελληνίσθησαν. Εἶχον διατηρήσει καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἔθιμά των καὶ οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ ὄνειροπολοῦν τὴν ἀνασύστασιν τοῦ κράτους των. (Αἱ καταπιέσεις δὲ τῶν εἰσπρακτόρων τῶν φόρων συχνὰ ὤθουν αὐτοὺς εἰς ἐπαναστάσεις. Καὶ ἔστασίαζον μὲν καὶ πρότερον κατ' ἐπανάληψιν, ἀλλ' αἱ στάσεις ἐκεῖναι εὐκόλως κατεστέλλοντο.) Ἐπὶ τῶν Ἀγγέλων ἔτι κατώρθωσαν νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ ἰδρῦσουν κράτος ἀνεξάρτητον. Εἰς τοῦτο δ' ἐβοήθησαν αὐτοὺς καὶ οἱ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστροῦ ἐγκατεστημένοι Βλάχοι.

Οἱ Βλάχοι προῆλθον ἐκ τῆς ἀναμειξέως τῶν πολυαρίθμων Ρωμαίων ἀποίκων, τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησε παρὰ τὸν Δούναβιν ὁ Τραϊανός, μετὰ τῶν ἰθαγενῶν τῆς χώρας κατοίκων. Οἱ Βλάχοι οὗτοι, οἱ ὁποῖοι κατόπιν ἀπετέλεσαν τὰς ρουμανικὰς ἡγεμονίας Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν, εἶχον διατελέσει ἐπὶ μακρὸν ὑποτελεῖς τῶν Ἀβάρων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Οὐγγρων. Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς δέ, τὰς ὁποίας αἱ βάρβαροι αὐταὶ φυλαὶ ἔκαμνον ἐντὸς τοῦ κράτους, ἔστρατολόγουν καὶ ἐκ τῶν Βλάχων τούτων καὶ ὡς ἐκ τούτου πολυάριθμοι ἐκ τούτων ἐγκατεστάθησαν καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον ἰδίως δὲ παρὰ τὸν Αἴμον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἥπειρον.

Μὲ τούτους Βλάχους λοιπὸν αὐτοὺς τοὺς παρὰ τὸν Αἴμον συνεινωμένοι οἱ Βούλγαροι ἐπαναστατοῦν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ γίνονται κύριοι ὅλης τῆς μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἴμου χώρας. Μάτην ὁ Ἰσαάκιος ἐξαποστέλλει κατ' αὐτῶν ἐπανελημμένως στρατούς. Οἱ στρατηγοὶ εἶναι ἀντάξιοι τοῦ κυρίου των καὶ ἠττῶνται ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀλλὰ ἤδη οἱ Βούλγαροι ἐπιχειροῦν ἐπιδρομὰς καὶ εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ συμμαχοῦν μὲ τοὺς Σέρβους. Ὀνειρεύονται νὰ ἐπανιδρῦσουν τὸ κράτος τοῦ Σαμουήλ. Ὁ Ἰσαάκιος ἀποφασίζει νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως κατ' αὐτῶν. Εἰς μίαν ὁμωσ ἐκ τῶν ἐκστρατειῶν του τούτων ὁ ἀδελφός του Ἀλέξιος συνωμοτεῖ ἐναντίον του, τὸν συλλαμβάνει καὶ ἀνέροχεται αὐτὸς ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ὁ Ἰσαάκιος τυφλωθεὶς φυλακίζεται μετὰ τοῦ υἱοῦ του Ἀλεξίου.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξιος Γ' δὲν ἐφάνη καλύτερος τοῦ ἀδελφοῦ

του. Ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ κράτους προέβαινε ταχέως. Οἱ κατὰ τόπους ἰσχυροὶ ἄρχοντες γίνονται ἀνεξάρτητοι. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν δὲ τέλος, ὅπου ἐγκατεστάθησάν καὶ πάλιν οἱ ἐκδιωχθέντες ξένοι, ἐπικρατεῖ πλήρης ἀναρχία. Ἐν ᾧ τὸ κράτος εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀθλίαν αὐτὴν κατάστασιν, νέα θύελλα ἐτοιμάζεται ἐκ Δυσμῶν, ἵνα δώσῃ εἰς αὐτὸ τὸ τελειωτικὸν κτύπημα.

2. Ἡ τρίτη σταυροφορία.

Τὸ 1175 μωαμεθανὸς τις στρατηγός, ὁ Σαλαδῖνος, καταλύσας τὴν ἐν Αἰγύπτῳ δυναστείαν τῶν Φατιμαδῶν χαλιφῶν ὑπήγαγε τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τὴν θρησκευτικὴν ἀρχὴν τοῦ ἐν Βαγδάτῃ Ἀββασίδου χαλίφου, ἀνέλαβε δὲ αὐτὸς τὴν ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ κυβέρνησιν τῆς χώρας ὡς σουλτᾶνος. Ὁ Σαλαδῖνος κατόπιν (1187) ἔξεστράτευσεν ἐναντίον τοῦ βασιλείου τῆς Ἰερουσαλήμ καὶ νίκησας τοὺς Φράγκους κατέλαβε τὴν ἱερὰν πόλιν. Ἢδη τὸ κράτος τῶν χριστιανῶν περιορίσθη εἰς τὴν βόρειον Παλαιστίνην. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐπροκάλεσεν εἰς τὴν Εὐρώπῃ τὴν τρίτην σταυροφορίαν. Τὴν ἀρχηγίαν αὐτῆς ἀνέλαβεν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος ὁ Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιπος ὁ Β' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Β'.

Ὁ Φρειδερίκος μετὰ 80 χιλιάδων ἵπποτων πορεύεται διὰ ξηρᾶς εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Ὁ στρατὸς τοῦ Βαρβαρόσσα δὲν ἦτο ὁποῖος ὁ τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ δὲ Φρειδερίκος ἦτο ἀνηρσυνετὸς καὶ μετριοπαθής. Οἱ Ἕλληνες ὅμως, οἱ ὁποῖοι εἶχον πάθει τόσα μέχρι τοῦδε ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους, ἐφέροντο πρὸς αὐτοὺς μετὰ δυσπιστίας καὶ παρενέβαλλον εἰς αὐτοὺς μυρίας δυσχερείας. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους καὶ πλοίων, τὰ ὅποια ὁ τότε αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος Ἀγγελος παρεχώρησεν εἰς αὐτούς, διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐδῶ ὁ Φρειδερίκος προήλασε νικηφόρος εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας καὶ νικήσας τοὺς Σελτζούκους κατέλαβε τὴν πρωτεύουσάν των Ἰκόνιον. Κατόπιν ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Κιλικίαν. Ἐδῶ ὅμως κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Κύδνου παρασυρθεὶς πνίγεται. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος τὸ περισσότερον μέρος τοῦ στρατοῦ ἐπέστρεψεν ὀπίσω, μικρὸν δὲ μέρος μόνον αὐτοῦ μετέβη εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου συνηντήθη μὲ τοὺς ἄλλους σταυροφόρους.

Οἱ δύο ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῆς σταυροφορίας, ὁ Φίλιπος τῆς

Γαλλίας και ὁ Ριχάρδος τῆς Ἀγγλίας, ἐπορεύθησαν διὰ θαλάσσης. Κατὰ τὸν πλοῦν μάλιστα οἱ Ἀγγλοὶ ἀφήρσαν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τὴν Κύπρον. Ἀφ' οὗ ἔφθασαν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, πολιορκοῦν καὶ κυριεύουν τὸ φρούριον τῆς Πτολεμαίδος (Ἀγ. Ἰωάννης τῆς Ἀκρας) καὶ συνάψαντες πολλὰς μάχας πρὸς τὸν Σαλαδῖνον ἀνακτοῦν πόλεις τινὰς εἰς τὴν Παλαιστίνην. Τὴν Ἱερουσαλήμ ὅμως δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀνακτήσουν. Συνωμολόγησαν μόνον μετὰ τὸν Σαλαδῖνον συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ἐπετρέπετο εἰς τοὺς χριστιανούς ἡ χάριν προσκυνήσεως μεταβάσις εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν.

3. Ἡ τετάρτη σταυροφορία.

Ἡ ἀποτυχία τῆς τρίτης σταυροφορίας προεκάλεσε μετ' ὀλίγα ἔτη τὴν τετάρτην. Ἦσαν δὲ αἱ περιστάσεις τῆς Συρίας κατάλληλοι διὰ τὴν ἐπιχείρησιν, διότι ἀποθανόντος τοῦ Σαλαδῖνου, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ περιῆλθον εἰς ἔριδας μεταξύ των. Ὁ τότε λοιπὸν πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' προεκήρυξε νέαν σταυροφορίαν. Ταύτης οἱ ἐπισημότεροι ἡγεμόνες ἦσαν ὁ **Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός** τῆς Σαβοΐας καὶ ὁ κόμης τῆς Φλανδρίας **Βαλδουίνος**. Ἀπεφασίσθη δὲ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν κακουχιῶν τῆς κατὰ ξηρὰν πορείας νὰ μεταβοῦν διὰ θαλάσσης εἰς τοὺς Ἁγίους τόπους. Συνκεντρώθησαν λοιπὸν οἱ σταυροφόροι εἰς τὴν Ἐνετίαν, ἵνα διὰ πλοίων αὐτῆς διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Παλαιστίνην. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερεν εἰς τοὺς Ἐνετούς, οἱ ὅποιοι εἶχον μεγάλα συμφέροντα μετὰ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ πρὸ μικροῦ εἶχον λάβει παρὰ τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου σπουδαῖα ἐμπορικὰ προνόμια. Ἐνεκα τούτου ὁ δόγης τῶν Ἐνετῶν, ὁ γηραιὸς (90 ἐτῶν) καὶ πανοῦργος **Δάνδολος**, ἐξήτησε παρ' αὐτῶν τόσην ἀμοιβήν, ὅσην ἐγνώριζεν ὅτι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ πληρώσουν οἱ σταυροφόροι. Συγχρόνως δὲ ἐπρότεινεν εἰς αὐτοὺς ἀντὶ μέρους τῆς ἀμοιβῆς αὐτῆς νὰ βοηθήσουν αὐτὸν διὰ τὴν καθυποτάξιν τὴν εἰς τὰ παράλια τῆς Δαλματίας πόλιν Ζάραν, ἣ ὁποία εἶχεν ἀποστατήσει ἀπὸ τῶν Ἐνετῶν. Οἱ σταυροφόροι ἐδέχθησαν καὶ ἡ Ζάρα ἐκυριεύθη.

Ἐν ᾧ ὅμως εὐρίσκοντο ἐνταῦθα, ἔρχεται πρὸς αὐτοὺς ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Ἀλέξιος παρακαλῶν αὐτοὺς νὰ τὸν ἀποκαταστήσουν εἰς τὸν πατρικὸν του θρόνον. Ὁ Ἀλέξιος κατορθώ-

σας νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῆς φυλακῆς εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν Δύσιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν. Κατὰ πρῶτον ἦλθε πρὸς τὸν πάπαν. Οὗτος δὲν ὑπεσχέθη μὲν εἰς αὐτόν τι, τὸν διηυκόλυνεν ὅμως νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς σταυροφόρους. Ὁ Ἀλέξιος ὑπέσχετο εἰς τοὺς σταυροφόρους τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, συνδρομὴν στρατιωτικὴν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν Ἁγίων τόπων καὶ μέγα ποσὸν χρημάτων, ἐξήτει δὲ παρ' αὐτῶν νὰ ἔλθουν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀποκαταστήσουν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῶν πατέρων του. Τὸ πρᾶγμα ἐσυμβιβάζετο ἄριστα μὲ τὰς προθέσεις τοῦ γηραιοῦ Δανδόλου, ἡ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσις ἀπεφασίσθη καὶ προσεκλήθη εἰς τὴν Ζάραν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ πάπας διεμαρτυρήθη διὰ τὴν παρεκτροπὴν τῆς σταυροφορίας. Ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον. Συγχρόνως ἐδήλωσεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ Ἕλληνες εἶναι ἄξιοι τιμωρίας, διότι δὲν ἀνεγνώριζον τὰς κυριαρχικὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης.

Ἡ σταυροφορικὴ λοιπὸν ἐκστρατεία διηυθύνθη κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1203 ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐπέβαινον 40 χιλ. ἄνδρες, ἐφάνη πρὸ αὐτῆς

4. Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων

Ὁ Ἀλέξιος Γ' πληροφορηθεὶς τοὺς σκοποὺς τῶν σταυροφόρων εἶχε φροντίσει περὶ ἐπισκευῆς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ εἶχε συναθροίσει εἰς αὐτὴν στρατὸν 60 χιλ. ἀνδρῶν. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἀνδρῶν τούτων ὀλίγοι ἠδύναντο νὰ παραταχθοῦν κατὰ τῶν σταυροφόρων. Διὰ τοῦτο οὗτοι ἠδυνήθησαν νὰ ἀποβιβασθοῦν ἀκωλύτως καὶ νὰ γίνουσι κύριοι τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ λιμένος τοῦ Κερατίου κόλπου, τοῦ ὁποῖου ἔθραυσαν τὴν φράσσουσαν τὸ στόμιον ἄλυσιν. Μετὰ ταῦτα δὲ ἤρχισαν νὰ πολιορκοῦν τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ἐξοδοὶ τινες τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων ἀπέβησαν ἄνευ ἀποτελέσματος καὶ ὁ Ἀλέξιος Γ' μετὰ πολιορκίαν ὀλίγων ἡμερῶν ἀπελπισθεὶς ἐγκατέλειψε τὴν πόλιν. Τότε οἱ ἐν τῇ πόλει ἐξήγαγον ἐκ τῆς φυλακῆς τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελον καὶ ἀποκατέστησαν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον. Ὁ Ἰσαάκιος ἐπεκύρωσε τὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει μετὰ τῶν σταυροφόρων ὁ υἱὸς του, καὶ ὁ Ἀλέξιος συνοδευόμενος ὑπὸ

τῶν ἡγεμόνων τῶν σταυροφόρων εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνεκηρύχθη συμβασιλεὺς τοῦ πατρὸς του ὡς Ἀλέξιος Δ'.

Ἄλλ' ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὄρων τῆς συνθήκης ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἦτο εὐκόλος. Ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ὁπωσδήποτε ἐξετελέσθη. Ὁ Ἀλέξιος ἔσπευσε νὰ στείλῃ ὁμολογίαν πίστεως εἰς τὸν πάπαν, ὃ δὲ πατριάρχης Καματηρὸς βιασθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀνεκήρυξεν ἐν τῷ Ναῶ τῆς Ἀγίας Σοφίας τὸν Ἰννοκέντιον Γ' ὡς πρῶτον ἐπὶ τῆς γῆς ἐπίτροπον τοῦ Σωτῆρος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ πάπας δὲν ἔμεινεν εὐχαριστημένος ἐκ τούτου, διότι τὸ γενόμενον δὲν ἐσήμαινε τὴν πλήρη ὑποταγὴν τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἄλλ' οἱ σταυροφόροι καὶ ἰδίως οἱ Ἑνετοὶ δὲν ἐνδιεφέροντο τόσον διὰ τὸ ζήτημά τοῦτο, ὅσον διὰ τὴν πληρωμὴν τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ, τὸ ὁποῖον ὑπεσχέθη εἰς αὐτοὺς ὁ Ἀλέξιος. Ἄλλ' ὅσας καὶ ἂν κατέβαλλε προσπαθείας, ὅσας καταπίσεις καὶ ἂν ἔκαμνεν ὁ Ἀλέξιος, δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ εἴσπραξις τόσον μεγάλου ποσοῦ καὶ οἱ σταυροφόροι παρέμενον πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοῦναντίον καὶ ἡ ὁμολογία πίστεως εἰς τὸν πάπαν καὶ ἡ ἀλαζὼν συμπεριφορὰ τῶν σταυροφόρων καὶ αἱ πρὸς εἴσπραξιν χρημάτων καταπίσεις τοῦ Ἀλεξίου ἐξήγειραν τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος ἐπαναστατήσας καθαιρεῖ τοὺς ἀνικάνους βασιλεῖς καὶ ἀναγορεύει βσιλέα τὸν ἱκανὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον τὸν ἐπονομαζόμενον Μούρτζουφλον, συγγενῆ τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν. Ὁ γέρον Ἰσαάκιος ἐκ τῆς λύπης του ἀπέθανεν. Ὁ Ἀλέξιος Δ' φρονεῦται.

Ὁ Μούρτζουφλος ἅμα καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἀρνεῖται νὰ κάμῃ εἰς τοὺς σταυροφόρους νέας πληρωμὰς καὶ προσκαλεῖ αὐτοὺς ἐν τὸς 8 ἡμερῶν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν χώραν. Δυστυχῶς τὰ πράγματα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς γενναίας προθέσεις τοῦ νέου αὐτοκράτορος. Οἱ σταυροφόροι ἐπολιορκήσαν τὴν πόλιν καὶ ἤρχισαν τὰς κατ' αὐτῆς ἐπιθέσεις. Ὁ αὐτοκράτωρ μάχεται γενναίως, ἀλλ' οὐδὲν κατορθώνει. Τέλος τὴν 12 Ἀπριλίου 1204 γίνεται μεγάλη ἔφοδος τῶν σταυροφόρων, κατὰ τὴν ὁποίαν κατορθώνουν νὰ ἀναβοῦν τὰ τείχη καὶ νὰ γίνουν κύριοι μέρους τῆς πόλεως. Ἡ φρουρὰ ἐντρομος τρέπεται εἰς φυγὴν, ὃ δὲ αὐτοκράτωρ ἀπελπισθεὶς φεύγει ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀρχοντές τινες τότε μὴ ἀπελπισθέντες ἀκόμη περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως συνελθόντες εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας ἀνακηρύττουν αὐτοκράτορα τὸν γενναῖον πολεμιστὴν Θεό-

δαρον Δάσκαριν. Ἐπειδὴ οὗτος εἰς μάτην προσπαθεῖ νὰ ἐμψυχώσῃ τὸν λαὸν διὰ νὰ ἀντισταθῇ. Ἀπελπισθεῖς καὶ οὗτος, φεύγει ἐκ τῆς πόλεως μὲ ὀλίγους ὁπαδούς του. Ἦδη οἱ σταυροφόροι προσέλαβον ὡς σύμμαχον τὸ πῦρ καὶ ὑπὸ τούτου βοηθηόμενοι γίνονται κύριοι τῆς πόλεως.

Αἱ σφαγαί, αἱ ἀρπαγαί, αἱ ἱεροσυλῖαι καὶ αἱ καταστροφαί, αἱ ὅποια ἐπηκολούθησαν τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν δῆθεν στρατιωτῶν τούτων τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ἀπερίγραπτοι. Διήρπασαν τὰ πάντα. Ἐληλάτησαν τὰ μεγαλοπρεπῆ μέγαρα καὶ τὰς πτωχὰς οἰκίας, τὰ ἅγια ποτήρια μετεχειρίσθησαν διὰ νὰ πίνουν οἶνον, αὐτὴν δὲ τὴν Ἁγίαν τράπεζαν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τὴν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἄλλων πολυτίμων ὑλῶν κατασκευασμένην κατεκερμάτισαν καὶ διενεμήθησαν οἱ σταυροφόροι. Οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι, ὅσοι διέφυγον τὴν σφαγὴν, καὶ ἰδίως οἱ τῆς ἀνωτέρας τάξεως, φεύγουν καὶ πληροῦν τὰ περὶχωρα τῆς πόλεως εὐχαριστημένοι, ὅσοι ἐξ αὐτῶν κατώρθωσαν νὰ διασώσουν τὴν τιμὴν τῶν οἰκογενειῶν των.

Ἄλλ' οὐδὲ τῶν καλλιτεχνημάτων ἐφείσθησαν, τὰ ὅποια ἐπὶ 900 ἔτη εἶχον συγκεντρώσει οἱ αὐτοκράτορες πρὸς στολισμὸν τῶν πλατειῶν, τῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων. Κατεστράφησαν τότε ἅπειρα ἔργα τέχνης, τοῦ Φειδίου, τοῦ Πραξιτέλους καὶ ἄλλων μεγάλων καλλιτεχνῶν. Ἀκόμη θλιβερότερα ὅμως εἶναι ἄλλη καταστροφή. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ πνευματικὴ τοῦ κόσμου πρωτεύουσα. Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν πλουσίων καὶ μορφωμένων μεγιστάνων αὐτῆς ἦσαν συγκεντρωμένα ὅλα τὰ χειρόγραφα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας. Ὅλα ταῦτα κατὰ τὰς πυρκαϊὰς τῆς πόλεως τὰς γενομένας κατὰ τὴν ἄλωσιν ἐξηφανίσθησαν. Ἐπομένως πολλὰ ἀριστουργήματα καὶ τοῦ πεζοῦ καὶ τοῦ ἐμμέτρου λόγου ἐχάθησαν διὰ παντός.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ μέγα προπύργιον τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ ὅποιον ἐπὶ 9 αἰῶνας ἀπέκρουσε τὰς ἐπιδρομὰς τῆς Ἀσιανῆς βαρβαρότητος καὶ τοῦ ἰσλαμισμού, κατέστρεψαν αὐτοὶ οἱ χριστιανοὶ Εὐρωπαῖοι καὶ ἤνοιξαν τὴν ὁδὸν τῆς εἰς τὴν Εὐρώπην εἰσδύσεως τῶν Τούρκων.

1. Ἡ διανομὴ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ σταυροφόροι κυριεύσαντες εὐκόλως τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνόμισαν ὅτι ἐπίσης εὐκόλως θὰ γίνουσι κύριοι καὶ ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας. Διεμοίρασαν λοιπὸν αὐτὴν ἐκ τῶν προτέρων μεταξὺ τῶν. Καὶ αὐτοκράτωρ μὲν (ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός. Ἐνετὸς δὲν συνέφερε νὰ λάβῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ὁ ἰσχυρὸς Βονιφάτιος, ὁ ὁποῖος ἦτο πιθανὸν διὰ τῆς μετριοπαθείας του καὶ τοῦ εὐλαβεῖος χαρακτήρος του, προσελκύνοντες τοὺς ἐγχωρίους νὰ ιδρύσῃ ἰσχυρὰν αὐτοκρατορίαν. Διὰ τῶν ραδιουργιῶν λοιπὸν τοῦ πονηροῦ Δανδόλου) ἐξελέχθη (αὐτοκράτωρ) ὁ κόμης τῆς Φλάνδριας **Βαλδουῖνος**, τὸν ὁποῖον οἱ Ἐνετοὶ ἠλπίζον ὅτι θὰ ἄγουν καὶ θὰ φέρουν, ὅπως ἤθελον. Ἐκτὸς δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Βαλδουῖνος ἔλαβε τὴν Θράκην καὶ ὅλας τὰς ἐν Ἀσίᾳ κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ **Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός** ἔλαβεν ὡς ὑποτελής τοῦ αὐτοκράτορος τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα μὲ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ δὲ Ἐνετοὶ τέλος ἀποβλέποντες ἰδίως εἰς τὰ ἐμπορικά τῶν συμφέροντα ἐπροτίμησαν νὰ λάβουν ὅλας τὰς νήσους, τὴν Πελοπόννησον, τὴν Ἡπειρὸν καὶ προσέτι αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ ἡμισυ μέρος. Σύμφωνα τέλος μὲ τὴν συμφωνίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον κάμει πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἐπειδὴ αὐτοκράτωρ ἐξελέχθη Φράγκος, ὁ πατριάρχης ἔπρεπε νὰ εἶναι Ἐνετὸς καὶ τοιοῦτος ἔγινεν ὁ **Θωμᾶς Μοροζίνης**.

Ἄλλὰ ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνῃ μὲ τὰς χεῖρας σταυρωμένας, ὅπως ἐνόμισαν οἱ κατακτηταί. Ἐάν ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκυριεύθη διὰ τὴν ἀνικανότητα τῶν Ἀγγέλων, αἱ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους διέσφζον ἰσχυρὸν τὸ αἶσθημα τῆς πρὸς τὸ πάτριον θρήσκευμα ἀφοσιώσεως, καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἰσχυρὰν συνείδησιν τῆς ἰδίας ἐθνότητος. Αὐταὶ λοιπὸν ἀντετάχθησαν καρτερικῶς εἰς τοὺς δυνάστας ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐπεδίωκον νὰ κα-

ταστρέψουν καὶ τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἔθνους ὑπαρξιν. Ἄλλ' ἄς παρακολουθήσωμεν ἐν ἑκαστὸν ἐκ τῶν λατινικῶν κρατῶν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν πρὸς κατάκτησιν τῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι ἔλαχον εἰς αὐτά.

2. Ἡ κατάκτησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων. Σχηματισμὸς νέων ἑλληνικῶν κρατῶν.

Αἱ αὐτοκρατορίαι Νικαίας καὶ Τραπεζοῦντος. Ὅταν ὁ Βαλδουῖνος ἐτρόπη εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν ἀσιατικῶν ἐπαρχιῶν εὐρέθη πρὸ ἀντιστάσεως ἀπροσδοκίτου. Εἶδομεν ὅτι ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ, ὅταν οἱ Φράγκοι ἦσαν πλέον ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐμψυχώσῃ τὸν λαὸν πρὸς ἀντίστασιν ἔφυγε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκεῖ ἐπεριστοιχίσθη ὑπὸ τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πολυαριθμῶν προσφύγων, ὑπεχρέωσε δὲ τοὺς ἐν Μ. Ἀσίᾳ τοπικοὺς ἀρχοντας, ἄλλους μὲν διὰ τῆς βίας, ἄλλους δὲ διὰ τῆς πειθοῦς νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχίαν του. Μετὰ τοῦτο συγκαλέσας εἰς τὴν Νίκαιαν μεγάλην σύνοδον πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ καὶ ἐστέρφη πανηγυρικῶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Τοιοῦτοτρόπως ἰδρῦθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν νέον κράτος ἑλληνικόν, ἡ *αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας*, περιλαμβάνον ὅλην τὴν δυτικὴν παραλίαν αὐτῆς, διότι τὰ μεσόγεια κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Λάσκαρις δὲν ἠδυνήθη ποτὲ νὰ νικήσῃ ἐκ παρατάξεως τοὺς ἐπιτεθέντας κατ' αὐτοῦ Φράγκους. Ἄλλ' ὅμως ἐπέμενε τόσον ἀντιπαλαίων κατ' αὐτῶν, ὅστε δὲν ἄφησεν αὐτοὺς νὰ προχωρήσουν πολὺ πέραν τοῦ Βοσπόρου. Ἐὰν τότε ὅλαι αἱ κατὰ τὴν Μ. Ἀσίαν ἑλληνικαὶ δυνάμεις ἦσαν συνενωμέναι, ἴσως εὐθὺς ἀμέσως θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνακτήσουν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Δυστυχῶς αὐταὶ διηρέθησαν.

Εἰς τὰ ΒΑ. παράλια συνέστη ἄλλο κράτος μὲ ἔδραν τὴν Τραπεζοῦντα ὑπὸ τὸν ἕγγονον τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ Ἀλέξιον Α'. Τὸ κράτος τοῦτο μὲ τὸ ἐμπόριον τῶν χωρῶν αὐτῶν ἔγινε πλούσιον καὶ ἰσχυρόν. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ *αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος* ὄχι μόνον δὲν συνέπραξε μετὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἐκυριαρχίαν τῶν Φράγκων.

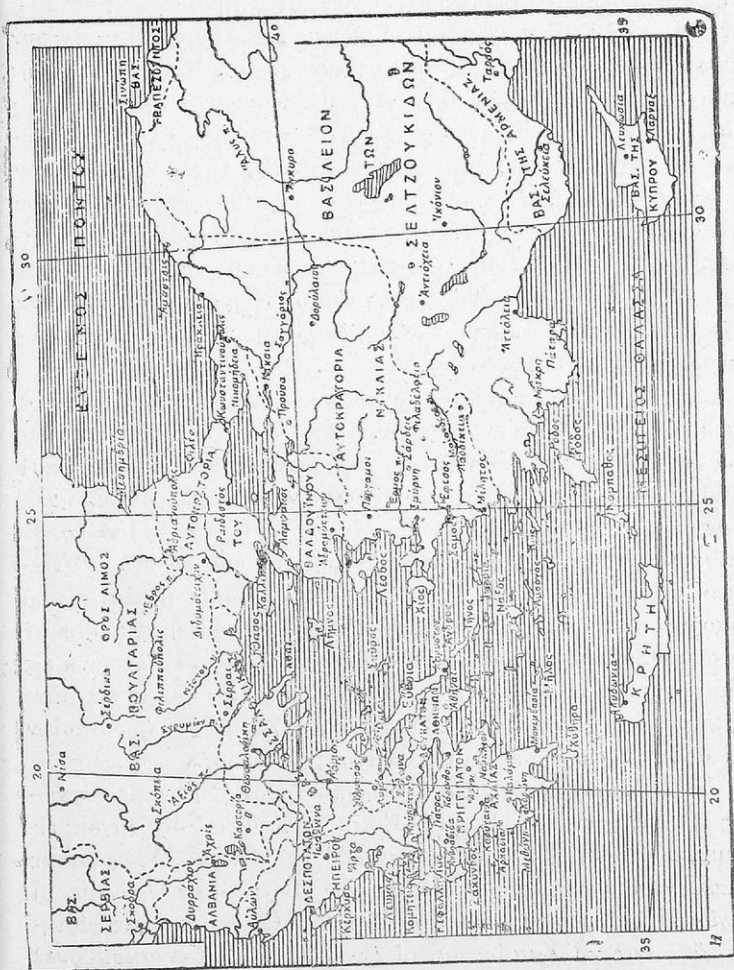
Ἡ Θράκη. Ἡ κατάκτησις τῆς Θράκης ὑπὸ τῶν Φράγκων

δὲν συνήντησε κατ' ἀρχὰς μεγάλας δυσκολίας. Οἱ Φράγκοι ὅμως κατ' αὐτὴν ἐπέφεραν εἰς τὴν χώραν μεγάλας καταστροφάς, αἱ ὁποῖαι ἐκορύφωσαν τὸ ἔθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν μῖσος τῶν δύο λαῶν. Ἐνεκα τούτου οἱ Ἕλληνες δὲν διστάζουν τώρα νὰ συνεννοηθῶν μὲ τοὺς ἄσπονδοτέρους τῶν ἐχθρῶν διὰ νὰ ἀπαλλαγθοῦν ἀπὸ τὰς καταπιέσεις τῶν Φράγκων. Συνεννοοῦνται μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἰωαννίση καὶ ἐπαναστατοῦν. Βούλγαροι καὶ Ἕλληνες νικοῦν τοὺς κατ' αὐτῶν ἐπελθόντας Φράγκους περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν (1205). Εἰς τὴν μάχην μάλιστα αὐτὴν γίνεται ἄφαντος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος καὶ τὸν διαδέχεται ὁ ἀδελφός του Ἑρρίκος.

Ἄλλ' ἤδη οἱ Ἕλληνες ὑφίστανται καὶ ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων χειρότερα καὶ μετανοοῦν διὰ τὴν μετ' αὐτῶν συμμαχίαν. Ἀποφασίζουσι λοιπὸν νὰ ἔλθουν εἰς συνεννόησιν μὲ τοὺς Φράγκους. Εὐτυχῶς καὶ οἱ Φράγκοι εἶχον κατανοήσει ὅτι ἔπρεπε νὰ συμπεριφεροῦν ἐπιεικέστερον πρὸς τοὺς κατακτηθέντας καὶ ἡ συνεννόησις ἐπῆλθεν. Οἱ Φράγκοι ὄχι μόνον ὑπεσχέθησαν νὰ σεβασθοῦν τὰς κτήσεις καὶ τὰ ἀστικά δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὸν **Θεόδωρον Βρανᾶν** Κομνηνὸν τὰς ἐπαρχίας Ἀδριανουπόλεως καὶ Διδυμοτείχου ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ πληρώνη ἐτήσιον φόρον καὶ νὰ παρέχη ἐν ἀνάγκῃ στρατὸν 500 μαχητῶν εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἀνεγνώρισαν δηλ. αὐτὸν ὡς ἓνα ὑποτελῆ φεουδάρχη ἴσον σχεδὸν κατὰ τὸ ἀξίωμα μὲ τὸν Βονιφάτιον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνίοτε ὁ Θεόδωρος οὗτος βασιλεὺς τῆς Ἀδριανουπόλεως ὀνομάζεται. Κατόπιν τῆς συνεννόησεως ταύτης ὁ Ἰωαννίσης μὴ τολμῶν νὰ ἀντιπαραταχθῆ κατὰ τῶν Φράγκων ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια, ἀφ' οὗ ἐληλάτησε τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

Ἡ Μακεδονία, Θεσσαλία καὶ Στερεὰ Ἑλλάς. Ὁ Βονιφάτιος εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν χωρῶν τοῦ ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. (Εἰς τοῦτο διηκολύνε πολὺ αὐτὸν τὸ ὅτι λαβὼν σύζυγον τὴν χήραν τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγελου Μαργαρίταν τὴν ἐξ Οὐγγαρίας εἶχε μαζί του κατὰ τὴν ἐκστρατείαν καὶ τὸν πρόγονόν του Μανουὴλ Ἀγγελον, υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ Ἕλληνες εὐπατρίδαι παρηκολούθουν αὐτὸν προσελκυσθέντες ὑπὸ τῆς μετριοπαθείας του. Ἄνευ λοιπὸν ἀντιστάσεως κατέλαβεν ὅλην τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν. Ἐδῶ ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῆ εἰς αὐτὸν ὁ Λέων Σγούρος, ὁ ἀρχὼν τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Κορίνθου, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξὺ

είχε γίνει κύριος ὅλης τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ εἶχε
 προσλάβει μέχρι Λαρίσης. Ἄμα ὁμοῦ ἐπλησίασεν ὁ Βονιφάτιος,
 ὁ Σγουρός ὑπεχώρησε καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν Ἄκροκόρινθον· τότε
 ὁ Βονιφάτιος ἀκωλύτως ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος

Εἰκ. 16. Αἱ Ἑλληνικαὶ χώραι ἐπὶ Φραγκοκρατίας.

μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ.) Ὅλας τὰς χώρας ταύτας ὁ Βονιφάτιος δι-
 μοίρασε κατὰ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα εἰς τοὺς συναγωνιστάς
 του ὡς ὑποτελεῖς. Ἀποτελέσθησαν λοιπὸν ἐξ αὐτῶν διάφοροι
 μικροὶ ἡγεμονίαι ἐξαρτώμεναι ἐκ τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονί-

κης. Ἐκ τούτων ἐπισημοτέρα ἀπέβη τὸ **Δουκάτον τῶν Ἀθη-
νῶν καὶ τῶν Θηβῶν** τὸ δοθὲν εἰς τὸν Γάλλον Ὀθωνα Δελαρός.

Τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου. Ἐν ᾧ ὁ Βονιφάτιος προή-
λαυεν ἀκολύτως ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ Ἴσθμοῦ, δυτικῶς
τῆς Θεσσαλίας ὁ ἑλληνισμὸς ὕψωνε τὴν σημαίαν ἀντιστάσεως
γενναίως. Οἱ ὄρειοι κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων δὲν ἐννόουν
νὰ ὑποταχθῶν εἰς τοὺς ξένους ἀτακτητάς. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς
ἀντιστάσεως ἐτέθη ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος Κομνηνός. Οὗτος κατα-
τίσας ἀξιόλογον στρατὸν ἐκ τῶν ὄρεινῶν τούτων Ἑλλήνων ἴδρυ-
σεν εἰς τὴν Ἡπειρον, τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν ἴδιον
ἑλληνικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον πρὸς Β. ἐξετάθη μέχρι Δυρραχίου
καὶ πρὸς Ν. μέχρι τῆς Ναυπάκτου προσέλαβε δὲ καὶ τὴν δυτι-
κωτέραν Θεσσαλίαν καὶ αὐτὴν τὴν Κέρκυραν, τὴν ὁποίαν εἶχον
καταλάβει οἱ Ἑνετοί. Τὸ κράτος τοῦτο ὠνομάσθη **Δεσποτάτον
τῆς Ἑλλάδος** καὶ ὁ ἡγεμὼν αὐτοῦ Δεσπότης τῆς Ἑλλάδος, πρω-
τεύουσαν δὲ εἶχε τὴν Ἄρταν.

Αἱ χώραι αὗται κατὰ τὴν συνθήκην τῆς διανομῆς ἔπρεπε νὰ
καταληφθῶν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν. Οὗτοι ὅμως ὄχι μόνον δὲν εἶ-
χον ἐπαρκῆ πρὸς τοῦτο στρατόν, ἀλλ' ἐκινδύνευον νὰ χάσουν καὶ
αὐτὸ τὸ Δυρράχιον, τὸ ὁποῖον εἶχον μὲν καταλάβει οὗτοι, ἠπεί-
λουν ὅμως βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ οἱ Ἰθαγενεῖς τῶν ὄρέων
κάτοικοι, οἱ νῦν τὸ πρῶτον ἐμφανιζόμενοι ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀλ-
βανοί. Ἐξ ἄλλου οἱ Ἑνετοὶ ἀπέβλεπον πάντοτε μᾶλλον εἰς τὰ
ἐμπορικά των συμφέροντα. Ἔνεκα ὅλων τούτων ἠναγκάσθησαν
νὰ συμβιβασθῶν μὲ τὸν Μιχαὴλ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ πληρώνη εἰς
αὐτοὺς μικρὸν τινα φόρον, νὰ παραχωρήσῃ ἴδιον τμήμα εἰς οἶαν-
δήποτε πόλιν ἠθελον ζητήσῃ τοῦτο καὶ νὰ παρέχῃ προστασίαν
καὶ ἀτέλειαν φόρων εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ἐμπόρους.

Ἡ Πελοπόννησος. Καὶ ἡ Πελοπόννησος ἀνήκειν εἰς τὰς χώ-
ρας τὰς ἐπιτραπείσας εἰς τοὺς Ἑνετούς, ἀλλά, δι' οὓς λόγους εἴ-
πομεν, οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ καταλάβουν αὐτήν. Ἀπεφάσισαν
λοιπὸν νὰ τὴν καταλάβουν οἱ ὑπὸ τὸν Βονιφάτιον Φράγκοι, οἱ
ὁποῖοι εἶχον φθάσει μέχρι τοῦ Ἴσθμοῦ. Οἱ ἐντόπιοι ἀνεξάρτη-
τοι ἄρχοντες οἱ **Χαμάρειοι**, οἱ **Βρανάδες**, οἱ **Καντακουζηνοὶ**
καὶ πρὸ πάντων ὁ ἄρχων τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ναυπλίου **Λέων
Σγουρός** ἀντέταξαν ἀπεγνωσμένην ἀντίστασιν. Ἄλλ' εἰς μάτην.
Οἱ Φράγκοι μετὰ μακροὺς ἀγῶνας ἔγιναν κύριοι ὅλης τῆς Πελο-
ποννήσου. Εἰς τοῦτο πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ καλὴ αὐτῶν πρὸς

τοὺς ἔντοπιούς συμπεριφορά. Αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες καὶ οἱ ἄρχοντες τῶν διατηροῦν ὅλα τὰ προνόμια καὶ τὰς ἐλευθερίας τῶν. Ἡ γλῶσσα δέ, ἡ θρησκεία καὶ ὅλαι αἱ συνήθειαι αὐτῶν εἶναι σεβασταί. Τὴν Πελοπόννησον ἢ, ὅπως ὠνομάζετο τότε ὑπὸ τῶν Φράγκων, τὸν Μωρέαν οἱ Φράγκοι διαίρεσαν εἰς βαρωνίας διαωργάνωσαν κατὰ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα. Ὁ ἀνώτερος ὄλων, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ βαρῶνοι ὅλοι εἶναι ὑποτελεῖς, ὀνομάζεται *πρίγκηψ τῆς Ἀχαΐας ἢ τοῦ Μωρέως*. Τοιοῦτος δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο ὁ *Γουλιέλμος Σαμπλίτης*. Ἀπελθόντος ὁμως τούτου εἰς Γαλλίαν ἔγινεν ὁ *Γοδοφρέδος Βιλλεαρδουῖνος*, εἰς τὸν οἶκον τοῦ ὁποίου παρέμεινε τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας.

Ἡ Ἑνετία ἐκ τῆς Πελοποννήσου δὲν εἶχε παρὰ μόνον τὰ φρούρια τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης καὶ τὴν ψιλὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς χώρας, διότι ὁ πρίγκηψ τῆς Ἀχαΐας ἐθεωρεῖτο ὑποτελής εἰς αὐτήν.

Αἱ νῆσοι. Καὶ αἱ νῆσοι ὅλαι εἶχον κατακυρωθῆ εἰς τὴν Ἑνετίαν. Ἐκ τούτων ὁμως αὕτη μόνον τὴν *Κρήτην* κατέλαβεν ἀμέσως κατόπιν μακρῶν ἀγῶνων πρὸς τοὺς Γενουαίους, οἱ ὁποῖοι εἶχον προκαταλάβει αὐτήν.

Τὴν *Εὐβοίαν* κατέλαβον Φράγκοι ἐκ τῶν περὶ τὸν Βονιφάτιον. Οἱ Ἑνετοὶ ἠρκέσθησαν εἰς τὸ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς αὐτὴν ἐμπορικῶς καὶ εἰς ψιλὴν τινα ἐπικυριαρχίαν.

Τὰς δὲ *Κυκλάδας* κατέλαβον δι' ἰδίων μέσων εὐγενεῖς Ἑνετοί, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπέτρηψε τοῦτο ἡ ἑνετικὴ πολιτεία ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἄρχωσιν αὐτῶν ὡς ὑποτελεῖς τῆς. Τῶν εὐγενῶν τούτων τυχοδιωκτῶν ἀρχηγὸς ἦτο ὁ ἐπιφανέστερος μεταξὺ αὐτῶν *Μάρκος Σανούδος*. Οὗτος κρατήσας δι' ἑαυτὸν τὴν Νάξον διέμοιρασεν ὅλας τὰς ἄλλας νήσους εἰς τοὺς ἄλλους ὡς ὑποτελεῖς του.

3. Ἡ κατάστασις τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατακτίσεως τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ λατινικὴ αὐτοκρατορία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῆ ἐπὶ μακρόν. Ὁ φραγκικὸς στρατὸς καὶ δι' αὐτὴν τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο δυσανάλογος πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεως· τῶρα ὁμως, ὅτε διεσπάρη ἀπὸ τῆς Θράκης μέχρι τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Κρήτης, ἀπέβη τελείως ἀνε-

παρκής. Ἐπειτα τὴν θέσιν τῶν κατακτητῶν ἔκαμε πολὺ δύσκολον ἢ πεισματώδης τῶν Ἑλλήνων ἀντίστασις καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ τὸ μῖσος τῶν ὑποταχθέντων πρὸς τοὺς Λατίνους, ἕνεκα τοῦ ὁποῦ οὗτοι οὐδεμίαν ἠδύνατον νὰ ἀρυσθοῦν παρὰ τῶν ὑπηκόων ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν ὠφέλειαν. Τέλος τὴν κατάλυσιν τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας κατέστησεν ἀπαραίτητον αὐτὸς ὁ φεουδαλικὸς ὀργανισμὸς, τὸν ὁποῖον εἰσήγαγον εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας. Οἱ σταυροφόροι δηλαδὴ ἐξ ὅλης τῆς συγκεντρωτικῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως δὲν παρέλαβον εἰμὴ τοὺς τίτλους τῶν ἀξιωματῶν καὶ τὴν ἐν μέρει χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Κατὰ τὰ λοιπὰ διέπραξαν τὸ σφάλμα νὰ εἰσαγάγουν τὸ φεουδαλικὸν σύστημα τῆς Εὐρώπης, τῆς διαιρέσεως δηλ. καὶ ὑποδιαίρεσεως τῆς χώρας εἰς πλείστας δευτερεύουσας ἡγεμονίας, αἱ ὁποῖαι συνεδέοντο μὲ τοὺς κυριάρχους διὰ δεσμῶν πολὺ ἀσθενῶν.

Ἐνεκα τοῦ συστήματος τούτου ἡ μὲν πραγματικὴ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ὑπερέβαινε τὰ ὄρια τῆς Θρᾷκης, οἱ δὲ Ἐνετοὶ καὶ οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες ὄχι μόνον τὰς χρηματικὰς τῶν ὑποχρεώσεις πρὸς τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα δὲν ἐξεπλήρουν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν κατὰ τοὺς φεουδαλικούς θεσμοὺς ὀφειλομένην στρατιωτικὴν ἐπικουρίαν σπανιώτατα ἔπεμπον, καὶ τὸ χειρότερον, μετὰ τὸν θάνατον ἰδίως τοῦ Βονιφατίου, περιῆλθον καὶ εἰς φοβερὰς ἔριδας μεταξὺ τῶν.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Βαλδουίνου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἐρρίκου ἡ ἐνότης ὅπωςδῆποτε τοῦ κράτους διτηρήθη. Ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν ὅμως διαδόχων τούτων ἐξέλιπε τελείως. Ἐπ' αὐτῶν αἱ διάφοροι Φραγκικαὶ ἡγεμονίαι κατέστησαν ἀνεξάρτητοι, ἡ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορία ἐγκαταλειφθεῖσα εἰς τοὺς πόρους τῆς ἀμέσου κυριαρχίας τῆς οὔτε χρήματα οὔτε ἄνδρας εἶχε διὰ νὰ συγκροτῇ στρατοὺς πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν διαρκῶς περιστοιχιζόντων αὐτὴν Ἑλλήνων. Οἱ διάδοχοι τῶν μεγάλων Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιῆλθον εἰς τόσον μεγάλην πενίαν, ὥστε πρὸς συντήρησίν των ἠναγκάζοντο νὰ πωλοῦν λείψανα ἁγίων καὶ νὰ δανείζωνται ἀπὸ ἰδιώτας, εἷς δ' ἐξ αὐτῶν ὁ Βαλδουῖνος ὁ Β' κατήντησε νὰ ἐνεχυριάσῃ καὶ τὸν μονογενῆ υἱόν του διὰ νὰ λάβῃ ὀλίγα χρήματα. Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλως, ἀφ' οὗ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐνετοὶ δὲν ἐφρόντιζον παρὰ μόνον πῶς νὰ ἀπομυζοῦν καὶ τὴν τελευταίαν ἱκμάδα.

τῆς πόλεως ταύτης. Πάν ὅ,τι εἶχεν ἀξίαν εἰς τὴν πόλιν κατειχέτο ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, ἀφήρσαν δὲ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ αὐτὸ τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας, ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἰδρυσιν αὐτῆς. Ἐὰν ἀνεβλήθη ἐπὶ μικρὸν ἢ κατάλυσις αὐτῆς, τοῦτο ἔγινε λόγῳ τῆς διαιρέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκοντο οἱ Ἕλληνες.

4. Τὰ ἑλληνικὰ κράτη μέχρι τῆς ἀνακτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων, εἶχον σχηματισθῆ τρία ἑλληνικὰ κέντρα δυνάμενα νὰ ἀξιῶσιν τὴν ἀνάκτησιν τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκρατορία, ἡ ἐν Τραπεζοῦντι καὶ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου. Καὶ ἡ μὲν ἐν Τραπεζοῦντι αὐτοκρατορία περιορισθεῖσα εἰς τὸ νὰ ἄρχῃ τῶν ἐν τῷ Πόντῳ ἀπομεμακρυσμένων ἐκείνων χωρῶν ἤλθεν εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Φράγκων αὐτοκρατόρων καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαχίαν αὐτῶν. Δὲν εἶχεν ὅμως τὸ πρᾶγμα ὁμοίως καὶ διὰ τὰ δύο ἄλλα κέντρα.

Ἐκ τούτων τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ἤδη ἐπὶ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτοῦ **Μιχαὴλ Α΄** προώδευσε πολὺ. Διὰ σειρᾶς μακρῶν ἀγώνων κατὰ τῶν Φράγκων ἐπέξετάθη εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Κυριῶς ὅμως εἰς μεγάλην ἀκμὴν ἔφθασεν ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Μιχαὴλ ἀδελφοῦ του **Θεοδώρου**. Οὗτος κατενίκησεν ἐπανελημμένως τοὺς Φράγκους, κατέλαβεν ὅλην τὴν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ κυριεύσας καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην κατέλυσε τὸ δμώνυμον βασιλεῖον καὶ τέλος ἐπέξετάθη καὶ εἰς τὴν Θράκην μέχρις Ἀδριανουπόλεως.

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας ταύτας ὁ Θεόδωρος ἀνηγόρευσε ἑαυτὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀντὶ ὅμως τότε ὁ Θεόδωρος νὰ στραφῆ ἐναντίον τῶν Φράγκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἴτε μόνος εἴτε συνεννοούμενος μετὰ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, ἐπροτίμησε νὰ ἐστρατεύσῃ ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Ἡττηθεὶς παρ' αὐτῶν συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἐτυφλώθη. Τοῦτο ἤρκεσε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους του. Πολλὰ μέρη τῆς Θράκης μαζὶ μὲ τὴν Ἀδριανούπολιν ὡς καὶ ἀρκετὰ μέρη τῆς Μακεδονίας κατέλαβον τότε οἱ Βούλγαροι.

Τὸ ὑπολειφθὲν κράτος διηρέθη εἰς δύο, τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἀσθενῆ ἤδη, διότι περιορίσθη εἰς χώρας τινὰς τῆς Μακεδονίας (ὑπὸ τὸν νεώτερον ἀδελφὸν τοῦ Θεοδώρου **Μανουὴλ** καὶ τὸ παλαιὸν δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου, ὑπὸ τὸν **Μιχαὴλ Β'**, νόθον υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Α'). Οὕτω ἡ ἐλπίς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Θεσσαλονίκης θὰ ἀνέκτα καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐξέλιπεν. Ἡ τιμὴ αὕτη ἐπεφυλάσσετο εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας.

Ἐξ ἰδρυτῆς αὐτῆς Θεόδωρος Λάσκαρις, διὰ τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς του δεξιότητος, κατώρθωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν αὐτοκρατορίαν καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ νὰ ἀποκρούσῃ τελεσφόρως ὅλας τὰς ἐκστρατείας τῶν Φράγκων πρὸς κατάληψιν τῶν χωρῶν τούτων. Ἡ δύναμις τῆς αὐτοκρατορίας ἠϋξήθη ἀκόμη περισσότερον ἐπὶ τῶν διαδόχων του. Ὁ διαδεχθεὶς τοῦτον γαμβρός του ἐπὶ θυγατρὶ **Ἰωάννης Βατάτζης** (1222—1254), ἀνὴρ μεγαλεπήβουλος καὶ μεγαλοπράγμων, ὅχι μόνον ἐφρόντισε περὶ τῆς αὐξήσεως τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ εἰργάσθη διὰ τὴν ὑλικὴν πρόοδον τῆς αὐτοκρατορίας προστατεύσας τὴν βιομηχανίαν καὶ ἰδίως τὴν γεωργίαν.

Ὁ Βατάτζης βεβαίως εἶχε πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρὸ τούτου ὅμως, ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ ἀνορθώσῃ τὴν ἐνότητά τοῦ ἑλληνισμοῦ. Αἱ δὲ περιστάσεις τότε ἦσαν κατάλληλαι. Ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ αὐτοκρατορία μετὰ τὴν διάσπασίν της ἐξησθένησεν ἀκόμη περισσότερον ἔνεκα ἐσωτερικῶν ἐρίδων. Τὸν Μανουὴλ κατέρριψεν ἐκ τοῦ θρόνου ὁ υἱὸς τοῦ ἀπελευθερωθέντος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τυφλοῦ Θεοδώρου Ἰωάννης, ὅστις καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ. Ὁ Μανουὴλ τότε ζητεῖ τὴν βοήθειαν τοῦ Βατάτζη. Τοῦτο ἀπετέλεσε τὴν ποθητὴν δι' αὐτὸν εὐκαιρίαν. Ὁ Βατάτζης, ἐπελθὼν μετὰ στρατοῦ ἰσχυροῦ εἰς Μακεδονίαν ἀναγκάζει τὸν Ἰωάννην νὰ ἀποθέσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα καὶ νὰ ὀνομασθῇ ἀπλῶς δεσπότης, ὑποτελεῖς εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας. Μετὰ δύο ἔτη ἀποθανόντος τοῦ Ἰωάννου ἐκστρατεῖται καὶ πάλιν ὁ Βατάτζης εἰς Μακεδονίαν, καταλύει τὸ κράτος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ προσαρτᾷ αὐτὸ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας. Συγχρόνως δὲ ἐπελθὼν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀνακτᾷ ὅσα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς

Θράκης είχαν τελευταίον κατακτήσει ἀπὸ τῆς ἐν Θεσσαλονίκη αὐτοκρατορίας.

Καὶ ἤδη ἡ τελευταία ὥρα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἐπλησίαζεν. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο περιζωσμένη πανταχόθεν ὑπὸ τῆς ἐν Νικαία αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐπρόφρασε νὰ ἀνακτήσῃ αὐτήν. (Τοῦτο δὲν κατώρθωσεν οὔτε ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς του **Θεόδωρος Δούκας Δάσκαρις** (1254 — 1258) ἀπασχοληθεὶς μὲ πολέμους ἐναντίον τῶν Βουλγάρων καὶ τοῦ Δεσπότη τῆς Ἡπείρου. Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν **Μιχαὴλ Παλαιολόγον**, ὅστις ἀνήκων εἰς μεγάλην οἰκογένειαν ἀναδείξασαν πολλοὺς καὶ στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἀνδρας κατέλαβε τὴν ἀρχὴν κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνγλικοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου Ἰωάννου, κατόπιν δὲ ὡς συμβασιλεὺς αὐτοῦ.

5. Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (1261).

Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, εὐθύς ἀφ' οὗ κατέλαβε τὴν ἀρχὴν, συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἦρξισε λοιπὸν νὰ παρασκευάζεται. Καὶ πρῶτον μὲν ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς Φράγκους ὅλας τὰς περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν πόλεις, περιορίσας τὸ κράτος αὐτῶν εἰς μόνην τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως. Ἐπειτα συνεμάχησε μὲ τοὺς ἀντιπάλους τῶν Ἑνετῶν Γενοαίους, ἵνα βοηθήσουν αὐτὸν κατὰ θάλασσαν εἰς τὴν κατὰ τῆς πόλεως ἐπίθεσιν. Τέλος δὲ διὰ νὰ προλάβῃ πάντα ἀντιπερισπασμὸν ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων καὶ τοῦ Δεσπότη τῆς Ἡπείρου ἔπεμψεν εἰς τὴν Θράκην τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον μὲ μικρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν παραγγείλας συγχρόνως εἰς αὐτὸν νὰ ἐξετάσῃ διερχόμενος τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατάστασιν τῶν πραγμάτων.

Ὁ Στρατηγόπουλος ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὄχθην τῆς Προποντίδος πλησιάζει εἰς τὴν Σηλυβρίαν. Ἐκεῖ πολλοὶ Ἕλληνες ἐκ τῶν πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως συρρέουν περὶ αὐτὸν καὶ παριστάνουν ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς πόλεως εἶναι εὐκόλος, διότι ὁ ἐνετικὸς στόλος μὲ ὅλον τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει φραγκικὸν στρατὸν εὐρίσκεται εἰς ἐκστρατείαν τινὰ εἰς τὸ πλησίον Δαφνουσίον. Ὁ Στρατηγόπουλος τότε εἰσάγει ἐν καιρῷ νυκτὸς

εἰς τὴν πόλιν διὰ τινος ὑπογείου εἰσόδου 50 ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι ἀνοίγουν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ τὰς πύλας τῆς πόλεως. Ὁ Στρατηγόπουλος εἰσορμᾷ μὲ τὸν στρατὸν εἰς τὴν πόλιν ἀνευφημῶν αὐτοκράτορα τὸν Μιχαήλ. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι συρρέουν περὶ αὐτόν. Οἱ ὀλίγοι Λατῖνοι οἱ ἐπιχειρήσαντες ἀντίστασιν φονεύονται, ὁ δὲ Φράγκος αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος φεύγει μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπὶ ἐνετικῷ πλοίου. Ἐν τῷ μεταξὺ καταφθάνει ὁ ἐνετικὸς στόλος, ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά. Ἐπομένως οἱ Φράγκοι παραλαβόντες τὰς οικογενεῖας τῶν ἀπέπλευσαν εἰς Εὐρώπην. Ὁ Στρατηγόπουλος ἔμεινε κύριος τῆς πόλεως.

Ὁ Μιχαήλ μαθὼν τὴν ἀπροσδόκητον εἴδησιν διὰ ταχυδρομῶν, τὸν ὁποῖον ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν ὁ Στρατηγόπουλος, σπεύδει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰσέρχεται θριαμβευτικῶς εἰς αὐτὴν τῇ 15 *Αὐγούστου 1261*. Μετ' ὀλίγον δὲ στέφεται μόνος αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Τὸ ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς πόλεως αἴσχος ἀπεσβέσθη.

6. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπικοινωνίας.

Συγχρόνως σχεδὸν μὲ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατελύετο καὶ τὸ ἐν Συρία χριστιανικὸν κράτος τῶν Φράγκων. Μετὰ τὴν παρεκτροπὴν τῆς Δ' σταυροφορίας ἐπεχειρήθησαν διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἄλλαι ἀσήμαντοι σταυροφορίαι ἐκ μέρους τῆς Δύσεως, ἀλλ' ἀνευ ἀποτελέσματος. Κυρίως ὡς Ε' σταυροφορία λογίζεται ἡ γενομένη τὸ 1229 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου τοῦ Β'. Κατὰ ταύτην οὗτος ἀνακτήσας τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν Βηθλεὲμ καὶ τὴν Ναζαρεθὲ ἐστέφθη βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἀλλ' ἡ Ἱερουσαλήμ ὀλίγον χρόνον παρέμεινεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Φράγκων. Τὸ 1244 κατελήφθη καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν. Μετὰ τοῦτο εἰς μάτην ἐπεχειρήθησαν δύο νέαι σταυροφορίαι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ' τοῦ Ἁγίου. Ἐπὶ τέλους, μέχρι τέλους τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι ἐν Συρία κτήσεις τῶν Φράγκων κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας πολλαὶ φραγκικαὶ ἡγεμονίαι διτηρήθησαν περισσότερον χρόνον, οἱ δὲ Ἑνετοὶ ἀκόμη περισσότερον διτηρήθησαν εἰς τὰς παραλίους πόλεις.

Ἄλλα διὰ τῆς ἀνακτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία θεωρεῖται πλέον καταλυθεῖσα. Καιρὸς λοιπὸν νὰ ἴδωμεν, ὁποῖα ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπικοινωνίας ἀμοιβαία ἐπίδρασις τῶν χωρῶν τούτων.

Καὶ πρῶτον διὰ τὴν Δύσιν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῆς ἦσαν μεγάλα. Οἱ σταυροφόροι ἐγνώρισαν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὰς συνηθείας τοῦ λεπτοῦ ἑλληνικοῦ βίου καὶ μετέδωκαν ταῦτα εἰς Δύσιν. Ἐκτοτε δὲ ἤρχισεν εἰς τὴν Εὐρώπῃν ἡ κίνησις, ἡ ὁποία παρήγαγε τὴν κοινωνικὴν καὶ πνευματικὴν Ἀναγέννησιν. Ἐπειτα αἱ σταυροφορίαι προήγαγον τὴν βιομηχανίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν τῆς Δύσεως. Οἱ σταυροφόροι ἐγνώρισαν τὰ προϊόντα καὶ τὴν βιομηχανίαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἰσήγαγον ταῦτα εἰς τὴν Δύσιν. Τοῦτο ἔδωκε μεγάλην κίνησιν εἰς τὰς ναυτικὰς πόλεις τῆς Γενούης, τῆς Πίζης καὶ τῆς Βενετίας. Τέλος αἱ σταυροφορίαι ἀνέπτυξαν τὸ ἔθνηκὸν αἴσθημα μεταξὺ τῶν ἐκ διαφόρων μερῶν προερχομένων σταυροφόρων, ἔνεκα δὲ τῆς ἀναχωρήσεως μεγάλου πλήθους εὐγενῶν καὶ τῆς πτωχεύσεως ἄλλων ὠφελήθη ἡ μεσαία τάξις καὶ ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ τιμαριωτισμοῦ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν πόλεων καὶ τῶν κοινοτήτων.

Μεγάλα ὡσαύτως ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπικοινωνίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διὰ τὴν Ἑλλάδα. Βεβαίως τὸ σπουδαιότερον ἐξ αὐτῶν εἶναι ὅτι αἱ σταυροφορίαι ἐξησθένισαν τὸν ἑλληνισμὸν τόσον, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῇ οὗτος νὰ ἀντιστῇ, ὡς πολλάκις μέχρι τοῦδε, εἰς τὸν μωαμεθανισμόν, ὅστις παρουσιάσθη τώρα ὑπὸ νέαν μορφήν. Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὁ δυτικὸς βίος ἐπενήργησεν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν τοῦ ἔθνους κατάστασιν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τῶν Κομνηνῶν ἀκόμη εἶχον παρεισδύσει τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς Δύσεως. Ὁ Μανουὴλ καὶ ὁ Ἀνδρόνικος οἱ Κομνηνοὶ ὁμοιάζον μᾶλλον πρὸς μεσαιωνικοὺς ἱππῶτας παρὰ πρὸς Ἕλληνας αὐτοκράτορας. Οἱ αὐτοὶ δὲ βασιλεῖς εἰσήγαγον εἰς τὸν στρατὸν τῶν ὀπλισμῶν τῶν ἱπποτῶν τῆς Δύσεως. Καὶ ἐπὶ Φραγκοκρατίας δὲ καὶ κατόπιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐγίνοντο ἀγῶνες ἱπποτικοὶ ὅμοιοι πρὸς τοὺς τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ δυτικοῦ βίου ἐπεκράτησαν φυσικὰ περισσότερον εἰς τὰς μεσημβρινὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ τὴν Κρήτην, ὅπου ἡ δυτικὴ κυριαρχία παρε-

τάθη περισσότερον. Ἐνταῦθα ἰδίως ἡ δυτικὴ κυριαρχία συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀναζωπύρωσιν τοῦ μαχίμου πνεύματος τῶν κατοίκων. Αἰτία δὲ τούτου εἶναι ὅτι οἱ Φράγκοι ἔνεκα τοῦ ὀλιγαριθμοῦ τῶν ἤσκησαν τοὺς ἐγχωρίους διὰ τῆς τακτικῆς στρατολογίας καὶ κατέστησαν αὐτοὺς συμμετόχους εἰς τοὺς ἀγῶνάς των. Εἰς τὰς ἄλλας νήσους ἢ ἐπίδρασις τῶν Φράγκων ἦτο μᾶλλον πνευματικὴ.

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΟΣΜΑΝΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

1. Ἡ κατάσταση τοῦ κράτους ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐνέπνευσε κατ' ἀρχάς τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἠνωρθοῦτο καὶ πάλιν δλόκληρος ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία. Ἀλλ' ἡ ἐλπίς αὕτη δὲν ἔμελλε νὰ πραγματοποιηθῆ. Τὸ κράτος ἦτο τώρα πολὺ περιορισμένον. Μέγα μέρος τῆς Μ. Ἀσίας κατείχετο πάντοτε ὑπὸ τῶν Σελτζούκων Τούρκων. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος ἔζη ὅλως ἴδιον βίον. Πολλὰ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ νήσων ἐδεδεπόζοντο ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ Ἑνετῶν. Ἄλλαι διετέλουν ὑπὸ δεσπότην ἰθαγενῆ μὲν, ἀλλ' ἔχθρον τῆς αὐτοκρατορίας, τὸν Δεσπότην τῆς Ἡπείρου. Οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι τέλος ἀπὸ τῶν παραμονῶν τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀνεκτίσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Οἱ Σέρβοι μάλιστα ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των καὶ εἰς τὴν βόρειον Μακεδοσίαν. Ὡστε, ὅτε ὁ Μιχαὴλ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ κράτος περιελάμβανε μόνον τὴν Θράκην, τὴν Μακεδοσίαν, ὀλίγας τινὰς νήσους καὶ τὰς περὶ τὴν Νίκαιαν ἄσιανὰς ἐπαρχίας.

Καὶ οὕτω περιορισμένον ὅμως τὸ κράτος, ἕνεκα τῆς διοικητικῆς ἱκανότητος τῶν Ἑλλήνων, ἕνεκα τῶν μεγάλων πόρων, τοὺς ὁποίους ἠδύνατο νὰ ἔχη, ἕνεκα τέλος τοῦ ἐξεγεροθέντος ἐθνικοῦ φρονήματος ἦτο δυνατὸν ἀναδιοργανοῦμενον νὰ ἀνακτίσῃ τὰ πρὸ τῆς καταλύσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Φράγκων ὅρια καὶ νὰ ἀντισταθῆ εἰς νέαν ἐξ ἀνατολῶν ἐπερχομένην θύελλαν. Δυστυχῶς ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀντὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν πολιτικὴν τῶν Λασκάρων καὶ νὰ φροντίσῃ νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸ κράτος διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων ἠκολούθησε τὸ δλέθριον σύστημα τῆς μετὰ τῶν ξένων συμμαχίας.

Εἶδομεν ὅτι ὁ Μιχαὴλ, ἐν ᾧ ἦτο ἀκόμη εἰς τὴν Νίκαιαν εἶχε συμμαχήσει χάριν τῆς ἀνακτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοὺς Γενοαίους. Καὶ ἡ μὲν Κωνσταντινούπολις ἀνεκτίθη ἄνευ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν. Ἐν τούτοις ὁ Μιχαὴλ σύμφωνα μετὰ τὰς

ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας ἀνέλαβεν ἐκ τῆς συνθήκης, παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὸ προνόμιον τῆς ἐμπορίας καθ' ὅλον τὸ κράτος καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἰδρύνουν ἀποικίας ἐμπορικὰς μὲ ἰδίους ἄρχοντας εἰς ὅλας τὰς ἐμπορικὰς πόλεις τοῦ κράτους. Τὸ δὲ χειρότερον, ὀλίγα ἔτη βραδύτερον ὁ Μιχαὴλ ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὰ αὐτὰ προνόμια εἰς τοὺς Ἑνετούς. Ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κράτος ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐστερεῖτο τῶν σπουδαιοτέρων πόρων αὐτοῦ, τῶν τελωνειακῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ περιέλιπτεν εἰς πολλὴν ἀναρχίαν, διότι αἱ ἐμπορικαὶ ἐκεῖναι ἀποικίαι ἀπέβαινον ἐστίαι ταραχῶν ἕνεκα τῶν προστριβῶν, εἰς τὰς ὁποίας περιήρχοντο αὐταὶ καὶ μετὰ τῶν καὶ μετὰ τῶν ἐγχωρίων. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο σφάλμα διέπραξεν ὁ Μιχαὴλ. Θέλων νὰ ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον νέας κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σταυροφορίας τῆς Δύσεως ἠθέλησε νὰ περιποιηθῇ τὸν πάπαν καὶ ὑπέταξε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν δυτικὴν. Ἀλλὰ τὸ ἐθνικὸν μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Λατίνων ἦτο πολὺ ἰσχυρόν. Ὁ λαὸς λοιπὸν καὶ ὁ κληρὸς τόσον ἐξεγέρθησαν κατὰ τῆς ἐνώσεως ὥστε, ὅτε μετ' ὀλίγον (1282) ἀπέθανεν ὁ Μιχαὴλ, δὲν ἐπέτρεψαν νὰ ἀξιωθῇ οὗτος τῆς συνήθους βασιλικῆς ταφῆς.

2. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μιχαὴλ καὶ ἡ κατάστασις τοῦ κράτους μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ὀσμάνων Τούρκων.

Οἱ μετὰ τὸν Μιχαὴλ μέχρι τῆς ἀλώσεως ἀνελθόντες εἰς τὸν θρόνον αὐτοκράτορες εἶναι : ὁ υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Ἄνδρόνικος Β' (1282—1328), ὁ τούτου ἕγγονος Ἄνδρόνικος Γ' (1328—1341), ὁ τούτου υἱὸς Ἰωάννης Ε' (1341—1391), ὁ ἐπὶ τινα χρόνον ἄρξας μέρος τοῦ κράτους Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς (1341—1355) ὁ τοῦ Ἰωάννου Ε' υἱὸς Μανουὴλ (1391—1423) (συγχρόνως ὁ ἕνεκα ἀποδημίας τοῦ Μανουὴλ βασιλεύσας ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀνεμῖός του Ἰωάννης Ζ'), ὁ τοῦ Μανουὴλ υἱὸς Ἰωάννης Η' (1423—1448) καὶ τελευταῖος ὁ νεώτερος τούτου ἀδελφὸς Κωνσταντῖνος ΙΑ' (1449—1453).

Καθ' ὅλην τὴν 70ετίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἤρξαν οἱ διάδοχοι οὗτοι τοῦ Μιχαὴλ, ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἀπέβη ἀκόμη ἀθλιωτέρα παρὰ πρὶν. Ἐπὶ τοῦ Ἀνδρόνικου Β' οἱ Γοῦρκοι τῆς Μ. Ἀσίας, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὀμιλήσωμεν κατωτέρω, προσέβαλον

τάς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεχομένης χώρας αὐτῆς. Ὁ Ἀνδρόνικος ἔνεκα τῆς ἀθλίας ἐσωτερικῆς καταστάσεως δὲν ἠδύνατο νὰ κάμῃ στρατολογίαν ἐξ ἰθαγενῶν. Ἴνα λοιπὸν καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους προσέλαβεν ἕξ χιλιάδας Ἴσπανοὺς Καταλανοὺς, οἱ ὁποῖοι διέτριβον τότε εἰς τὴν Σικελίαν. Ὄντως διὰ τούτων ὁ Ἀνδρόνικος κατώρθωσε νὰ νικήσῃ τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Καταλανοὶ ἔγιναν πρόξενοι μεγάλων συμφορῶν εἰς τὸ κράτος. Ἐπειδὴ ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκῆ εἰς τὴν ἀπληστίαν τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, οὗτοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ κράτους. Ἐπὶ δύο ἔτη ἐληλάτησαν καὶ ἐρήμωσαν τὴν Θράκης καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ κατόπιν ἐπροχώρησαν καὶ εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Παρὰ τὴν **Κωπαΐδα (1311)** ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν ὁ δούξ τῆς Ἀττικῆς Βοριέννιος μὲ πολυάριθμον ἱππικὸν Γάλλων καὶ ἄλλων Φράγκων. Ἀλλ' οἱ Καταλανοὶ νικήσαντες ἐφόνευσαν τοὺς ἱππῶτας ὄλους καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ, καὶ καταλαβόντες τὴν Ἀττικὴν διεμοιράσθησαν μεταξὺ τῶν τὰ φέουδα καὶ ἔλαβον συζύγους τὰς χήρας τῶν Γάλλων ἱπποτῶν. Ἡ Ἀττικὴ ἔγινεν ἰσπανικὸν δουκάτον καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς τότε ἔπαθον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἀγρίων κατακτητῶν, μετ' εὐγνωμοσύνης δὲ ἐνθυμοῦντο ἤδη τὴν προτέραν ἐπιείκειαν, μὲ τὴν ὁποίαν συμπεριεφέρθησαν πρὸς αὐτοὺς οἱ Γάλλοι. Ἡ ἀρχὴ τῶν Καταλανῶν διήρκεσε μόνον 70 ἔτη. Μετὰ ταῦτα κατελήφθη καὶ πάλιν ἡ Ἀττικὴ ὑπὸ τῶν Γάλλων.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι συμφοραὶ ἐπεφυλάσσοντο εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας τοῦ κράτους. Οἱ Σέρβοι, ὡς εἶδομεν ἀνακτήσαντες τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν εἶχον καταλάβει καὶ τὴν βόρειον Μακεδονίαν. Ἐκτοτε κατὰ μικρὸν ἤρχισαν νὰ ἀκμάζουν, τὸ δὲ 1330 νικήσαντες τοὺς Βουλγάρους ὑπέταξαν τὴν χώραν αὐτῶν. Ἰδίως ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν, ὅταν ἡγεμὼν αὐτῶν ἔγινεν ὁ **Στέφανος Δουσάν** (1308—1355). Οὗτος κατέλαβε τὸ μέγιστον μέρος τῆς Μακεδονίας μέχρι Σερρῶν καὶ Νέστου καὶ καταλύσας τὸ δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Β' εἶχε διαιρεθῆ εἰς πολλὰ τμήματα, ἔγινε κύριος τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας. Τότε ἐπωνόμασεν ἑαυτὸν τσάρον καὶ αὐτοκράτορα τῶν Σέρβων, Βουλγάρων καὶ Ἀλβανῶν (καὶ ἤρχισε νὰ ἐτοιμάζεται διὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ πρὸς

ὄλην τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Αἴφνης ὁμως τὸ 1355 ἀπέθανε χωρὶς νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ ὄνειρά του.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δουσάν τὸ μέγα σερβικὸν κράτος διηρέθη εἰς διαφόρους μικρὰς ἡγεμονίας σερβικὰς. Ἐκ τούτου τότε ἐπωφεληθέντες Ἕλβανοὶ τινες ἀρχηγοὶ ἴδρυσαν ἴδια κράτη εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ἡπειρον καὶ Αἰτωλίαν. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους πολλοὶ Ἕλβανοὶ φεύγοντες τὴν πενίαν τῆς χώρας τῶν κατήλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον. Οὗτοι σὺν τῷ χρόνῳ ἐξελληνίσθησαν, εἰς πολλὰ ὁμως μέρη διετήρησαν μέχρι σήμερον τὴν γλῶσσάν των.

Εἰς τὴν Πελοπόννησον τὰ πράγματα ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν καλύτερα διὰ τοὺς ἡμετέρους. Τὸ 1259, ὅτε ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος εὐρίσκετο εἰς πόλεμον μὲ τὸν δεσπότην τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β΄ Ἀγγελον, ὁ τότε πρίγκιψ τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμος Βιλλεαρδουῖνος, ὡς ἔχων σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Μιχαήλ, ἦλθεν εἰς βοήθειάν του μετὰ πολλῶν ἵπποτων. Ἡττηθεὶς ὁμως εἰς μίαν μάχην συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ἡναγκάσθη τότε, ἵνα ἀπελευθερωθῆ, νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Μιχαὴλ τὴν Μονεμβασιά, τὴν Μάνην καὶ τὸν Μυστρά. Ἡ χώρα αὕτη ἀπετέλεσε τὸν πυρῆνα νέου μικροῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Οἱ κυβερνηταὶ αὐτοῦ ὀνομαζόμενοι *δεσπότες τοῦ Μυστρα* ἀναξωογονοῦν τὸ ἐθνικὸν τῶν ἐγχωρίων αἶσθημα καί, ἐπειδὴ ἤδη ἡ Φραγκοκρατία εἶχεν ἐμβάλλει εἰς αὐτοὺς καὶ πολεμικὸν φρόνημα, κατορθώνουν νὰ καταρτίσουν ἀξιόλογον στρατόν. Ἐπωφεληθέντες δὲ ἐκ τῆς παρακμῆς, εἰς τὴν ὁποίαν περιέπεσαν οἱ Φράγκοι, ὅταν ἐξέλιπον οἱ Βιλλεαρδουῖνοι, ἤρχισαν νὰ ἐπεκτείνουν τὴν ἀρχὴν των καὶ εἰς τὴν ἄλλην Πελοπόννησον. Ἐπὶ τέλους κατώρθωσαν νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Φράγκους τελείως ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ νὰ γίνουσι κύριοι ὅλης τῆς χώρας πλὴν τῆς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ναυπλίου, τὰ ὁποῖα κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν. Ὡς δεσπότες τοῦ Μυστρα ἐχρησίμευσαν κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ Καντακουζηνοὶ, κατόπιν δὲ οἱ Παλαιολόγοι, ἀδελφοὶ καὶ υἱοὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ.

Δυστυχῶς τὸ ἑλληνικὸν τοῦτο κράτος τῆς Πελοποννήσου δὲν κατώρθωσε νὰ ὀργανωθῆ τόσο ἐγκαίρως, ὥστε νὰ δυνηθῆ νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς βασιλευούσης, ὅταν αὕτη ἐκινδύνευεν ἐκ μέρους νέου ἐξ Ἀσίας φοβεροῦ πολεμίου, τῶν Ὀσμάνων Τούρκων.

3. Οἱ Ὀσμανοὶ Τεῦρκοι.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' μ. Χ. αἰῶνος ἤρχισεν ἡ φοβερὰ μογγολικὴ ἐπιδρομὴ. Ὁ Μογγόλος φύλαρχος Τεμουτσίιν συνενώσας ὅλας τὰς μογγολικὰς φυλὰς τῆς ἀνατολικῆς Ἀσίας καὶ ἀνακηρυχθεὶς Τσιγγίς-χάν, ἦτοι ὑπέρτατος ἄρχων, ὡς ἄλλος Ἀτίλας ὤρμησεν εἰς τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου ἐπιφέρων πανταχοῦ καταστροφὴν. Αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του εἰς διάστημα ἐνὸς αἰῶνος κατέκτησαν σχεδὸν ὅλην τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, τὴν σημερινὴν εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν, τὴν Πολωνίαν καὶ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Προωσίας. Τότε καὶ οἱ διάφοροι ἡγεμόνες τοῦ διηρημένου σελδζουκικοῦ κράτους ὅλοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Μογγόλων. Καὶ τὸ μὲν μογγολικὸν κράτος μετὰ τὴν τεραστίαν αὐτὴν αὔξησιν πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΓ' αἰῶνος διασπασθὲν εἰς πολλὰ μικρότερα κράτη διελύθη. Ἡ ἐπιδρομὴ ὅμως αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ σχηματισθῇ ἐν νέον μωαμεθανικὸν κράτος, τὸ Ὀσμανικόν, τὸ ὁποῖον κατὰ μικρὸν ἀπέβη τὸ κέντρον τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου.

Κατὰ τὴν μογγολικὴν ἐπιδρομὴν φύλαρχός τις Τοῦρκος Σουλεϊμάν ἐκ τῶν πέραν τοῦ Ὠξου τουρκικῶν χωρῶν φεύγων μετὰ τῆς φυλῆς του (50 χιλ. ψυχῶν) ἔφθασεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου. Κατὰ τὴν διάβασιν ὅμως τοῦ ποταμοῦ ἐπνίγη καὶ τότε οἱ τέσσαρες υἱοὶ του διεμοίρασαν μεταξὺ των τὰ στίφη τῆς φυλῆς των καὶ ἀπεχωρίσθησαν ζητοῦντες μισθοφορικὴν ὑπηρεσίαν εἰς διαφόρους μωαμεθανοὺς ἡγεμόνας. Εἰς ἐκ τούτων, ὁ Ἔρτογροῦλ ἦλθεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σελδζούκου σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, παρὰ τοῦ ὁποῖου καὶ ἔλαβε μικρὰν τινα χώραν ὡς φέουδον εἰς τὰ ὄρια τοῦ τουρκικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ κράτους πλησίον τῆς Προύσης. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἔρτογροῦλ ἔγινεν ἡγεμὼν τῆς χώρας ταύτης ὁ υἱὸς του Ὀσμάν ἢ Ὀθωμάν. Οὗτος ηὔξησε τὴν χώραν του ταχέως ἀφαιρῶν διὰ ληστροικῶν ἐπιδρομῶν φρούρια καὶ μικρὰς πόλεις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους εἰς τὴν Βιθυνίαν. Ἀλλὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ Μογγόλοι κατέλυσαν τὸ κράτος τοῦ Ἰκονίου καὶ τὸ μὲν ἀνατολικὸν τμήμα αὐτοῦ κατέλαβον οἱ ἴδιοι, εἰς δὲ τὸ δυτικὸν ἀνεγνώρισαν τοὺς διαφόρους διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν ὡς ἀνεξαρτήτους ἡγεμόνας τούτων. Τότε καὶ ὁ Ὀσμάν ἔγινε κληρονομικὸς ἄρχων τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν κατεῖχε, καὶ οὕτω κατέστη ὁ ἰδρυτὴς τοῦ

τεινεν αὐτὸ εἰς τὴν Βιθυνίαν καὶ ἐπὶ τέλους ἐκυρίευσεν καὶ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς, τὴν **Προῦσαν** (1326). Ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Προύσης, ἡ ὁποία ἐγένετο ἀπὸ τοῦδε ἡ πρωτεύ-

Εἰκ. 17. Αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι κατὰ τοὺς πρὸς κατάκτησιν αὐτῶν ἀγῶνας τῶν Τούρκων.

ουσα τοῦ Ὀσμανικοῦ κράτους, ἀπέθανεν ὁ Ὀσμὰν ἀφήσας διάδοχόν του τὸν υἱόν του **Οὐρχάν**.

Τὸ Ὀσμανικὸν λοιπὸν κράτος, τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς ἀπετελείτο ἐκ 400 οἰκογενειῶν, ἰδρυθῆναι εἰς χώρας ἑλληνικάς. Κοιτῆς

δὲ αὐτοῦ ἐγένεν ἡ Βιθυνία. ἡ ὁποία αὐτὸς εἶχε περικτασθεὶς ἐκ τῶν ἡμερικῶν νικῶν πληθυσμὸν. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἄλλοι μὲν ἄκουσίως, οἱ περισσότεροί ὅμως ἔκουσίως προσήρχοντο εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν καὶ ἠῤῥξανον τὸν πληθυσμὸν τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους. Τὰ παθήματα, ὅσα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας οὗτοι ἔπαθον ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐκ τῶν ξενικῶν ἐπιδρομῶν καὶ προσέτι αἱ πλούσιαι ἀμοιβαί, τὰς ὁποίας καὶ ἐν τῷ νῦν βίῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὑπέσχετο τὸ νέον θρησκευμα, συνετέλεσαν, ὥστε, ὅσοι δὲν εἶχον ἀκλόνητον τὸ αἶσθημα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐθνικότητος, εὐκόλως νὰ αὐτομολοῦν εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἰσλαμικοῦ.

Ὁ πληθυσμὸς λοιπὸν τοῦ νέου κράτους καὶ ὁ στρατός, διὰ τοῦ ὁποίου κατόπιν τοῦτο ἐξετάθη εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀπετελεῖτο ἐκ χριστιανῶν Ἑλλήνων ἐξιλαμισθέντων. Τοῦτο δὲ φυσικὰ ἐξηκολούθησε καὶ κατόπιν, ὅσον ἐπροχώρουν αἱ κατακτήσεις αὐτῶν. Βεβαίως, ὅτε μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἑλληνικῶν χωρῶν οἱ Ὀσμάνοι κατέκτησαν καὶ ὅλα τὰ ἐν Ἀσίᾳ σελδζουκικά κράτη, συνεχώνευσαν τοὺς ὁμοφύλους τούτους μεθ' ἑαυτῶν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦτο ὁ πληθυσμὸς τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους κατὰ τὸ πλεῖστον ἦτο ἑλληνικός. Ἀλλ' ὁ στρατός, διὰ τοῦ ὁποίου κυρίως οἱ Ὀσμάνοι ἐπετέλεσαν τὰς κατακτήσεις των, δὲν ἀπετελέσθη μόνον ἐκ τῶν ἔκουσίως ἢ ἀκουσίως προσερχομένων εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν χριστιανῶν. Ὁ στρατός οὗτος ἐνισχύθη διὰ νέου στρατιωτικοῦ τάγματος, τοῦ τάγματος τῶν **Γενιτσαρῶν**, ὀργανωθέντος ἐπὶ τοῦ **Οὐρχάν**, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγένε καὶ ἡ ὅλη πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ διοργάνωσις τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους. Καὶ τὸ τάγμα τοῦτο τῶν Γενιτσαρῶν ἀπετελέσθη ἐκ χριστιανῶν, ἀλλ' ὄχι ὠρίμων τὴν ἡλικίαν. Εἰς αὐτὸ κατετάσσοντο παῖδες τῶν χριστιανῶν ἀρπαζόμενοι ἀπὸ τῶν οἰκογενειῶν των εἰς ἡλικίαν 7 — 15 ἐτῶν, οἱ ὁποιοὶ ἐξιλαμιζόμενοι ἀνετρέφοντο εἰς τοὺς στρατῶνας. Ἡ στρατολογία αὕτη ὠνομάζετο παιδομάζωμα. Πᾶσα δὲ χώρα καταλαμβανομένη ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν ὑπεχρεοῦτο νὰ παρέχῃ ὠρισμένον ἀριθμὸν εὐρώστων χριστιανοπαίδων κατ' ἔτος. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Γενιτσαροὶ οὔτε γονεῖς ἔχοντες οὔτε οἰκογένειαν, διότι δὲν ἐνυμφεύοντο, ὡς κατοικίαν των εἶχον τὸ στρατόπεδον, ὡς οἰκογένειάν των τὸ τάγμα των καὶ ὡς πατέρα τὸν σουλτάνον. Ὡς ἐκ τούτου ἀπέβαινον φανατικοὶ στρατιῶται τοῦ ἰσλάμ.

Οὗτω οἱ Ὀσμανοὶ ἐν μεσῶ ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ δι' Ἑλλήνων ἰδρύσαντες καὶ διοργανώσαντες τὸ κράτος τῶν ἐπεξέτειναν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ Οὐρχάν μέχρι τοῦ Βοσπόρου καὶ ἐπωφεληθέντες ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους μεταξὺ Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ ἔθεσαν τὸν πόδα τῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ κατέλαβον τὸ 1354 τὴν *Καλλίπολιν*.

4. Πρῶτοι ἀγῶνες τῶν Τούρκων ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ.

Τὸν Οὐρχάν ἀποθανόντα τὸ 1359 διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Μουράτ Α΄*. Οὗτος ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς παρακμῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁμοῦ ἐκ τῆς Καλλιπόλεως, κυριεύει ὅλην τὴν Θράκην καὶ καθιστᾷ πρωτεύουσαν τοῦ ἐν Εὐρώπῃ κράτους τὴν *Ἀδριανούπολιν*. Τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἐπιχειροῦν ν' ἀντισταθοῦν, ταχέως διασκορπίζονται ὑπὸ τῆς ὁρμῆς τῶν Γενιτσάρων. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε' οὐδεμίαν πλέον ἔχει πεποιθήσιν εἰς τὰς ἰδίας του δυνάμεις καὶ ζητεῖ ἕξωθεν βοήθειαν. Μεταβαίνει εἰς Οὐγγαρίαν, ἀλλ' οὐδὲν κατορθώνει. Μεταβαίνει εἰς Ρώμην καὶ ὑποτάσσει τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν πάπαν. Ἀλλὰ πρὸς ἀμοιβὴν οὐδὲν ἄλλο λαμβάνει παρ' αὐτοῦ εἰμὴ συστατικὰς ἐπιστολάς πρὸς τοὺς διαφόρους ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, παρὰ τῶν ὁποίων μόνον κενὰς ὑποσχέσεις λαμβάνει. Ἀναγκάζεται λοιπὸν πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην πρὸς τὸν Μουράτ, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεβλήθη εἰς ἐτήσιον φόρον ὑποτελείας. Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ταύτης ὁ Μουράτ στρέφεται πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἀφαιρεῖ ταύτας ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Δουσάν Σέρβων ἡγεμόνων. Ἐπειτα ὁμοῦ εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ κυριεύει τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Κροΐαν. Τὸ 1385 κυριεύει τὴν Θεσσαλονίκην καὶ κατόπιν εἰσβάλλει εἰς τὴν Βουλγαρίαν, κυριεύει αὐτὴν καὶ τὴν κάμνει ἐπαρχίαν ὀθωμανικῆν. Ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ υἱὸς του παρεδόθησαν. Καὶ εἰς μὲν τὸν πατέρα ὁ Μουράτ ἐχάρισε τὴν ζωὴν, τὸν δὲ υἱὸν προσελθόντα εἰς τὸν ἰσλαμισμόν διώρισε διοικητὴν εἰς τὴν Ἀμισὸν τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἄλλ' ἢ κατάκτησις τῆς Βουλγαρίας ἐφόβισε τοὺς Σέρβους, Βοσνίους, Κροάτας καὶ λοιποὺς νοτιοσλαβικοὺς λαοὺς. Συνηνῶ-

θησαν λοιπὸν οὗτοι, ἵνα ἀντισταθοῦν εἰς τὸν Μουράτ. Εἰς τὴν μάχην ὅμως τοῦ **Κοσσυφοπέδιου** ἠτιῶνται (1389). Τὸ Κοσσυφοπέδιον θεωρεῖται ὁ τάφος τῆς ἐλευθερίας τῶν νοτιοσλαβικῶν λαῶν. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Μουράτ, ἐν ᾧ περιεοργάζετο τοὺς νεκρούς, ἐφρονεύθη ὑπὸ τινος τραυματίου Σέρβου κειμένου μεταξύ τῶν νεκρῶν.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μουράτ **Βαγιαζήτ** δὲν ἐπωφελήθη ἐκ τῆς νίκης τοῦ Κοσσυφοπέδιου, ἵνα καθυποτάξῃ τὴν Σερβίαν. Ἠρόκησθη εἰς τὸ νὰ κάμῃ αὐτὴν φόρου ὑποτελῆ καὶ ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου οἱ Τοῦρκοι ἡγεμόνες εἶχον συνασπισθῆ ἑναντίον τῶν Ὀθωμανῶν. Τούτους κατενίκησεν ὁ Βαγιαζήτ καὶ προσήοτησε τὰ κράτη των εἰς τὸ ὀθωμανικόν.

Μετὰ ταῦτα διαπεράσας πάλιν εἰς τὴν Εὐρώπην εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βλαχίαν, κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς, ἔπειτα δὲ ἤρχισε νὰ κάμῃ ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Οὐγγαρίαν. Τότε τέλος ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη, ὅταν εἶδε ὅτι ἀπειλεῖται αὐτὴ ἢ ἰδία, συνεκινήθη καὶ παρεσκεύασε σταυροφορίαν ἰσχυράν. Εἰς ταύτην ἔλαβον μέρος Οὐγγροι, Γάλλοι καὶ Γερμανοὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας **Σιγισμόνδου**. Οἱ σταυροφόροι εἰσῆλθασαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Οἱ δύο στρατοὶ συνητήθησαν παρὰ τὴν Νικόπολιν. Ἐνταῦθα συνεκροτήθη φοβερὰ μάχη, καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι κατέστρεψαν τὸν χριστιανικὸν στρατόν.

Μετὰ τὴν νίκην του ταύτην ὁ Βαγιαζήτ, ἠσχολήθη εἰς νέας κατακτήσεις. Οἱ στρατοὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν προήλθασαν μέχρι τοῦ Εὐφράτου, εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην μέχρι τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου. Συγχρόνως δὲ ὁ ἴδιος ἐπολιόρησεν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ τελευταία ὥρα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐφαίνετο ὅτι ἐπλησίαζε. Τοῦτο ἤδη περιοριζέτο εἰς τὴν πρωτεύουσάν με τὰ περὶχωρα αὐτῆς. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἰς αὐτὸ ὑπήγετο καὶ ἡ Πελοπόννησος, ἀλλ' αὕτη οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ δώσῃ βοήθειαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Βασιλεὺς τότε ἦτο ὁ τοῦ Ἰωάννου Ε' υἱὸς Μανουὴλ ὁ Β'. Ὁ Μανουὴλ περιελθὼν εἰς στενόχωρον θέσιν ἀφήνει τὸν θρόνον εἰς τὸν ἀνεψιόν του Ἰωάννην τὸν Ζ', ὅστις ἦτο καὶ ἀρεστός εἰς τὸν Βαγιαζήτ, αὐτὸς δὲ μεταβαίνει εἰς Εὐρώπην, ἵνα ἐπικαλεσθῆ τὴν βοήθειαν αὐτῆς. Ἄλλ' εἰς μάτην ἀπέβησαν ὅλαι αἱ ταπεινώσεις αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸν πάπαν καὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως. Ἡ Κωνσταντινούπολις εὐτυχῶς τότε ἐσώθη ἐκ τῆς Ἀσίας. Νέος ἐκεῖθεν

πολέμιος, ὁ Ταμερλᾶνος, ἠνάγκασε τὸν Βαγιαζήτ νὰ στρέψῃ ἐκεῖ τὴν προσοχὴν του καὶ οὕτω ἀνεβλήθη ἡ πτώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τινὰ ἔτη.

5. Ὁ Ταμερλᾶνος. Ἀνακοπὴ τῆς προόδου τῶν Τούρκων.

Ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ ἀχανοῦς μογγολικοῦ κράτους τῶν Τσιγκισχᾶν εἶχον προκύψει πολλὰ κράτη διηρημένα εἰς ἡγεμονίας ἀνεξαρτήτους, πολλαὶ τῶν ὁποίων εἶχον δεχθῆ τὸν ἰσλαμισμὸν. Εἷς ἐκ τῶν μικρῶν τούτων μωαμεθανῶν ἡγεμόνων, ὁ **Ταμερλᾶνος**, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατώρθωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ νὰ γίνῃ κύριος ὅλης τῆς Ἀσίας πλὴν τῆς Κίνας καὶ τῆς Μ. Ἀσίας. Εἰς αὐτὸν δὲ κατέφυγον οἱ Τούρκοι ἡγεμόνες, τοὺς ὁποίους ἐξέβαλον ἐκ τῶν χωρῶν των οἱ Ὀθωμανοί. Ὁ Ταμερλᾶνος τότε ὑπὸ τούτων παρακινηθεὶς ἐζήτησε παρὰ τοῦ Βαγιαζήτ νὰ περιορισθῆ εἰς τὴν χώραν του καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τοὺς παλαιοὺς κυρίους των ὅλας τὰς κατακτήσεις τῶν Τούρκων. Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἦτο φυσικόν, δὲν εἰσηκούσθη εἰσήλασεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν μὲ 800 χιλ. βαρβάρους. Ὁ Βαγιαζήτ συγκεντρώσας 350 χιλ. στρατοῦ ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ. Οἱ δύο στρατοὶ συνεκρούσθησαν παρὰ τὴν **Ἀγκυραν (1402)**. Κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν οἱ Ὀθωμανοὶ ἠττήθησαν κατὰ κράτος, ὁ δὲ Βαγιαζήτ συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ μετὰ τινὰ χρόνον ἀπέθανεν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ. Ὁ Ταμερλᾶνος μετὰ τὴν νίκην διέσπειρε τὸν στρατόν του καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, αὐτὸς δὲ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Σμύρνην, τὴν ὁποίαν καὶ ἐληλάτησε δεινῶς. Ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ Μ. Ἀσία ὑπέστη τὰ πάνδεινα. Οὐδέποτε εἶχεν ὑποστῆ τοιαύτην καταστροφὴν, ὁποίαν ἔπαθε τότε ὑπὸ τῶν σιφῶν τοῦ Ταμερλᾶνου. Πολλαὶ πόλεις ἑλληνικαὶ ἀκμάζουσαι ἕως τότε, ἡ Νίκαια, ἡ Κολοφών, ἡ Ἐφεσος ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Εὐτυχῶς ἡ εἰς τὰ μέρη ταῦτα παραμονὴ τοῦ Ταμερλᾶνου ὑπῆρξε προσωρινή. Ὁ Ταμερλᾶνος ἀποκαταστήσας τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὰ κράτη των ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μέσην Ἀσίαν, ἵνα κατόπιν ἐπιτεθῆ κατὰ τοῦ μογγολικοῦ κράτους τῆς Κίνας. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ὁμως ἀπέθανε καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ ἀνέκτησαν καὶ πάλιν τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης τοῦ Ταμερλᾶνου τὸ ἑλληνικὸν κρά-

τος ὀπωσδήποτε ὠφελήθη. Ὅχι μόνον ἡ ἐπικειμένη πτώσις αὐτοῦ ἀνεβλήθη, ἀλλὰ καὶ ἐπωφεληθὲν ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων εἰς τὰς ὁποίας περιέπεσαν οἱ υἱοὶ τοῦ Βαγιαζήτ, ἀνέκτησε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰς παρὰ τὸν Εὐξείνιον ἄκτας τῆς Θράκης. Ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζήτ ἐπεκράτησεν τέλος ὁ **Μωάμεθ Α΄** καὶ ἔμεινε μόνος κύριος ὅλου τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ διετέλει εἰς φιλικὰς μετ' αὐτοῦ σχέσεις.

6. Νέοι ἀγῶνες τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον.

Αἱ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων φιλικαὶ σχέσεις δὲν διετηρήθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ Α΄ (1421). Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μωάμεθ υἱὸς τοῦ **Μουράτ Β΄** ἅμα καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ πρὸς τοῦτο τὴν ἐπολιόρησεν (1422). Κατὰ τὴν πολιορκίαν δὲ ταύτην κατὰ πρῶτον οἱ Τούρκοι ἔκαμαν χρῆσιν πυροβολικοῦ. Ὁ Μανουὴλ ὅμως ἀπέκρουσε γενναίως τοὺς Τούρκους καὶ ὁ Μουράτ μετὰ πολιορκίαν 42 ἡμερῶν ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ. Μετὰ τοῦτο ὁ Μουράτ ἀφῆκεν ἐπ' ὀλίγον ἡσύχους τοὺς Ἕλληνας, διότι ἀπησχολήθη μὲ τοὺς Τούρκους δυνάστας, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀποκαταστήσει εἰς τὰ κράτη τῶν ὁ Ταμερλᾶνος.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1423) ὁ πολύπειρος αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἔνεκα ἀσθενείας παρητήθη τοῦ θρόνου, ἀφῆκε δὲ αὐτὸν εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τοῦ Ἰωάννην Η΄. Τότε καὶ ὁ Μουράτ ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ διὰ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Τουραχὰν ἐπέφερε μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἤρχον οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ἰωάννου. Θωμᾶς, Θεόδωρος καὶ Κωνσταντῖνος. Ὁ Ἰωάννης ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ πρὸς τὸν Μουράτ εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν πολλὰς χώρας, ἔξ ὧν εἶχεν ἀνακτήσει ὁ Μανουὴλ ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζήτ. Ἡ εἰρήνη ὅμως αὕτη δὲν ἠμόδιεσε τὸν Μουράτ νὰ κυριεύσῃ τὴν Θεσσαλονίκην (1430) καὶ νὰ παραδώσῃ αὐτὴν εἰς τὴν σφαγὴν καὶ τὴν λεηλασίαν. Τότε καὶ οἱ Ἕλληνες μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους ὑπετάχθησαν ἐκουσίως εἰς τὸν Μουράτ καὶ διετήρησαν τὰ προνόμια τῶν μονῶν των.

Τελευταία ἀπόπειρα τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν.—Μετὰ

τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Μουράτ ἀπασχοληθεὶς μὲ πολλέ-
μους ἐναντίον τῶν Οὐγγῶν ἀφῆκεν ἡσυχίαν τινὰ εἰς τὸν αὐτο-
κράτορα Ἰωάννην τὸν Η΄. Ἐκ ταύτης ἐπωφεληθεὶς οὗτος ἐπεχεί-
ρησε νὰ προσοικειωθῇ τὸν πάπαν διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν
ἐλπίζων, ὅτι διὰ τούτου θὰ ἐπετύγχανε βοήθειαν ἐκ τῆς Δύσεως.
Συνοδευόμενος λοιπὸν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ καὶ πολλῶν
ἄλλων διαπρεπῶν ἱεραρχῶν καὶ λογίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διε-
κρίνετο ὁ Νικαίας Βησσαρίων, ὁ Ἐφέσου Μάρκος, ὁ Γεώργιος
Σχολάριος καὶ ἄλλοι, μετέβη εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ὅπου εἶχε συγ-
κληθῆ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑπὸ τοῦ πάπα σύνοδος. Ἐκεῖ
μετὰ πολλὰς συζητήσεις ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἠναγ-
κάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἀξιώσεις τοῦ
πάπα καὶ ὅλοι ὑπέγραψαν εἰς τὸ περὶ ἐνώσεως ἔγγραφον πλὴν
τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ, ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξῦ, καὶ τοῦ
Ἐφέσου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ
αὐτοκράτορος καὶ τῆς συνοδείας του ὅλοι οἱ ἐν Κωνσταντινου-
πόλει κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ ὡς καὶ οἱ ἄλλοι πατριάρχαι, διεμαρ-
τυρήθησαν κατὰ τῆς ἐνώσεως. Αὐτοὶ οἱ ὑπογράψαντες τὴν ἔνω-
σιν ἀρχιερεῖς καὶ λόγιοι ἠρνήθησαν τὸ κῦρος τῆς ὑπογραφῆς
τῶν, διότι, ὡς ἔλεγον, ὑπέγραψαν βιασθέντες. Μόνον ὁ Νικαίας
Βησσαρίων ἐνέμεινεν εἰς αὐτὴν καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ
ἐπιστρέψῃ εἰς Ἰταλίαν, ὅπου ἔγινε καρδινάλιος. Ὡστε ἡ ἔνωσις
ἀπέτυχεν, ἡ δὲ γενομένη ἀπόπειρα εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσε,
παρὰ εἰς τὸ νὰ ἐξάψῃ τὰ πάθη μεταξὺ ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν
εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε οἱ Ἕλληνες νὰ προτιμοῦν τὴν ἄλω-
σιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων παρὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς ἐκκλη-
σίας εἰς τὸν πάπαν. Καί, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων, δὲν εἶ-
χον ἄδικον, διότι οὕτω μόνον κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὸν
ἐθνισμὸν των. Ἐν τούτοις μὲ ὅλας τὰς ὑποχωρήσεις τὰς ὁποίας
ἔκαμεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἡ βοήθεια, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἐκ τῆς Δύ-
σεως, ἦτο ἀσήμαντος, ὅχι διότι δὲν ἠθέλεν ὁ πάπας, ἀλλὰ διότι
δὲν ἠδύνατο νὰ παράσῃ περισσότερα.

Ἰωάννης Οὐννάδης. Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν ἑλληνικὴν χει-
ρόσησον τρεῖς ἥρωες ἀνέλαβον νὰ ἀνακόψουν τὴν ὁρμὴν τῶν
Τούρκων εἰς αὐτήν, ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κων-
σταντῖνος Παλαιολόγος, ὁ Οὐγγῶς Οὐννάδης καὶ ὁ Ἑλληνοαλ-
βανὸς Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης. Δυστυχῶς οἱ ἥρωες
οὗτοι δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐνώσουν τὰς δυνάμεις των. Διὰ τοῦτο

ἀνέκοψαν μὲν τὴν ὁρμὴν τοῦ Μουράτ, ἐπὶ τέλους ὅμως κατεβλήθησαν.

Ὁ Οὐγγρος μεγιστὰν Ἰωάννης Οὐνυάδης, διὰ νὰ παύσῃ τὰς εἰς Οὐγγαρίαν ἐπιδρομὰς τοῦ Μουράτ, ἀνέλαβε τὸ 1442 νὰ καταπολεμήσῃ αὐτόν. Μετὰ πολλὰς μικρὰς νίκας ἐναντίον τῶν Τούρκων ἔκαμε (1443) τὴν λεγομένην μεγάλην ἐκστρατείαν κατ' αὐτῶν. Κατὰ ταύτην ἐντὸς 5 μηνῶν, ἀφ' οὗ ἐπανειλημμένως ἐνίκησε τοὺς Τούρκους προήλασε μέχρι τοῦ Αἴμου. Ὁ Μουράτ καταπονηθεὶς ἀναγκάζεται νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τοῦ Οὐνυάδου συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας τὸ κράτος του περιορίζετο εἰς τὴν ἐντεύθεν τοῦ Αἴμου χώραν. Ἄλλ' ὁ πάπας, ἵνα φανῇ συνεπὴς εἰς τὰς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην ὑποσχέσεις του, πείθει τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Λαδίσλαον νὰ ἀκυρώσῃ τὴν συνθήκην καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ σταυροφορίαν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἡ σταυροφορία ἀπεφασίσθη, εἰς αὐτὴν δὲ ἔλαβον μέρος καὶ πολλοὶ μικροὶ ἡγεμόνες ἄλλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Δυστυχῶς ἡ ἀπιστία τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν Γενουαίων συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀποτυχίαν αὐτῆς. Οἱ Ἑνετοὶ καὶ οἱ Γενουαῖοι εἶχον ἀναλάβει νὰ διαβιβάσουν τὸν στρατὸν τῶν σταυροφόρων διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν Ἀσίαν. Οὗτοι ὅμως ἀντὶ τοῦτου διεβίβασαν ἀντὶ ἀδράς ἀμοιβῆς τὸν στρατὸν τοῦ Μουράτ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην πλησίον τῆς Βάρνας, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Οὐγγροι. Ἐκεῖ, πρὶν ἀκόμη συγκεντρωθῆ ὅλος ὁ σταυροφορικὸς στρατός, συνάπτεται σφοδρὰ μάχη (1444), κατὰ τὴν ὁποίαν ἠττήθησαν οἱ χριστιανοί, ὁ δὲ Λαδίσλαος ἐφονεύθη. Ἀργότερα (1447) ὁ Οὐνυάδης ἐπῆλθε πάλιν ἐκ τῆς Οὐγγαρίας διὰ τῆς Σερβίας ἐναντίον τοῦ Μουράτ. Ἄλλ' εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον, ὅπου συνεκροτήθη μεγάλη μάχη, ἠττήθησαν καὶ πάλιν οἱ Οὐγγροι ἕνεκα τοῦ ὀλιγαρίθμου αὐτῶν.

Γεώργιος Καστριώτης. Συγχρόνως μὲ τὸν Οὐνυάδην ἐμφανίζεται καὶ ὁ Γεώργιος Καστριώτης. Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Καστριώτου, ἡγεμόνος τῆς περὶ τὴν Κρόϊαν ἀλβανικῆς χώρας. Παῖς 9 ἐτῶν εἶχε δοθῆ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ὡς ὄμηρος εἰς τὸν Μουράτ, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ὁποίου ἔγινε μωαμεθανὸς ὄνομασθεὶς Σκεντέρμπεης (Ἀλέξανδρος βέης). Ἡλικιωθεὶς ἐτιμᾶτο πολὺ ὑπὸ τοῦ Μουράτ διὰ τὴν γενναϊότητά του. Ἄλλ' ὁ Γεώργιος Καστριώτης δὲν ἐλησμόνει οὔτε τὴν θρησκείαν του οὔτε τὴν καταγωγὴν του. Τὸ 1443 λοιπὸν εἶς τινα ἐκστρατείαν κατὰ τῶν

Οὐγγρων διὰ τοῦ ξίφους ἀποσπᾶ παρὰ τοῦ γραμματέως τοῦ Μουράτ διαταγὴν πρὸς τὸν διοικητὴν τοῦ φρουρίου τῆς Κροΐας, ἵνα παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ φρούριον. Μετὰ τοῦτο φονεύσας τὸν γραμματέα, διὰ νὰ μὴ γνωσθῇ ἀμέσως τὸ πρᾶγμα, φεύγει ἀμέσως μετὰ τῶν ὀπαδῶν του καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Κροΐαν καὶ γίνεται ἀμαχητὶ κύριος αὐτῆς. Ἐκ τῆς Κροΐας ὁ Σκεντέρμπεης ἐκάλεσε τοὺς ὁμοεθνεῖς του εἰς ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Μουράτ ἐξεστράτευσε τρεῖς φεράς μετὰ μεγάλου στρατοῦ ἐναντίον τοῦ Ἀλβανοῦ ἥρωος. Ὅλαι ὅμως αἱ ἐκστρατεῖαί του ἀπέτυχον, ὅλαι δὲ αἱ δελεαστικαὶ περὶ συνθηκολογήσεως προτάσεις του ἀπερρίφθησαν. Τῆς Κροΐας μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σκεντέρμπεη (1466) κατώρθωσαν οἱ Τούρκοι νὰ γίνουν κύριοι ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Β΄.

Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. Καθ' ὃν χρόνον ὁ Οὐνυάδης πρὸς Β. καὶ ὁ Σκεντέρμπεης εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀλβανίας ἠγωνίζοντο κατὰ τοῦ Μουράτ, ὁ δεσπότης τῆς Πελοποννήσου Κωνσταντῖνος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου, ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ προήλασε νικηφόρος εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Ἐσχεδίαζε προχωρῶν νὰ συνενωθῇ μετὰ τοῦ Σκεντέρμπεη ἴσως δὲ καὶ μετὰ τῶν Οὐγγρων διὰ νὰ κτυπήσουν ἀποτελεσματικῶς τοὺς Τούρκους. Ἀλλ' ὁ Μουράτ ἀφ' οὗ ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρούς εἰς τὴν Βάρναν (1444), δὲν ἄφησε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ προχωρήσῃ, ἀλλ' ἐπῆλθεν ἐναντίον αὐτοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐννοῶν ὅτι αἱ δυνάμεις του δὲν ἦσαν ἀρκεταὶ διὰ νὰ ἀγωνισθῇ κατὰ τῶν Τούρκων ὑπεχώρησεν εἰς τὸν Ἴσθμόν. Τὸ τεῖχος ὅμως τοῦ Ἴσθμοῦ δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ κρατήσῃ τὸν Μουράτ. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε προφθάσει νὰ ἀσκήσῃ τὸν ἕξ ἐγχωρίων στρατὸν του εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ μετὰ τὰς πρώτας ἐφόδους τῶν Τούρκων ὀπισθοχώρησεν. Οἱ Τούρκοι ἔγιναν κύριοι τῆς Κορίνθου καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι Πατρῶν λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες τὰ πάντα. Ὁ Κωνσταντῖνος ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Μουράτ καὶ νὰ γίνῃ φόρου ὑποτελεῖς εἰς αὐτόν.

Μετ' ὀλίγον ὁ Κωνσταντῖνος καλεῖται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου προώριστο νὰ ἐκκληρώσῃ καθῆκον ὀδυνηρὸν μὲν, ἀλλὰ διὰ τὸ ὅποῖον ὁ ἑλληνισμὸς ἔσαιε θὰ τιμᾶ τὴν μνήμην αὐτοῦ. Προώριστο διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου του νὰ προσδώσῃ ἀνεξίτηλον αἴγλην εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ μεσαιωνικοῦ

ἑλληνισμοῦ. Ἀποθανόντος δηλ. τὸ 1448 τοῦ Ἰωάννου ἀνεκη-
ρύχθη ὑπὸ πάντων ὁ **Κωνσταντῖνος αὐτοκράτωρ**. Τὸ ἐπόμε-
νον ἔτος δὲ ἔρχεται εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν
ἀρχὴν ἀφήσας εἰς τὴν Πελοπόννησον τοὺς ἀδελφούς του Θωμᾶν
καὶ Δημήτριον. Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα (1451) ἀπέθανε καὶ ὁ
Μουράτ ἀφήσας τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του **Μωάμεθ τὸν Β΄**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΑΠΟ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝ / ΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

1. Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν.

Αἱ ἀνωμαλῖαι καὶ αἱ καταστροφαί, τὰς ὁποίας ὑφίσταται ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, δὲν εἶναι ἱκαναὶ νὰ ἀποτρέψουν τοὺς μεσαιωνικοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὰς ἐπιστημονικὰς μελέτας καὶ τὴν θεραπείαν τῆς τέχνης. Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ Φωτίου, εὐρίσκειται εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς, πάμπολλοι δὲ καὶ παντοειδεῖς συγγραφεῖς, πρὸ πάντων δὲ φιλόσοφοι, φιλόλογοι καὶ ἐπιστήμονες ἐμφανίζονται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς περιόδου (ΙΑ΄ αἰῶν) ἀκμάζει ὁ **Μιχαὴλ Ψελλός**. Ὁ Ψελλός ἐγεννήθη τὸ 1018 εἰς τὴν Νικομήδειαν ἐκ γονέων πτωχῶν, ἀλλὰ χρηστῶν. Τὴν πρώτην του παιδείαν ὤφειλεν εἰς τὸν ἀκαταπόνητον ζῆλον τῆς μητρὸς του. Παλαίῳν πρὸς ποικίλας στερήσεις διήνυσεν τὰς συνήθεις ῥητορικὰς, νομικὰς καὶ φιλοσοφικὰς σπουδάς. Κατ' ἀρχὰς μετῆλθε τὸν δικηγόρον. Κατόπιν ἔγινε δικαστής, ἐπὶ Μιχαὴλ Καλαφάτη δὲ διορίσθη αὐτοκρατορικὸς γραμματεὺς. Ἐντεῦθεν προήχθη ἀπὸ ἀξιώματος εἰς ἀξίωμα καὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου ὀνομάσθη καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν τότε ἰδρυθεῖσαν Ἀκαδημίαν. Κατόπιν ὅμως ἀφῆκε τὸ διδασκαλικὸν ἔργον διορισθεὶς γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας (πρωτοασηκρῆτις) καὶ ἐτιμήθη μὲ τὸν τίτλον τοῦ ὑπερίμου καὶ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων. Τότε ἔγινε καὶ μοναχός. Ἐκτοτε παρέμεινε σύμβουλος τῶν αὐτοκρατόρων, ἐπὶ δὲ τοῦ Μιχαὴλ ἔγινε καὶ παραδυναστεύων δηλ. πρῶτος ὑπουργός. Ἀπέθανε τὸ 1078.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ψελλός ὡς πολιτικὸς ἀπέτυχεν οἰκτρῶς.

Ἄλλὰ κατὰ τὴν εὐρυμάθειαν καὶ τὴν συγγραφικὴν παραγωγικότητα προτεύει ὄλων τῶν συγχρόνων του. Διὰ τοῦτο ὁ Ψελλὸς δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς προσδίδων εἰς τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἴδιον χαρακτήρα, ὅπως ὁ Φώτιος εἰς τὸν Θ' καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἰς τὸν Γ'. Τὰ συγγράμματά του περιστρέφονται εἰς τὴν θεολογίαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν νομικὴν, τὴν ἀρχαιολογίαν, τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ἱστορίαν. Ἰδίως ὅμως ὁ Ψελλὸς εἶναι φιλόσοφος καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰ φιλοσοφικά του συγγράμματα δεικνύει ἀληθῆ παιδείαν. Ἀγαπᾷ ὀλόκληρον τὴν ἀρχαιότητα, ἰδίως ὅμως θαυμάζει τὸν Πλάτωνα, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ὑπέροτερον τοῦ Ἀριστοτέλους. (Εἰς τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, εἰς τοὺς ὁποίους ἡσχολήθη, δεικνύει μόνον πολυμάθειαν.

Ὡς πρὸς τὸ ἦθος ὁ Ψελλὸς ἦτο γλαφυρὸς καὶ κομψολόγος καὶ εἰς αὐτὸ ἰδίως ὀφείλει τὴν μεγάλην του φήμην. Ἐσυνδύαζε τὴν περιττολογίαν μὲ τὴν κομψότητα καὶ ἐκίνει τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀυλικῶν κύκλων, εἰς τοὺς ὁποίους ἐφοίτα.)

Μετὰ τὸν Ψελλὸν κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν φθάνει εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἀνάπτυξιν. Εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας ἀσχολοῦνται τώρα μετὰ νέας ζέσεως καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας λαϊκοὶ καὶ θεολόγοι. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν ὁ μέγας φιλόσοφος καὶ νομικὸς **Γεώργιος Γεμιστοῦς** ἢ Πλήθων, ὁ περίφημος διὰ τὴν πολυγλωσσίαν του **Ἰωάννης Τζέτζης** διδάσκαλος τῆς γραμματικῆς καὶ ὁ **Εὐστάθιος** ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης. Οὗτος πλὴν τῶν πολλῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν συνέγραψε σχόλια εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, μετὰ τῶν ὁποίων προτεύουν τὰ σχόλια εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν. Διὰ τούτων κατέλαβεν ἀξιοσημεῖωτον θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας. Ὁμοίως ὁ Μάξιμος Πλανούδης, ὁ Μοσχόπουλος, ὁ Θωμᾶς μάγιστρος, ὁ Τρικλίνιος καὶ πάμπολλοι ἄλλοι συνέγραψαν γραμματικάς, λεξικά, ὑπομνήματα καὶ σχόλια εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς.

Ἡ φιλολογικὴ αὕτη ἐπιστήμη τῶν τελευταίων αἰῶνων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἔχει πολλὴν σημασίαν, διότι δι' αὐτῆς εἰσῆχθη ὁ ἑλληνισμὸς εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἀπέβη εἰς τῶν παραγόντων τῆς ἐκεῖ Ἀναγεννήσεως. Πεντήκοντα ἤδη ἔτη πρὸ τῆς

άλωσεως, ἀλλ' ἰδίως μετ' αὐτὴν πολλοὶ λόγοι "Ἕλληνες ἐπορεύθησαν ἐκεῖ καὶ μετέδωκαν τὸν ἔρωτά των πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα.

2. Ἡ λογοτεχνικὴ ἀναγέννησις.

Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν ἔφερεν ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος τὴν λογοτεχνικὴν ἀναγέννησιν.

Εἰς τὴν **Θεολογίαν** ἡ διάστασις τῶν δύο ἐκκλησιῶν καὶ αἱ ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς πλεῖστα θεολογικὰ συγγράμματα. Μεταξὺ τῶν θεολόγων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ταύτης διακρίνονται ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὁ Εὐστάθιος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ὁ πατριάρχης Βέκκος, ὁ Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός, ὁ Βησσαρίων καὶ ὁ Γεώργιος Σχολάριος ὁ κατόπιν πρῶτος μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριάρχης Γεννάδιος.

Ἡ λογοτεχνικὴ ἀναγέννησις ἰδίως ἔδειξε τὰ ἀποτελέσματά της εἰς τὴν **Ἱστορίαν**. **Ἄννα ἡ Κομνηνὴ** ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ εἶναι ὁ σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος τῆς ἱστορίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Αὕτη συνέγραψεν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1069—1118, ἥτοι τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς της Ἀλεξίου, διὸ καὶ τὸ σύγγραμά της ὀνομάζει **Ἀλεξιάδα**. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὰ ἔξοχότερα ἔργα τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας. Ἀλλὰ ἡ Ἄννα εἰς αὐτὸ δὲν ἀκολουθεῖ τὴν σύγχρονον γλῶσσαν, ὅπως ἔπραττον μέχρι τινὸς οἱ πρὸ αὐτῆς ἱστορικοὶ. Τὸ γλωσσικὸν ἰδεῶδες αὐτῆς εἶναι ὁ ἀττικισμὸς καὶ πρότυπα ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος. Τὴν Ἄνναν ἠκολούθησαν καὶ ὅλοι οἱ μετ' αὐτὴν ἱστορικοὶ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐκ τούτων σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Γεώργιος Κίνναμος, ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος, ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς καὶ ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης ὁ Ἀθηναῖος, ὁ συγγραφεὺς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1298—1463. Ἐξαιρέσιν ἀποτελεῖ ὁ ἱστορικὸς τῆς ἀλώσεως **Δούκας** γράψας εἰς γλῶσσαν ἀπλὴν συγκερασμένην τινὰ δημοτικὴν. Ὁ ἄλλος ἱστορικὸς τῆς ἀλώσεως Γεώργιος Φραντζῆς ἠκολούθησε μέσῃ ὁδῶν μετὰ τῶν Χαλκοκονδύλη καὶ Δούκα.

Καὶ ἡ **Χρονογραφία** κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι πλου-

σία. Ἐπισημότεροι δὲ χρονογράφοι εἶναι ὁ Ἰωάννης Σκυλίτης, ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς, ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς καὶ ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς.

Ἡ *ἐκκλησιαστικὴ ρυθμικὴ ποίησις* ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου ἤδη ἤρχισε νὰ παρακμάζη.

Τῆς *θύραθεν ποιήσεως* κυριώτατος ἀντιπρόσωπος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι ὁ **Θεόδωρος Πρόδρομος**, ὁ διὰ τὴν πενίαν του αὐτοκαλούμενος Πτωχοπρόδρομος. Οὗτος ἤκμασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων Κομνηνῶν. Τὸ σπουδαιότερον δὲ χαρακτηριστικὸν τοῦ βίου του εἶναι ἡ ἀθεράπευτος πενία του, κατὰ τῆς ὁποίας ἀγωνίζεται δι' ἀπειραρίθμων ποιημάτων, ἐγκωμίων καὶ ἐπιστολῶν. Ἀλλὰ τὰ βοηθήματα τὰ ὁποῖα ἐλάμβανε διὰ τῆς ἐπαιτείας ὁ βασανισμένος λόγιος, οὔτε μεγάλα ἦσαν, οὔτε κανονικά. Τέλος ἀπέθανε μοναχὸς εἰς μοναστήριόν τι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰλαρίων. Τὰ συγγράμματα τοῦ Προδρόμου εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα. Ἐγραψε μυθιστορήματα, φιλοσοφικὰς καὶ θεολογικὰς πραγματείας, σαύρας, λόγους κ. ἄ.

Ὅμοιος πρὸς τὸν Πτωχοπρόδρομον καὶ μιμητὴς αὐτοῦ εἶναι ὁ **Μανουὴλ Φιλῆς** ζήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.

3. Ἡ δημώδης ποίησις.

Ἡ ἀττικομανία, ἡ ὁποία κατέλαβε τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἀρχαίων σπουδῶν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ ἐπιφέρει ἀντίδρασιν ἰσχυράν. Ἦδη ἐμφανίζονται λογοτεχνικὰ ἔργα γραμμένα εἰς τὴν ζῶσαν γλῶσσαν τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὀμιλουμένην.

Καὶ εἰς μὲν τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα δὲν εἰσῆχθη ἡ χρῆσις τῆς δημώδους γλώσσης. Δὲν ἔχει ὅμως ὁμοίως τὸ πρᾶγμα διὰ τὴν ποίησιν. Μόνον δι' αὐτῆς ἠδύναντο νὰ ἐκφράσουν τὰ αἰσθήματα καὶ μόνον δι' αὐτῆς ἠδύναντο νὰ ὀμιλήσουν εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀναγνωστῶν των. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ ἡ δημοτικὴ ποίησις, ὅπως καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ρυθμικὴ, ἐγκατέλειψε τὴν κατὰ προσοδίαν μετρικὴν καὶ ἐφεῦρε τὸν λεγόμενον πολιτικὸν στίχον, ὁ ὁποῖος στηρίζεται καὶ αὐτὸς ὄχι εἰς τὴν προσοδίαν, ἀλλ' εἰς τὸν τόνον. Εἶναι δὲ δεκαπεντασύλλαβος ἰαμ-

βικὸς μὲ τομὴν κατόπιν τῆς ὀγδόης συλλαβῆς ἐπαναλαμβανόμενος ἀδιακόπως.

Τὰ ἀρχαιότερα ἔκτενῆ ποιήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἔγινε χρῆσις τῆς δημοτικῆς τοῦ ἔθνους γλώσσης, εἶναι τὰ ἔθνικὰ ἐκεῖνα ἄσματα τὰ ὁποῖα βραδύτερον συνηνώθησαν ὑπὸ ἡμιπαιδευτῶν λογίων εἰς τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα. Ἀπὸ τοῦ τέλους δὲ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ οἱ λόγοι ἀρχίζουσι νὰ μεταχειρίζωνται τὴν δημοτικὴν εἰς συμβουλευτικά, ἐγκωμιαστικά καὶ ἱκετευτικά ποιήματα. Εὐρὺ ὅμως ἔδαφος κατακτᾷ ἡ δημοτικὴ εἰς τὴν ποίησιν τὸν 13ον καὶ 14ον αἰῶνα. Εἰς ταύτην ἀνήκουν :

1) Ὁ Σπανέας ποίημα διδακτικόν, ἱκετευτικά τινα ποιήματα τοῦ γνωστοῦ Θεοδώρου Προδρόμου ὅμοια τοῦ Μιχαῆλ Γλυκᾶ, ἡ ἀκολουθία τοῦ Σπανοῦ, τὰ ροδιακὰ θρωτικά ἄσματα καὶ ἄλλα.

2) Τὸ περὶ Βελισσαρίου μυθιστόρημα, τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ἀνήκων εἰς τὸν ἀκριτικὸν κύκλον, τὸ χρονικὸν τοῦ Μωρέως (ἱστορία τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ Φραγκοκρατίας), οἱ θρηνοὶ οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλα.

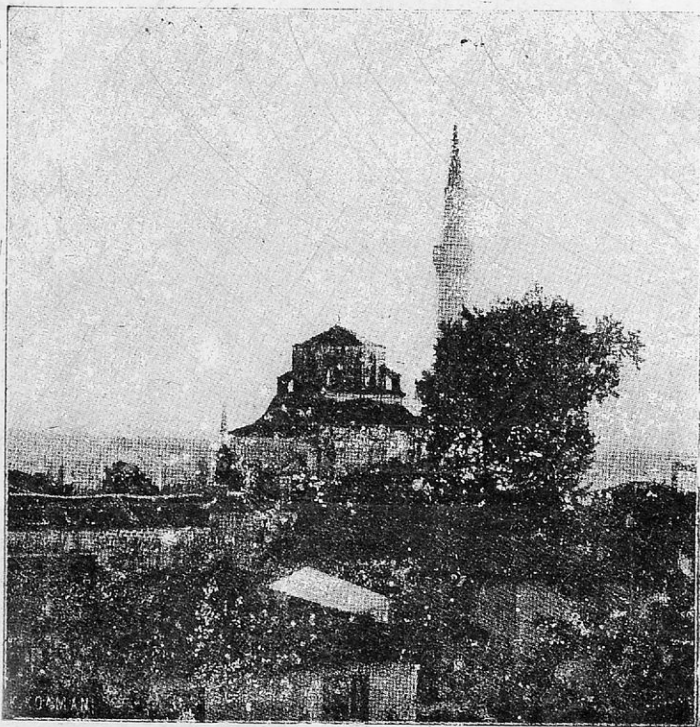
3) *Μυθιστορίες* ρωμαντικαὶ ἔμμετροι μὲ ὑποθέσεις ἀρχαίας ἀναφερομένης εἰς τὸν τροϊκὸν πόλεμον, τὸν Μ. Ἀλέξανδρον κ. ἄ.

4) *Ρωμαντικὰ ποιήματα* μεσαιωνικῆς καὶ ἐν μέρει δυτικῆς ὑποθέσεως, τὰ κατὰ Καλλιμάχον καὶ Χρυσορρόην, Βέρθανδρον καὶ Χρυσάντσα, Λίβυστρος καὶ Ροδάμη κ. ἄ.

4. Ἡ τέχνη.

Ἡ ἀρχιτεκτονική. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι ἡ αὐτὴ σχεδὸν μὲ τὴν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον. Οἱ τροῦλλοι μόνον πολλαπλασιάζονται, τὸ δὲ τύμπανον αὐτῶν ὑψοῦται βαθμηδόν, μέχρις οὗ εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίκης φθάνει εἰς τὸ μέγιστον ὕψος του. Ὁ τροῦλλος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξαφανίζεται ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ τυμπάνου. Ὡσαύτως πρὸς Β. καὶ Ν. ἀντὶ θόλων ἔχομεν ἐνίοτε μεγάλας ἡμικυκλικὰς κόγχας. Συχνὰ δὲ αἱ πρὸς Β. καὶ Ν. αὐταὶ ἀψίδες ἀνοίγονται βαθύτερον οὕτως, ὥστε νὰ διαγράφωνται ἔξω τῶν δύο πλευρῶν τοῦ ναοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἶναι κτισμένοι οἱ ναοὶ τῶν περισσοτέρων μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Οὕτω τὸ σταυρικὸν τοῦ ναοῦ σχῆμα διαγράφεται καὶ ἐξωτερικῶς πολὺ σαφέστερον.

Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνήκουν καὶ αἱ ἐν Ἀθήναις ἀρχαῖαι ἐκκλησίαι τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἡ Καπνικαρέα, τῶν Ἁγίων Θεοδώρων καὶ τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου (ὄψιμη ἐκκλησία), τοῦ ὁποῦ ἄξιος μνείας εἶναι ὁ τροῦλλος, διότι στηριζόμενος ἐπὶ ταπεινοῦ τυμπάνου ὁμοιάζει μὲ τὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὁσαύτως εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀνήκει καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἐλευθε-

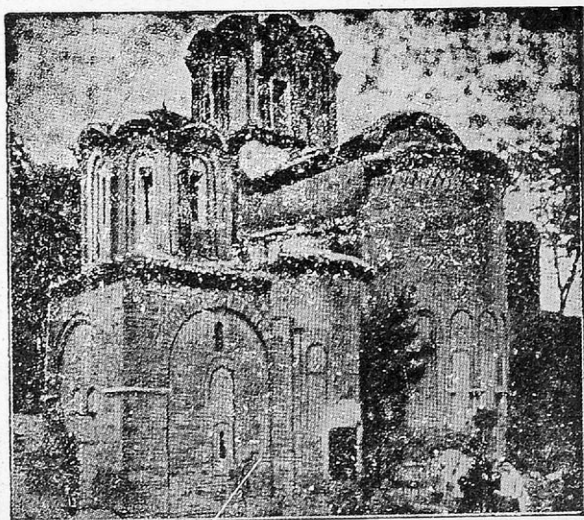

Εἰκ. 18. Ὁ προφήτης Ἡλίας τῆς Θεσσαλονίκης (13 αἰών).

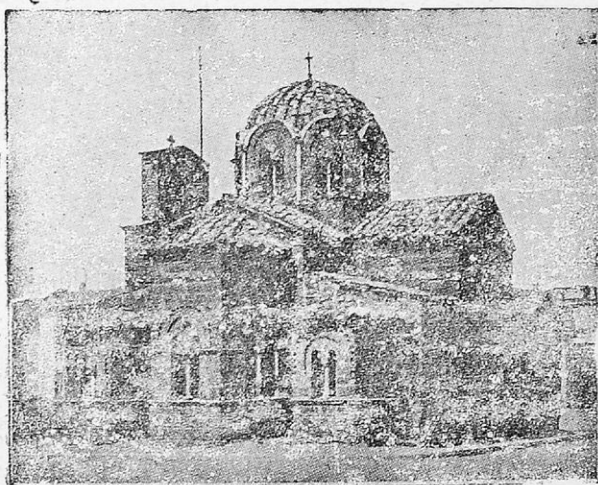
ρίου, ὁ ὁποῖος εἶναι κτισμένος μὲ διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια διαφόρων κτιρίων καὶ τάφων καὶ ἀποτελεῖ εἶδος μουσεῖου, ὅπου ἀντιπροσωπεύονται διάφοροι ἐποχαὶ καὶ διάφοροι ὄνθυμοί.

Ἡ γραφικὴ. Συγχρόνως μὲ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμῶν παρουσιάζεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ νέα ἀναγέννησις τῆς γραφικῆς.

Ἡ ζωγραφικὴ ἔξακολουθεῖ μὲν νὰ ἔχη τὴν δογματικὴν μορφήν, τὴν ὁποίαν εἶδομεν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἀλλ' ἤδη ἐπανερχεται εἰς τὰς ἀρχαιότερας πηγὰς τῆς, εἰς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν, καὶ γίνεται ζωντανωτέρα, γραφικωτέρα, δραμα-

Εἰζ. 19. Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι τῆς Θεσσαλονίκης (14ος αἰών).

Εἰζ. 20. Οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι τῶν Ἀθηνῶν.

τικωτέρα και θελκτικωτέρα. Ἡ εἰκονογραφία διὰ τὸ πολυδάπανον ἀφήνει σχεδὸν τὰ ψηφιδωτὰ καὶ ἀρκεῖται εἰς τὰς τοιχογραφίας, ἀλλὰ πλουτίζεται καὶ ἀνανεοῦται παθητικωτέρα μὲ χρώματα καὶ ἁμομονίαν προξενοῦντα ἐντύπωσιν. Τὴν ἀναγέννησιν αὐτὴν τῆς τέχνης εὐρίσκομεν εἰς τὰ μωσαϊκὰ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας (Καχριὲ τζαμί) εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὰς τοιχογραφίας καὶ τὰς ἐπὶ σανίδων εἰκόνας τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ἔργα τῆς καλλιτεχνικῆς ἀναγεννήσεως τῶν χρόνων τούτων ἀπαντῶνται ἐπίσης εἰς τὸν Μυστρῶν. Εἰς τὰ ἐκεῖ παλάτια τῶν δεσποτῶν τοῦ Μωρέως καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας ὡς ἡ Μητρόπολις (τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰῶνος), ὁ ναὸς τῆς Περιβλέπτου (τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰῶνος) καὶ ὁ ναὸς τῆς Παντανάσσης (τοῦ 15ου αἰῶνος), διατηροῦνται θαυμάσιαι τοιχογραφίαι. Παρατηρεῖται εἰς αὐτὰς σπανία ἔννοια τῆς διακοσμητικῆς, προσπάθεια γραφικότητος, κινήσεως, ἐκφράσεως, κομψότητος καὶ χάριτος, θαυμαστὴ αἴσθησις τοῦ χρώματος, τῆς λεπτότητος, τῆς ἀνθηρότητος, τέχνη ἐν γένει ἑλευθέρα, τὴν ὁποίαν εἶδομεν εἰς τὰς ζωγραφίας τῶν μονῶν τοῦ Ἁθῶ.

Τὴν ἀναγέννησιν τῆς γραφικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δεικνύουσιν τέλος καὶ αἱ μικρογραφίαι τῶν χειρογράφων τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Οὕτω τὸ Βυζάντιον καὶ ἐξηνητλημένον ἐπανευρίσκει κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, ὡς ποτε κατὰ τὸν 10ον, νέαν ἀκμὴν εἰς τὴν ἐπαφὴν μετὰ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως.

Εἰκ. 21. Ὁ Ἱεροβοάμ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας ἐν Κωνπόλει.

Είχ. 22. Ὁ Παντοκράτωρ τῆς μονῆς τῆς Χώρας ἐν Κωνσταντινουπόλει.
 (Οὗτος δὲν εἶναι ὁ αὐστηρὸς καὶ ἀσκητικὸς τύπος τοῦ Παντοκράτορος
 τοῦ Δαφνίου, ἀλλ' ὁ γλυκὺς Ἰησοῦς, εἰς τὸ βλέμμα τοῦ ὁποῦ
 διακρίνεται ἡ συγγνώμη).

Είχ. 23. Ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ υπερθύρῳ τοῦ νάρθηκος τῆς ἐκκλησίας
 τοῦ Πρωτάτου ἐν Ἀγίῳ Ὁρει. Παρίσταται μὲ μορφὴν ἰδεώδη.

Εἰκ. 24. Θεόδωρος Τύρων
(τοιχογραφία τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τῆς Λαύρας).

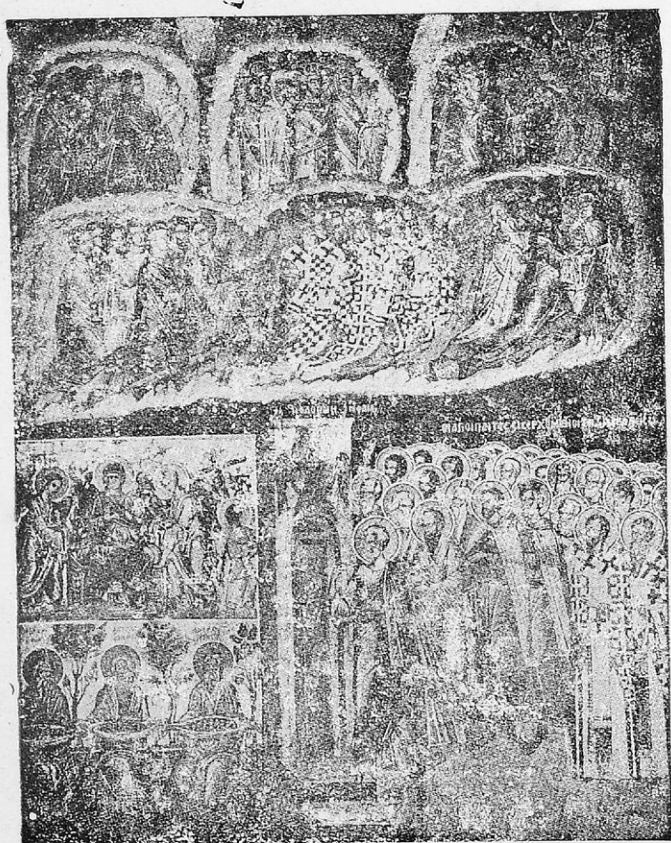

Εἰκ. 25. Ἡ Παρθένος ἐκ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει μονῆς τῆς Λαύρας.

Ἡ γλυπτική. Ἡ γλυπτική τοῦ μαρμάρου μεγάλας προόδους δὲν ἔκαμε καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Οἱ κίονες, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται τὰ τόξα τὰ ὑποβαστάζοντα τοὺς θόλους, ἔχουν κιονόκρανα ποικίλα,* λεπτότατα ἐπεξεργασμένα. Ἀνάγλυφοι παραστάσεις ἁγίων εἶναι σπάνια.

Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως ταύτην ἀκμάζει εἰς τὸν Ἄθων ἡ ξυλογλυπτική. Τὰ τέμπλα τῶν μονῶν αὐτοῦ εἶναι ἔργα ἐξόχου τέχνης. Ὁσαύτως καὶ ἡ χρυσοχοϊκὴ καὶ ἡ τέχνη τῶν σμάλτων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι πολὺ προωδευμένα, ὡς μᾶς δεικνύουν τὰ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἱερὰ σκεύη, ἧτοι λειψανοθῆκαι, σταυροθῆκαι, πολύτιμα κλύμματα εὐαγγελίων, ποτήρια καὶ τέλος πολύτιμοι φωτοστέφανοι κοσμοῦντες θαυματουργοὺς εἰκόνας. Εἰς τὰ κειμήλια τοῦ Ἁγίου Ὁρους καταφαίνεται καὶ ἡ πρόοδος τῆς ὑφαντικῆς εἰς κατασκευὴν χρυσοῦφάντων μεταξωτῶν ὑφασμάτων κοσμουμένων μὲ πολυτίμους λίθους.

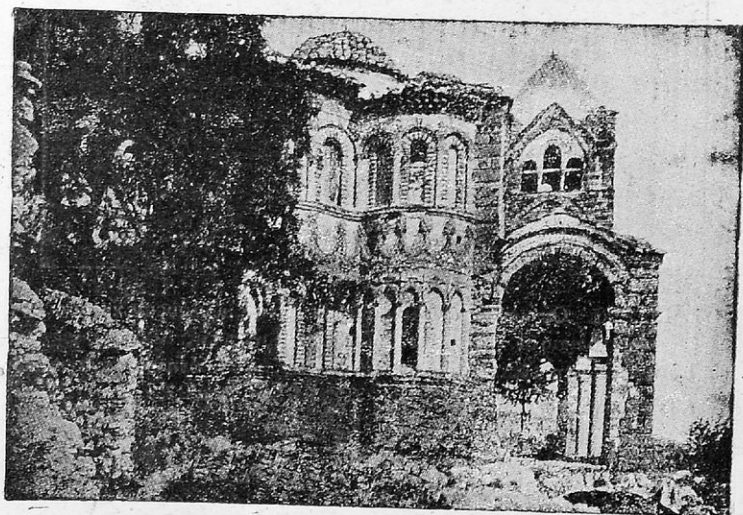

Εἰκ. 26. Οἱ χοροὶ τῶν δικαίων κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν
 (τοιχογραφία τῆς τραπεζαρίας τῆς μονῆς τῆς Λαύρας).
 Εἰς αὐτὴν παρατηρεῖται ποικιλία συνθέσεως, φυσικότητος χειρονομιῶν,
 ἐπιμέλεια πτυχώσεων, κινήσις καὶ μεγαλεῖον.

Εἰκ. 27. Ἡ Παναγία Ἄξιόν ἐστιν (εἰκὼν ἐπὶ σανίδος ἐν τῷ Πρωτάτῳ τοῦ Ἁγίου Ὁρους).

Εἰκ. 28. Ὁ ναὸς τῆς Παντανάσσης τοῦ Μυστρά.

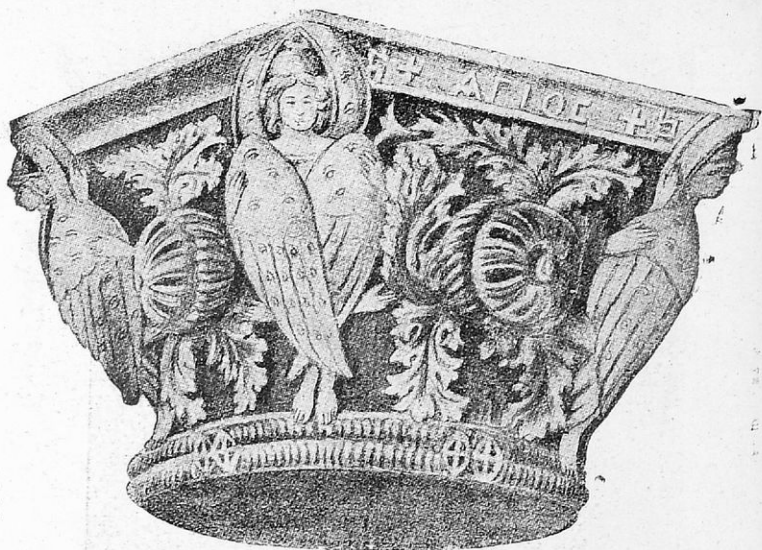
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Εἰκ. 29. Ἡ μεταμόρφωσις (ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρᾶ).
 Ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν κόμην ἐρυθρὰν καὶ τὴν ἐνδυμασίαν λευκὴν ὀρθούμενος
 ἐν πλήρει φωτὶ ἐπὶ βάθους κυανοῦ ἔχει μεγαλοπρέπειαν καὶ κάλλος ἀπαράβλητον.

Εἰκ. 30. Ἐξοδος πρὸς θήραν (μικρογραφία τοῦ 15ου αἰῶνος ἐκ χειρογράφου
 τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων). Ὁ κύριος φέρει τόξα καὶ φαρέτραν,
 προηγούμενος δ' αὐτοῦ ὑπηρετεῖται καὶ κύνες. Ἡ σύνθεσις εἶναι πλήρης ζωῆς
 καὶ χάριτος καὶ δεικνύει τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν.

Είχ. 31. Κιονόκρανον εφρεθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Είχ. 32. Ποτήριον Μανουήλ Παλαιολόγου τοῦ 15ου αἰῶνος. (Εὑρίσκεται εἰς τὴν ἐν Ἁγίῳ Ὁρει μονὴν τοῦ Βατοπεδίου. Τὸ δοχεῖον εἶναι ἔξ ἰάσιδος, ὁ ποὺς ἔξ ἀργύρου στολισμένον με σμάλτα, αἱ δὲ λαβαὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο δράκοντας θαυμασίας εὐκαμψίας).

Είχ. 33. Ἀρχιερατικὸς σάκος τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων ἐν Ἀγίῳ
Ὁρει. Ἀποδίδεται εἰς τὸν Ταμισην. Οἱ δικέφαλοι ὄμως ἀε-
τοί, ὑπὸ τῶν ὁποίων κοσμεῖται, καὶ τὰ ἀραβουργήματα
τῶν παρυφῶν δεικνύουν ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ 15ου αἰῶνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

1. Προπαρασκευαὶ καὶ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μουράτ Μωάμεθ Β΄ ἦτο μόλις 21 ἐτῶν, ἀλλ' ἦτο δεξιὸς τὴν φύσιν καὶ δομητικὸς εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του. Εὐθύς μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ νεαρὸς σουλτᾶνος ἐγνώριζε τὴν ἀδυναμίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο ἡ πόλις, συνάμα δὲ κατενόει ὅτι τὸ ἐν Εὐρώπῃ κράτος τῶν Ὀσμανιδῶν δὲν θέλει ἐπιστεγασθῆ, οὐδὲ θέλει ἔχει ἀσφαλὲς δομητήριον, ἂν δὲν κυριαρχήσῃ τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἐκράτει τὴν κλεῖδα τῶν δύο θαλασσῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἀπετέλει γέφυραν μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἐγνώριζεν ὅτι ἀνερχόμενος εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιβάλλεται τὸν ἀκάνθινον στέφανον τοῦ μαρτυρίου. Εἶχε βαθεῖαν συνείδησιν τῆς θέσεώς του, ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀξιοπρεπὴς τὸν χαρακτῆρα καὶ ἡρωϊκὸς τὸ φρόνημα, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ βασιλεύσῃ ἐντίμως, ἐὰν δὲ τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, νὰ πέσῃ ἐνδόξως. Ἦτο λοιπὸν φανερὸν ὅτι μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ μακρὰ εἰρήνη. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ δύο εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐφρόντιζον νὰ παρασκευασθοῦν.

Ὁ μὲν Κωνσταντῖνος εὐθύς, ἀφ' οὗ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐφρόντισε περὶ ἐπισκευῆς τῶν ὀχυρωμάτων καὶ φρουρίων τῆς πόλεως, περὶ προμηθείας σίτου καὶ περὶ ἐνισχύσεως τοῦ μικροῦ στόλου του, ἤρρισε διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν πάπαν καὶ πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους ἡγεμόνας δι' ἀποστολὴν βοηθείας καὶ ἐνήργει νὰ προσελκύσῃ ἐθελοντὰς πολεμιστὰς ἐκ τῆς Εὐρώπης. Ὁ Μωάμεθ Β΄ ἀφ' ἑτέρου, ἀφ' οὗ παρεσκευάσεν ἱκανὸν στρατὸν καὶ στόλον, τὸ 1452 ἔκτισεν εἰς τὸ στενότατον μέρος τοῦ Βοσπόρου ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὄχθης φρούριον ἄπέναντι ἄλλου ὁμοίου φρουρίου, τὸ ὁποῖον εἶχε κτίσει ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὄχθης ὁ Βα-

γιαζήτ. Ἀπεστέρησεν οὕτω τὴν Κωνσταντινούπολιν τῆς μετὰ τοῦ Εὐξείνου συγκοινωνίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐπισιτίσεως.

Τοῦτο προεκάλεσε τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἐπέφερε τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων. Ὁ Κωνσταντῖνος διέταξε νὰ κλεισθοῦν αἱ πύλαι τῆς πόλεως καὶ διεκήρυξεν εἰς τὸν σουλτάνον ὅτι ἀναθέτει τὴν τύχην αὐτῆς εἰς τὸν Θεόν. Τότε ὁ Σουλτάνος στέλλει εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν στρατηγὸν Τουραχάν, ἵνα ἐμποδίσῃ ἐκεῖθεν πᾶσαν βοήθειαν, αὐτὸς δὲ μετὰ μεγάλου στρατοῦ καὶ στόλου ἐπέροχεται ἐναντίον τῆς πόλεως καὶ ἀρχίζει τὴν πολιορκίαν (Ἀπρίλιος 1453).

Αἱ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων ἦσαν πολὺ ἄνισοι. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἀνῆρχετο εἰς 250 χιλ. ἀνδρῶν περίπου, ὑπεστηρίζετο δὲ ὑπὸ ἰσχυροῦ διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πυροβολικοῦ καὶ ὑπὸ στόλου ἐκ 400 πλοίων. Ὁ περικὸς στρατὸς κατέλαβεν ὅλην τὴν γραμμὴν τῶν χερσαίων τειχῶν ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ τὰ ὑπεράνω τοῦ κόλπου τούτου ἀπέναντι τῆς πόλεως ὑψώματα τοῦ Πέραν. Τὸ δὲ στρατηγεῖον τοῦ ὁ Μωάμεθ ἔστησεν ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ Ρωμανοῦ. Ὁ στόλος κατέλαβε τὸ στόμιον τοῦ Κερατίου κόλπου τὸ ὁποῖον ἐφράσσετο ὑπὸ σιδηρᾶς ἀλύσεως.

Ἐναντίον τῶν κολοσσιαίων τούτων τουρκικῶν δυνάμεων ὁ Κωνσταντῖνος ἐλαχίστους ἄνδρας εἶχε νὰ ἀντιτάξῃ. Ἡ πόλις, ἣ ὁποία ἄλλοτε εἶχε πληθυσμὸν 500 χιλ. κατοίκων, τώρα δὲν εἶχε περισσοτέρους τῶν 80 χιλιάδων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων πολλοὶ μὲν ἔφυγον πρὸ τῆς πολιορκίας, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν ἀνάσκητοι καὶ ἀπόλεμοι. Μόλις ἕξ αὐτῶν κατώρθωσεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ συνθηροῖσῃ 5 χιλιάδας μαχητάς. Παρὰ τῶν δυτικῶν ἡγεμόνων ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἔλαβε καμμίαν βοήθειαν. Ὁ πάπας ἀπέστειλε 50 ἄνδρας μὲ τὸν καρδινάλιον Ἰσίδωρον διὰ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἔνωσιν. Ἡ βοήθεια ὅμως αὕτη μᾶλλον βλάβην ἐπροξένησε, διότι ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ διαιρεθῇ πάλιν ὁ λαὸς εἰς ἐνωτικὸς καὶ ἀνθενωτικὸς καὶ νὰ ἀπελπισθοῦν πολλοὶ περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως. Πραγματικὴν βοήθειαν ἔλαβεν ὁ Κωνσταντῖνος παρὰ τοῦ θαλασσινοῦ ἥρωος Ἰωάννου Ἰουστινιάνη, ὁ ὁποῖος μὲ δύο πλοῖα καὶ 700 στρατιώτας προσέφερε τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν πόλιν, ὡσαύτως καὶ ἐκ τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῶν ξένων ἐν Κωνσταντινουπόλει παροικιῶν. Ὅλοι ὅμως οὗτοι οἱ ἐπίκουροι μόνις ἀνῆλθον εἰς 2 χιλιάδας ἄνδρας. Καὶ τὸ χειρότερον, οἱ τὸν

Γαλατᾶν κατέχοντες Γενοαῖοι συνωμολόγησαν εἰρήνην πρὸς τὸν Μωάμεθ καὶ πολλὰς εἰς αὐτὸν παρέσχον ὑπηρεσίας. Τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἦσαν ἰσχυρότατα, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ φρουρηθοῦν ὑπὸ τόσον ὀλίγου στρατοῦ. Ἡ δὲ κατὰ θάλασσαν δύναμις τοῦ Κωνσταντίνου περιοριζέτο εἰς 26 πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων μάλιστα τινα ἔλειπον εἰς τὸ Αἰγαῖον, ὅταν ἤρχισεν ἡ πολιορκία. Ἀρχηγὸς δὲ τῆς ἀμύνης ἦτο αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ γενναῖος Ἰουστινιάνης. Ἀλλὰ καὶ οἱ πόροι τοῦ Κωνσταντίνου ἦσαν πολὺ ὀλίγοι. Ἐνεκα τούτου ἠναγκάσθη νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν, ὅπως ἄλλοτε εἶχε κάμει ὁ Ἡρόκλητος. Ταῦτα ὅμως δὲν ἔμελλε ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἀποδώσῃ, ὡς ἐκεῖνος.

2. Ἡ πολιορκία.

Ἡ πολιορκία ἤρχισε τὴν 7ην Ἀπριλίου 1453, διήρκεσε δὲ 52 ἡμέρας. Αἱ πρῶται ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἔμειναν ἀνευ ἀποτελέσματος. Ἐν γιγαντιαῖον πυροβόλον, τὸ ὁποῖον ἐν ἀρχῇ ἐπροξένει μεγάλας ζημίας εἰς τὸ τεῖχος, διαρρηγνυται. Τὰ ρήγματα τῶν τειχῶν συμπληροῦνται ἀμέσως ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. Τὴν 15ην δὲ Ἀπριλίου γίνεται καὶ μία ναυμαχία, ἡ ὁποία κατήσχυνε τὸν ὀθωμανικὸν στόλον. Ἐνῶ ὁ ἐκ 400 πλοίων τουρκικὸς στόλος ἐστάθμευε πρὸ τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐμφανίζονται 4 ἑλληνικὰ πλοῖα κομίζοντα τροφὰς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ ὀθωμανικὸς στόλος προσπαθεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἴσοδον τῶν πλοίων εἰς τῶν λιμένα. Ὡς ἐκ τούτου συνάπτεται ναυμαχία ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ σουλτάνου καὶ ὄλου τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ὡς καὶ τῶν ἐκ τῶν τειχῶν θεωμένων Ἑλλήνων. Οἱ γενναῖοι Ἕλληνες ναῦται ἀποκρούουν τὸν ἐχθρικὸν στόλον διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός, καίουν πολλὰ πλοῖα καὶ φονεύουν πολλοὺς Τούρκους. Μετὰ τοῦτο δὲ βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου εἰσέρχονται εἰς τὸν λιμένα. Λυσσῶν ἤδη ἐξ ὄργῃς ὁ σουλτάνος διὰ τὴν αἰσχροὴν αὐτὴν ἦταν συλλαμβάνει μέγα σχέδιον. Τῇ βοηθείᾳ τῶν Γενοαίων κατασκευάζει ὁδὸν ξυλίνην διὰ τῶν ὑψωμάτων τῶν ὑπεράνω τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Πέραν ἀλειμμένην μὲ λίπος καὶ δι' αὐτῆς μεταφέρει εἰς μίαν νύκτα 70 πλοῖα ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὸν Κεράτιον. Οἱ πολιορκούμενοι ἔμειναν ἐκπληκτοί, εἰς μάτην δὲ προσε-

πάθησαν νὰ καύσουν τὰ πλοῖα ταῦτα. Ἡ πόλις τώρα ἐπολιορκήθη στενωῶς καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ἡ πολιορκία ἐξηκολούθει 7 ἑβδομάδας. Καὶ ἀπεκρούοντο μὲν αἱ ἐπιθέσεις, ἀλλ' ἤδη ρήγματα πολλὰ εἶχον γίνει εἰς τὸ τεῖχος ὑπὸ τοῦ ἀκατασχέτου πυρὸς τῶν τουρκικῶν κανονίων. Τότε ὁ Μωάμεθ ἐνόμισεν ὅτι εἶναι καιρὸς πλέον διὰ τὴν μεγάλην ἔφοδον. Πρὸ ταύτης ἔκαμε τελευταίαν πρότασιν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως. Ἀντὶ τοῦτου ὑπέσχετο νὰ σεβασθῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν κατοίκων καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ μεταβῇ μὲ τὴν ἀκολουθίαν του εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ὡς ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα αὐτῆς. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμοῦς, ἂν καὶ οὐδαμόθεν ἐπερίμενε βοήθειαν, ἂν καὶ ἦτο ἀπηλπισμένος τελείως περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, ἀπεφάσισε λαβὼν τὴν γνώμην καὶ τῶν περὶ αὐτὸν νὰ ἀντισταθῇ μέχρις ἐσχάτων καὶ νὰ πέσῃ ἐνδόξως καὶ ἐντίμως. Ἀλήντησε λοιπὸν εἰς τὸν Μωάμεθ, ὅτι προθύμως δύναται νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν πληρωμὴν φόρου, *«τὸ δὲ τὴν πόλιν παραδοῦναι οὔτε ἐμὸν ἐστὶ, οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐνταῦθα· κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεθα μὴ φειδόμενοι τῆς ζωῆς ἡμῶν»*.

Ὁ σουλτᾶνος μετὰ τοῦτο ὤρισεν ὡς ἡμέραν τῆς μεγάλης ἐφόδου τὴν 29ην Μαΐου. Προεκήρυξεν εἰς ὅλον τὸ στρατόπεδον ὅτι, ἐὰν κυριευθῇ ἡ πόλις, ἀφήνει εἰς τὸν στρατὸν ὅλας τὰς κινητὰς περιουσίας καὶ τοὺς ἀνθρώπους αὐτῆς, δι' ἑαυτὸν δὲ κρατεῖ μόνον τὰ τεῖχη καὶ τὰς οἰκοδομάς. Συγχρόνως ὑπεσχέθη μεγάλας ἀμοιβὰς εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι θὰ ἀναβοῦν πρῶτοι εἰς τὰ τεῖχη καὶ διὰ δερβισῶν ἐξήγειρε τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν στρατιωτῶν. Τὸ κήρυγμα ἐγένε δεκτὸν μὲ θορυβώδεις ἐκδηλώσεις ἀγαλλιάσεως. Τὰ τύμπανα ἤρχισαν νὰ κροτοῦν δαιμονιωδῶς καὶ τὴν τελευταίαν νύκτα ὅλον τὸ στρατόπεδον ἐφωταγωγήθη.

Ὅλος τοῦναντίον ἡ πόλις ἦτο βυθισμένη εἰς τὸ σκότος καὶ τὴν κατῆφειαν. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐκ τοῦ θορύβου τῆς προηγουμένης ἡμέρας καὶ τῆς φωταγωγίσεως ἐνόησαν τὴν ἐπικειμένην ἔφοδον. Ὁ Κωνσταντῖνος συνεκάλεσεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὅλους τοὺς στρατιωτικὸς καὶ τοὺς πολιτικὸς ἄρχοντας καὶ ἐνεθάρρυνεν αὐτοὺς καὶ τοὺς παρώρμησε νὰ ἀγωνισθοῦν γενναίως ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, ἡ ὁποία εἶναι *«τὸ καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ χαρὰ τῶν Ἑλλήνων»*. Μετὰ τοῦτο

ἐπορεύθη μετὰ τῆς ἀκολουθείας του εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, εἰς τὸν ὁποῖον διὰ τελευταίαν φορὰν ἔμελλον νὰ ἀντηγήσουν δεήσεις καὶ ᾠδαὶ χριστιανικαὶ ἑλληνικαί. Ἐκεῖ ἤκροσθη κατανυκτικῶς τῆς ἱερᾶς ἀκολουθείας καὶ μετέλαβε τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Ἔπειτα μετέβη διὰ τελευταίαν φορὰν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἀπεχαιρέτισε δακρῶν τοὺς λειτουργοὺς καὶ ὑπηρετάς του. Καὶ τελευταῖον περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐπεθεώρησε καὶ πάλιν τὰ τείχη καὶ τοὺς πύργους καὶ κατέληξεν εἰς τὴν θέσιν του, εἰς τὸ παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ στρατηγεῖον του, ὅπου ἦτο καὶ ὁ Ἰουστινιάνης. Ἀμέσως δὲ τότε ἤρχισε καὶ ἡ ἔφοδος τῶν πολιορκητῶν.

3. Ἡ ἄλωσις.

Ἡ μεγάλη ἔφοδος ἤρχισε περὶ τὴν 2αν μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥραν τῆς **29ης Μαΐου 1453**. Οἱ Τοῦρκοι ἐπιτίθενται μανιώδεις καθ' ὅλων τῶν μερῶν καὶ τοῦ χερσαίου καὶ τοῦ θαλασσίου τείχους. Ἡ λυσσωδεστέρα ὅμως προσβολὴ γίνεται εἰς τὸ περὶ τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ μέρος τοῦ τείχους. Ἄλλ' ἔδῳ ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Ἰουστινιάνης ἀμύνονται γενναίως. Δύο ἐπιθέσεις ἀποκρούονται νικηφόρος. Ὁ σουλτᾶνος διατάσσει τοὺς Γενιτσάρους νὰ ἐπιπέσουν, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀποκρούονται ἀφ' οὗ ὑπέστησαν μεγάλας ἀπωλείας. Ἐξημέρωσεν ἤδη ἡ 29η Μαΐου καὶ ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ Ρωμανοῦ ἐκυμάτιζεν εἰσέτι ἡ ἀετοφόρος ἑλληνικὴ σημαία, ὅτε ὁ Ἰουστινιάνης πληγωθεὶς ὑπὸ βέλους ἀποχωρεῖ, ἵνα περιποιηθῇ τὴν πληγὴν του. Τοῦτο ἐπέφερε μικρὰν ταραχὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ ταύτην παρατηρήσαντες οἱ Τοῦρκοι ἐπιτίθενται ὀρμητικώτεροι. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπίθεσιν ταύτην οἱ Ἕλληνες ἀποκρούουν ἡρωϊκῶς.

Αἴφνης ἀπροσδόκητόν τι συμβὰν κατέστησε τοὺς Τούρκους κυρίους τῆς πόλεως. Πυλὶς τις ὑπόγειος τῶν τειχῶν, ἡ ὀνομαζομένη ξυλόπορτα, εἶχε λησμονηθῆ ἀνοικτὴ καὶ ταύτην ἀνακαλύψαντες οἱ Τοῦρκοι εἰσέρχονται ἀρκετοὶ ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ κατευθύνονται πρὸς τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὰ νῶτα τοῦ αὐτοκράτορος. Συγχρόνως δὲ ὁ σουλτᾶνος πληροφορηθεὶς τὰ γενόμενα ἐπιτίθεται σφοδρότερον κατὰ μέτωπον καὶ τμημά τι γενιτσάρων ἀναβαίνει τὸ τεῖχος. Στιγμὴ φοβερὰ διὰ τὸν Κωνσταντῖνον. Ἰδὼν ἑαυτὸν πανταχόθεν περικυκλωμένον ἀηλίπισθη.

ἀλλ' ἀγωνίζεται ὡς ὁ ἔσχατος τῶν στρατιωτῶν μετὰ τῶν περι-
αυτόν, οἱ ὁποῖοι ὅλοι πίπτουν. Τότε ἀναφωνεῖ «δὲν ὑπάρχει
χριστιανὸς νὰ λάβῃ τὴν κεφαλὴν μου ;» Ἀμέσως Τούρκος τις
κτυπᾷ αὐτὸν ἐκ τῶν ὀπισθεν καὶ πίπτει μετὰ τῶν ἀπέιρων πτω-
μάτων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔπεσεν ὡς ἥρωας καὶ ἔπεσε κτυπηθεὶς καὶ
αὐτός, ὅπως ἡ πόλις, ἐκ τῶν ὀπισθεν.

Οἱ νικηταί, ἀφ' οὗ κατέσφαξαν τὴν ἀσθενῆ φρουράν, ὄρμη-
σαν εἰς τὴν διαρπαγὴν, 60 χιλ. ἐκ τῶν κατοίκων ἠχμαλωτίσθη-
σαν. Πλήθος ἐκ τούτων εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.
Ἐπίστευον σύμφωνα μὲ ἀρχαῖον χρῆσμον ὅτι ἄγγελος ἐξ οὐρα-
νοῦ κατερχόμενος θὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς πόλεως. Αἱ
πύλαι τοῦ μεγάλου ναοῦ συνετρίβησαν μὲ ἀξίνας. Οἱ ἐντὸς αὐτοῦ
συλλαμβάνονται καὶ δένονται, ὁ δὲ ναὸς γυμνώνεται ἀπὸ τοὺς
θησαυροὺς καὶ τὰ κοσμήματά του καὶ βεβηλώνεται. Ἀλλὰ καὶ
ὅλης τῆς πόλεως ἡ λεηλασία ἐγινε συστηματικὴ διαρκέσασα τρεῖς
ἡμέρας. Κατὰ τὴν προκήρυξιν τοῦ σουλτάνου τὰ βαρβαρικά στίφη
δὲν ἀφῆκαν παρὰ τὰ τεῖχη καὶ τὰς οἰκοδομάς.

Τὴν μεσημβριάν τῆς ἡμέρας τῆς ἀλώσεως εἰσῆλθεν εἰς τὴν
πόλιν καὶ ὁ Μωάμεθ. Μετέβη κατ' εὐθείαν εἰς τὸν ναὸν τῆς
Ἁγίας Σοφίας καὶ ἀνελθὼν ἐπὶ τῆς Ἁγίας τραπέζης προσηυ-
χήθη. Ἐκτοτε ὁ ναὸς μετετρέπη εἰς τζαμίον ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι
ἐκκλησίαι τῆς πόλεως. Μετὰ τοῦτο διέταξε νὰ ἐρευνηθοῦν τὰ
πτώματα διὰ νὰ εὐρεθῇ ὁ νεκρὸς τοῦ βασιλέως. Ὁ μέγας νεκρὸς
ἀνευρέθη ἀναγνωρισθεὶς ἐκ τῶν ἀετοφόρων ἐρυθρῶν πεδίλων.
Ὁ Μωάμεθ διέταξε τότε ἡ μὲν κεφαλὴ αὐτοῦ νὰ ὑψωθῇ ἐπὶ
κίονος πρὸς ἐπίδειξιν, τὸ δὲ σῶμα νὰ ταφῇ.

Ποῦ ἐτάφη ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ εἶναι ἄγνωστον. Ἡ
πιθανωτέρα γνώμη εἶναι ὅτι ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Θεο-
δοσίας (Γκιουλ τζαμί). Ὅπουδήποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ὁ τάφος
του, τὸ ὄνομά του εἶναι βαθειὰ χαραγμένον εἰς τὰς καρδίας ὅλων
τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἑλληνισμὸς θὰ εἶναι ἔσαεὶ εὐγνώμων πρὸς
αὐτόν, διότι ὡς γνήσιος ἀντιπρόσωπός του ἔπεσεν ἡρωϊκῶς.

4. Τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἑλληνικὴ
αὐτοκρατορία κατελύθη. Ὅλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ὁ Μωάμεθ κατέ-
λυσε καὶ τὸ ἐν Πελοποννήσῳ κράτος τῶν Παλαιολόγων καὶ τὸ

πραγμικὸν δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος. Βραδύτερον δὲ οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον καὶ ὅλας τὰς χώρας καὶ νήσους τὰς κατεχομένας ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν. Ὡστε ὅλαι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι πλὴν τῶν Ἰονίων νήσων περιῆλθον ὀριστικῶς εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων.

Ἄλλ' ἂν μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατελύθη ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἐξωλοθρεύθη. Τοῦναντίον. Ἦδη ἐν ᾧ ἀκόμη ἡ Κωνσταντινούπολις ἀγωνιᾷ καὶ τὸ ἔθνος εὐρίσκεται εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς, ἐξεγείρεται πολὺ ἰσχυρότερον παρὰ πρὶν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνικὸν αἴσθημα καὶ τὸ ἔθνος λαμβάνει πολὺ μεγαλυτέραν συνείδησιν τοῦ μεγαλείου του καὶ τοῦ προορισμοῦ του. Ὁ Κωνσταντῖνος διὰ νὰ παρορμήσῃ τοὺς προμάχους τῆς βασιλευούσης νὰ ἀγωνισθοῦν γενναίως ὀνομάζει αὐτοὺς ἀπογόνους Ἑλλήνων καὶ τὴν Πόλιν ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἔπεσεν ἡ πόλις, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἔπαυσε νὰ ἔχη τὴν πεποίθησιν, ὅτι θὰ ἔλθῃ ἡ ἡμέρα τῆς ἐλευθερώσεως καὶ ἀνορθώσεως τοῦ ἔθνους. Τοῦτο δεικνύουν τὰ δημοτικὰ ἔσματα του, οἱ θρηνοὶ, μὲ τὰ ὅποια ἐθρήνησε τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως. Τοῦτο δεικνύουν αἱ διάφοροι παραδόσεις περὶ τῆς τελευταίας λειτουργίας, περὶ τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ κλπ. Καὶ ἡ πεποίθησις αὕτη μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων ἀντὶ νὰ ἐκλίπῃ ἐγιγαντώθη. Τὰ μαῦρα χρόνια τῆς δουλείας ἐσφυρηλάτησαν τὸ ἔθνικὸν αἴσθημα. Μὲ αὐτὸ δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀφ' οὗ ἐπὶ αἰῶνας ἐταλαιπωρήθη, ἐβασανίσθη ἀλλὰ καὶ εἰργάσθη καὶ ἠγωνίσθη, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ θραύσῃ τὰς ἀλύσεις του.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ
ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 961 Ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Φωκά.
971 Κατατρόπωσις τῶν Ρωσοβουλγάρων ὑπὸ τοῦ Τοιμισκῆ.
976—1018 Οἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμοι Βασιλείου τοῦ Β΄.
1096—1099 Πρώτη σταυροφορία.
1204 Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.
1261 Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.
1326 Ἀλωσις τῆς Προύσης ὑπὸ τῶν Ὀσμάνων Τούρκων.
1365 Ἀλωσις τῆς Ἀδριανουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1453 Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
-

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ
ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

Μακεδονική δυναστεία 867—1056

Βασίλειος Α'	867—886	Κατάληψις Θεσσαλονίκης υπό Σαρακηνῶν (904).
Λέων ΣΤ' ὁ σοφός	886—912	'Επιδρομὴ Ρώσων εἰς Κωνσταντινούπολιν (906).
Κωνσταντῖνος Ζ' Πορφυρογέννητος.	912—959	Τὸ Β' Βουλγαρικὸν κράτος. Συμεὼν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (924).
(Συμβασιλεὺς Ρωμανὸς Λεκαπηνὸς	914—944)	Νίκαι' κατ' Ἀράβων Κουρκούσα, Νικηφόρου Φωκά. Ἀνάκτησις Κρήτης (961).
Ρωμανὸς Β'	959—963	Νέος Βουλγαρικὸς πόλεμος. Σβετολαῦτος. Προσάρτησις Βουλγαρίας
Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος	963—1025	ὑπὸ Ἰωάννου Τσιμισκῆ. Πόλεμοι κατὰ Βουλγάρων ἐπὶ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου (Σαμουήλ) Κατασύντριψις αὐτῶν (976—1018).
(Συμβασιλεῖς : Νικηφόρος Β' Φωκάς 963—969, Ἰωάννης Α' Τσιμισκῆς 969—976).		'Εγκατάστασις Νορμανδῶν ἐν Γαλιλίας (912).
Κωνσταντῖνος Η'	1025—1028	Κατάληψις κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας ὑπὸ Νορμανδῶν τὸν ΙΑ' αἰῶνα.
Ζωὴ καὶ Θεοδώρα.	1028—1056	
(Συμβασιλεῖς : Ρωμανὸς Γ' Ἀργυρὸς 1028—1034, Μιχαὴλ Δ' Παφλαγῶν 1034—1041, Μιχαὴλ Ε' Καλαφάτης 1041—1042, Κωνσταντῖνος Θ' Μονομάχος 1042—1054).		

Δυναστεία Δουκῶν καὶ Κομνηνῶν 1057—1186

Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός.	1057—1059	'Εμφάνισις Σελτζούκων Τούρκων. Αἰχμαλωσία Ρωμανοῦ Διογένης ὑπὸ Ἀρπ' Αρσλάν (1071).
Κωνσταντῖνος Γ' Δούκας.	1059—1067	Κατάληψις ὑπ' αὐτῶν Μ. Ἀσίας (1078).
Ρωμανὸς Δ' Διεγένης.	1067—1071	Εἰσβολὴ Ροβέρτου Γυῖσκάρδου εἰς Ἥπειρον (1081—1084).
Μιχαὴλ Ζ' Δούκας.	1071—1078	Α' Σταυροφορία (1096—1099).
Νικηφόρος Γ'.	1078—1081	Νέα ἐπιδρομὴ Νορμανδῶν ὑπὸ Βοημούνδου εἰς Ἥπειρον (1107).
Ἀλέξιος Α' Κομνηνός.	1081—1118	Β' Σταυροφορία (1147).
Ἰωάννης Β' Κομνηνός.	1118—1143	Ἄλωσις Θεσσαλονίκης ὑπὸ Νορμανδῶν (1185).
Μανουὴλ Α' Κομνηνός.	1143—1180	Τὸ Βλαχοβουλγαρικὸν κράτος.
Ἀλέξιος Β' Κομνηνός.	1180—1183	
Ἄνδρονίκος Α' Κομνηνός.	1183—1186	

Δυναστεία Ἀγγέλων 1186—1204

Ἰσαάκιος Β' Ἀγγελος.	1186—1195	Γ' Σταυροφορία (1188).
Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος.	1195—1203	Δ' Σταυροφορία. Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204).
Ἰσαάκιος Β' (2ον) καὶ Ἀλέξιος Δ'	1203—1204	
Ἀλέξιος Ε' Μούρτζουφλος.	1204	

Δυναστεία Λασκάρων 1204—1261

Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις. 1204—1222 Ἰωάννης Γ΄ Δούκας Βατάτζης. 1222—1254 Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις. 1254—1258 Ἰωάννης Δ΄ Λάσκαρις. 1258—1261 (συμβασιλεὺς Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος).	Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνὸς Τραπεζοῦντος. Μιχαὴλ Ἀγγελὸς Κομνηνὸς δεσπότης Ἠπείρου. Θεόδωρος Κομνηνὸς δεσπότης Ἠπείρου, ἔπειτα αὐτοκράτωρ Θεσσαλονίκης. Μανουὴλ Κομνηνὸς αὐτοκράτωρ Θεσσαλονίκης. Ἰωάννης Κομνηνὸς αὐτοκράτωρ Θεσσαλονίκης. Μιχαὴλ Β΄ δεσπότης Ἠπείρου. Βαλδουῖνος Α΄ Φράγκος αὐτοκράτωρ. Ἐρρίκος Α΄ Φράγκος αὐτοκράτωρ. Βαλδουῖνος Β΄ » » Ἀνάκτησις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἑλλήνων 1261.
--	--

Δυναστεία Παλαιολόγων 1261—1453

Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος 1261—1282 Ἀνδρόνικος Β΄ 1282—1328 Ἀνδρόνικος Γ΄ 1328—1341 Ἰωάννης Ε΄ 1341—1391 (συμβασιλεὺς Ἰωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνὸς 1341—1355). Μανουὴλ Β΄ 1391—1423 (ἐπὶ τινα χρόνον Ἰωάννης Ζ΄) Ἰωάννης Η΄ 1423—1448 Κωνσταντῖνος ΙΑ΄ 1449—1453	Ἐμφάνισις Ὀσμάνων Τούρκων. Ἰδρυσις ὀσμανικοῦ κράτους ὑπὸ Ὀσμάν καταλαβόντος Προῦσαν (1326). Οὐρχάν διάδοχος ὀργανώνει Γενιτσαρικὸν τάγμα, κυριεύει Καλλίπολιν (1354). Μουράτ Α΄ (1359) κυριεύει Θράκην καὶ κάμνει πρωτεύουσαν Ἀδριανούπολιν (1365), ἔπειτα κυριεύει Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν, Ἀλβανίαν, Θεσσαλονίκην (1385), Βουλγαρίαν, μάχη Κοσσυφοπεδίου (1384). Βαγιαζήτ (1389). Μάχη Νικοπόλεως (1386). Ταμερλάνος. Μάχη Ἀγκύρας (1402). Μωάμεθ Α΄ (1403). Μουράτ Β΄ (1421) κυριεύει Θεσσαλονίκην (1430). Σύνοδος Φλωρεντίας (1439). Μάχη Βάνας κατὰ Οὐγγῶν (1444). Μωάμεθ Β΄ (1451). Ἄλωσις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Τούρκων (1453).
---	--

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ

- 1) Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου.
- 2) Ὁ Χριστὸς τοῦ Νάρθηκος τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει.
- 3) Ἡ Ἀνάληψις τοῦ τρούλλου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Θεσσαλονίκη.
- 4) Ὁ Χριστὸς τοῦ Νάρθηκος τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐν Φωκίδι.
- 5) Ὁ παντοκράτωρ τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου.
- 6) Ἡ Ἀνάστασις τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου.
- 7) Ὁ Δαυτὶδ κρούων τὴν κιθάραν (μικρογραφία).
- 8) Ὁ Ἡσαΐας προσευχόμενος (μικρογραφία).
- 9) Τρίπτυχον τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου.
- 10) Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ (πλάξ ἐσμαλτωμένη).
- 11) Ζωγραφία αὐτοκράτορος ἐπὶ ὑφάσματος.
- 12) Τοξοειδῆς θόλος ρωμαϊκοῦ ρυθμοῦ.
- 13) Ὁξυκόρυφος θόλος γοτθικοῦ ρυθμοῦ.
- 14) Ὁ Προφήτης Ἡλίας τῆς Θεσσαλονίκης.
- 15) Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι τῆς Θεσσαλονίκης.
- 16) Οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι τῶν Ἀθηνῶν.
- 17) Ὁ Ἱεροβοὰμ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας ἐν Κωνσταντινουπόλει.
- 18) Ὁ Παντοκράτωρ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας ἐν Κωνσταντινουπόλει.
- 19) Ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ὑπερῷῳ τοῦ Νάρθηκος τοῦ πρωτάτου τοῦ Ἁγίου Ὁρους.
- 20) Θεόδωρος Τύρων (τοιχογραφία τῆς μονῆς τῆς Λαύρας ἐν Ἁγίῳ Ὁρει).
- 21) Ἡ Παρθένος (τοιχογραφία τῆς μονῆς τῆς Λαύρας ἐν Ἁγίῳ Ὁρει).
- 22) Οἱ χοροὶ τῶν δικαίων (τοιχογραφία τῆς μονῆς τῆς Λαύρας ἐν Ἁγ. Ὁρει).
- 23) Ἡ Παναγία Ἄξιόν ἐστιν (εἰκὼν ἐπὶ σανίδος).
- 24) Ὁ ναὸς τῆς Παντανάσεως τοῦ Μυστρᾶ.
- 25) Ἡ Μεταμόρφωσις (ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρᾶ).
- 26) Ἐξοδος πρὸς θήραν (μικρογραφία τοῦ 15ου αἰῶνος).
- 27) Κιονόκρανον εὐρεθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει.
- 28) Πατήριον Μανουὴλ Παλαιολόγου.
- 29) Ἀρχιερατικὸς σάκκος τῆς μονῆς τῶν Ἱβήρων ἐν Ἁγίῳ Ὁρει.

ΠΙΝΑΞ ΧΑΡΤΩΝ

- 1) Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.
- 2) Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα.
- 3) Αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἐπὶ Φραγκοκρατίας.
- 4) Αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι κατὰ τοὺς πρὸς κατάκτησιν αὐτῶν ἀγῶνας τῶν Τούρκων.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή. Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία μέχρι τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.	Σελ. 3—4
Κεφάλαιον Α'. Ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία. — 1) Οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, 2) Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών, 3) Λέων ΣΤ' ὁ σοφός, 4) Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος καὶ Ρωμανός Β' 5) Νικηφόρος Φωκάς, 6) Ἰωάννης Τσιμισκής, 7) Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος, 8) Τὸ τέλος τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.	Σελ. 5—20
Κεφάλαιον Β'. — Ὑλική, ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασις τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς αὐτῆς. — 1) Τὸ κράτος, 2) Ἡ κοινωνικὴ κατάστασις, 3) Τὰ γράμματα, 4) Ἡ τέχνη (ἀρχιτεκτονικὴ, ζωγραφικὴ, γλυπτικὴ), 5) Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.	Σελ. 21—41
Κεφάλαιον Γ'. — Ἡ Εὐρώπη μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου. — 1) Τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης, 2) Τὸ γερμανικὸν κράτος καὶ ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία, 3) Ἡ Γαλλία, 4) Ἡ Ἰταλία, 5) Ἡ ἄλλη Εὐρώπη (τὰ Σκανδιναυικὰ κράτη, ἡ Ἀγγλία, ἡ Ἰσπανία, Σλαῦοι καὶ Οὐγγροὶ), 6) Ὁ βίος εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν μεσαίωνα (οἱ μεγάλοι φεουδαρχαί, οἱ ἱππῶται, οἱ χωρικοί, τὰ φεουδαλικά ἥθη, ἡ ἐκκλησία, αἱ πόλεις).	Σελ. 42—55
Κεφάλαιον Δ'. — Ἡ δυναστεία τῶν Δουκῶν καὶ Κομνηνῶν καὶ αἱ πρώται σταυροφορίαι. — 1) Οἱ Δούκαι καὶ οἱ Σελτζούκοι Τούρκοι, 2) Οἱ Κομνηνοί, 3) Ἀλέξιος Α', 4) Ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν, 5) Ἡ πρώτη σταυροφορία, 6) Ἰωάννης καὶ Μανουὴλ Κομνηνοί, 7) Δευτέρα σταυροφορία, 8) Ἀλέξιος Β' καὶ Ἀνδρόνικος.	Σελ. 56—72
Κεφάλαιον Ε'. — Οἱ Ἄγγελοι καὶ ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων. — 1) Ἰσαάκιος Β', Ἀλέξιος Γ', 2) Ἡ τρίτη σταυροφορία, 3) Ἡ τετάρτη σταυροφορία, 4) Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.	Σελ. 73—79
Κεφάλαιον ΣΤ'. — Ἡ Φραγκοκρατία. — 1) Διανομὴ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, 2) Ἡ κατάκτησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων. Σχηματισμὸς νέων ἑλληνικῶν κρατῶν (αἱ αὐτοκρατορίαι Νίκαιας καὶ Τραπεζοῦντος, ἡ Θράκη, Μακεδονία, Θεσσαλία, Στερεὰ Ἑλλάς, ἡ Πελοπόννησος, αἱ νῆσοι), 3) Κατάστασις τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας, 4) Τὰ ἑλληνικά κράτη μέχρι τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, 6) Τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπικοινωνίας.	Σελ. 80—92
Κεφάλαιον Ζ'. — Οἱ Πολιολόγοι καὶ οἱ Ὀσμάνοι Τούρκοι. — 1) Ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, 2) Οἱ διάδοχοι τοῦ Μιχαὴλ, 3) Οἱ Ὀσμάνοι Τούρκοι, 4) Πρώτοι ἀγῶνες τῶν Τούρκων ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ, 5) Ὁ Ταμερλάνος, Ἀνακομὴ τῆς προόδου τῶν Τούρκων, 6) Νέοι ἀγῶνες τῶν Τούρκων ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ, Τελευταία ἀπόπειρα τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Οὐνιάδης, Γεώργιος Καστριώτης, Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.	Σελ. 93—107
Κεφάλαιον Η'. — Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων. — 1) Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν, 2) Ἡ λογοτεχνικὴ ἀναγέννησις, 3) Ἡ δημώδης ποίησις, 4) Ἡ τέχνη (ἀρχιτεκτονικὴ, γραφικὴ, γλυπτικὴ).	Σελ. 108—123
Κεφάλαιον Θ'. — Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. — 1) Προπαρασκευαί καὶ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων, 2) Ἡ πολιορκία, 3) Ἡ ἄλωσις, 4) Τὸ ἔθνικόν φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Σελ. 124—130	Σελ. 124—130
Χρονολογικὸς πίναξ τῶν κυριωτέρων γεγονότων.	Σελ. 131
Συγχρονιστικὸς πίναξ τῶν κυριωτέρων γεγονότων.	Σελ. 132
Πίναξ εἰκόνων.	Σελ. 134
Πίναξ χαρτῶν.	Σελ. 135
Πίναξ περιεχομένων.	Σελ. 136

